

المقالة النصيحة في الوصية والنصيحة

تأليف

السيد الكريم ذي القدر العظيم والحسب الصميم الواجب له التكريم والتعظيم

مولانا الملك المفخم السيد محمد صديق حسن خان بهادر

نواب بهوپال المعظم فسح الله في مدته

وبارك في علمه وعدته

آمين ثم آمين

طبع في المطبع المسمى بمفيد عام الكائن في بلدة أكبرآباد

بإدارة المنشي محمد احمد خان الصوفى سلمه المنان

١٢٩٨هـ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی خلقنا وسمانا علی لسان ابینا ابراهیم الخلیل علیه السلام مسلمین واخرجنا من ارحام المومنات واصلاب اهل البیت المؤمنین و الصلوٰة والسلام علی سیدنا محمد المامون الامین الذی بشرنا بان العاقبة للمتقین وعلی آله وصحبه وعترته وحزبه الطیبین الطاهرین الاکرمین

بعده این چند وصایا وقضایاست که بضرورت اسلامیه دینیه و و عایت حاجت دنیویه درین بطاقه بقید تحریر عبارت وسلسله تقریر اشارت درآمد حامل بر نگارش وباعث بر گزارش آن نصیحت اخلاف واولاد واولاد اولاد اولاً وبالذات وخیرسگالی احباب واصحاب ثانیاً وبالعرض ست ودرضمن فحاویش برارت ذمه خودم از بازپرس روز رستخیز مطوی ست چه تبلیغ این چنین مقاصد یکی از ابواب امر بمعروف ونهی

عن المنکر و اسباب نصیحت ماموربہاست ہر سعادت مندر شادت پیوند از
یاران و فرزندان کہ بعض آن بیاویزد و بپارهٔ ازان قیام ورزد امیدست
کہ در ہر دو سرا روی رستگاری ببیند و گمان نتوان کرد کہ این ایداع ابداع
ست چرا کہ جمعی از سلف امت و مشائخ ملت این کار کردہ اند و ہیچ یکی ازانہا بران
انکار ننمودہ و خودش از رب العالمین و صادق مصدوق این ثابت ست تا بدیگر
مخلوق چہ رسد قال تعالی ولقد وصینا الذین اوتوا الکتاب الایۃ و درین
باب نصوص کتاب بسیارست چنانکہ بیاید وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
والہ وسلم الدین النصیحۃ قلنا لمن قال للہ ولکتابہ ولرسولہ ولائمۃ
المسلمین وعامتہم رواہ مسلم عن ابی رقیۃ تمیم بن اوس الداری
رضی اللہ عنہ و در حدیث جریر بن عبداللہ آمدہ قال بایعت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم علی اقام الصلوۃ وایتاء الزکوۃ والنصح لکل مسلم متفق
علیہ و یوید ہ ما رواہ انس عن النبی صلعم قال لا یومن احدکم حتی یحب
لاخیہ ما یحب لنفسہ و این نیز متفق علیہ شیخین ہست وقال تعالی انما
المؤمنون اخوۃ وقال اخبارا عن نوح علیہ السلام وانصح لکم
وقال حکایۃ عن ہود علیہ السلام وانا لکم ناصح امین و این نامہ نامزدست
بالمقالۃ الفصیحۃ فی الوصیۃ والنصیحۃ
و مشتمل ست بر یک مقدمہ و دو باب و یک خاتمہ اعاذنا اللہ تعالی عن
النار الحاطمۃ

مقدمه

در اثبات وصیت و حکم آن

قال تعالی ووصی بها ابراهیم بنیه ویعقوب ان الله اصطفی لکم الدین فلا تموتن الا وانتم مسلمون ضمیر بها درین کریمه راجع بسوی ملت حنیفیه ست ویعقوب معطوف ست برابراهیم زیرا که ولادتش بعد از موت وی علیه السلام بود پس در موصی لهم داخل نبود بلکه چنانکه ابراهیم ابنار خود را که هشت یا چهارده کس بودند ومنهم اسمعیل علیه السلام وصیت فرمود همچنان یعقوب ابنار خود را که دوازده نفر بودند وصیت کرد بالتزام اسلام و گفت نمیرید مگر آنکه شما مسلمان باشید یعنی اسلام را چندان ملتزم شوید که مرگ شما همبر آن بود ومویّد اوست حدیث جابر رضی الله عنه که گفت شنیدم رسول خدا را صلعم پیش از مرگ وی بسه روز که میفرمود لا یموتن احدکم الا وهو یحسن الظن بربه رواه الشیخان ومعلوم ست که علل کفر همه سوء ظن ست بخالق چنانکه اسلام تمام حسن ظن ست باو تعالی وقال تعالی کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیرا الوصیة الایة کتابت درینجا در معنی فرض واثبات ست ومراد بحضور موت حضور اسباب وامارات وظهور علامات مرگ از علل وامراض مخوفه واسقام وادوار هرمیه ست چنانکه قائلی گفته

موی سفید از اجل آرد پیام
پشت خم از مرگ رساند سلام

ومراد بخیر مال ست قلیل باشد یا کثیر واطلاق خیر در قرآن کریم بر مال در غیر یک

موضع آمده منها قوله تعالی وانه لحب الخیر لشدید و وصیت وایصاء
دراصل عبارت ست ازامر کردن بچیزی وعهد بستن بدان درحیات وبعد از ممات
ومراد دینجا امر بما بعد الموت ست واثم تبدیل وصیت برگردن مبدل باشد وموصی
متخلص ست ازان مگر آنکه ایصاء او بامری ناجایز باشد قال تعالی فمن بدله بعد
ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه وقال تعالی والذین یتوفون
منکم ویذرون ازواجا وصیة لازواجهم الایة ودرین آیه هرچند مدت
حول منسوخ ست بعدت چار ماه و ده روز لکن افاده اثبات ایصاء میکند وقال
تعالی یوصیکم الله فی اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین الایة واین آیه تفصیل
اجمال ست که در آیه دیگر آمده وهو قوله سبحانه للرجال نصیب مما ترک
الوالدان والاقربون الی آخر الایة ودرین کریمه احکام مواریث وفرائض مذکور
ست وانصباء هر واحد مسطور ولفظ من بعد وصیة یوصی بها او دین باختلاف
صیغ جا بجای آمده وقال تعالی ولقد وصینا الذین اوتوا الکتاب من قبلکم
وایاکم ان اتقوا الله مراد بمن قبل یهود ونصاری اصحاب کتب قدیمه اند ومراد
به ایاکم اهل قرآن گویا امر بتقوی شریعت قدیمه ست که حق تعالی جمیع امم سالفه
وجموع سابقه را بر السن رسل وافواه انبیاء علیهم السلام بدان وصیت فرموده
آیات در بیان تقوی در کتاب عزیز بسیار آمده قال تعالی یا ایها الذین آمنوا
اتقوا الله حق تقاته وقال فاتقوا الله ما استطعتم واین آیه مبین مراد
آیه اولی ست وقال یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سدیدا وقال
ومن یتق الله یجعل له مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب وقال

وان تتقوا الله یجعل لکم فرقانا و یکفر عنکم سیاتکم و یغفر لکم نووی گفته الایات فی الامر بالتقوی کثیرة معلومة انتهی در نہج مقبول من شرائع الرسول گفته آیات داله بر فضیلت تقوی زیاده بر یک صد و پنجاه آیه ست ازانجمله در زیاده بر چہل آیه امر بتقوی ست و ہیچ شئی در خصال خیر اکثر الذکر والثنا از تقوی نیست و در احادیث شریفه نیز بسیار تفاصیل خیر در تقوی آمده و بنص قرآن کریم گرامی تر مردم متقی تر ایشان ست نزد خدای تعالی واو سبحانه محب و ولی و مزکی و ناصر اہل تقوی ست و متقی را عاقبت حسنی و حسن مآب مہیا و از برای او بہشت موعود و روز حشر گویا روز عروسی اوست قال تعالی ان خیر الزاد التقوی و قال ولباس التقوی ذلك خیر و این تقوی سبب اجر و شرط مثوبت و موجب دفع کید و باعث امداد از غیب و جالب مغفرت و رحمت الٰہی سبب تکفیر سیئات و فتح برکات و موجب تفرقه میان حق و باطل و سبب خروج از مضائق رزق و باعث بر حصول آن من حیث لایحتسب ست واو تعالی مومنان را امر بتعاون بر برّ و تقوی فرموده واز تعاون بر اثم و عدوان نہی فرموده و اولین و آخرین را بتقوی وصیت کرده الی آخر ما قال وھو کلام حسن جید ینبغی التعویل علیه و در حدیث ابی ہریره آمده قال قیل یا رسول الله من اکرم الناس قال اتقاھم لله الحدیث متفق علیه و در حدیث ابوسعید خدری ست مرفوعا ان الدنیا حلوة خضرة وان الله مستخلفکم فیہا فینظر کیف تعملون فاتقوا الدنیا واتقوا النساء فان اول فتنة کانت فی بنی اسرائیل کانت فی النساء رواہ مسلم وعن ابن مسعود رضی الله عنه ان النبی صلعم

کان یقول اللهم انی اسألك الهدی والتقی والعفاف والغنی رواه مسلم وعن ابی طریف
عدی بن حاتم الطائی رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلعم یقول من حلف علی
یمین ثم رای غیرها اتقی لله منها فلیات التقوی اخرجه مسلم ایضا ودر حدیث ابی امامه
صدی بن عجلان باهلی آمده که وی آنحضرت صلعم را شنید که در حجة الوداع میفرمود اتقوا الله
وصلوا خمسکم وصوموا شهرکم وادوا زکوة اموالکم واطیعوا امرائکم تدخلوا جنة
ربکم رواه الترمذی فی اخر کتاب الصلوة وقال هذا حدیث حسن صحیح وازینجا دریافته
باشی که شارع علیه السلام را اهتمام در امر تقوی تا کجاست وسخن درین باب درازست در باز کردن سر رشته
کلام بران خروج از خانه مدعاست لاجرم برجوع بآیات وصیت میرود وقال تعالی ام کنتم شهداء
اذ وصاکم الله بهذا مراد تبکیت والزام محجب ست بر تحریم ازواج ثمانیه از انعام وقال تعالی
ذلکم وصاکم به لعلکم تعقلون اشارت بامور متقدمه درین آیه ست که عدم شرک بخدا واحسان
با والدین وعدم قتل اولاد بخوف املاق وعدم قربان فواحش ظاهره وباطنه وعدم قتل نفس محرمه ست مگر بحق
گویا حفظ این امور داخل در تقوی ست وبدان وصیت واقع شده وقال تعالی ذلکم وصاکم به لعلکم
تذکرون اشارت ست بامور متقدمه در آیه که عدم قربان بمال یتیم باشد مگر بخصلت احسن تا
آنکه بجوانی وهوشمندی رسد وایماست بسوی ایفای کیل ومیزان بقسط وبعدل در قول
اگرچه صاحب قرابت بود وبسوی ایفا بعهد آلهی وقال تعالی ذلکم وصاکم به لعلکم
تتقون مشار الیه این اشاره اتباع صراط مستقیم وعدم اتباع سبل ست که موجب میل از راه راست
اسلام گردد وسبل عام ست از ملل ونحل کفریه وطرق مبتدعه مستحدثه در اسلام وقال
تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حسنا وان جاهداك لتشرك بی ما لیس لك
به علم فلا تطعهما واین احسان موصی به شامل اعطاء مال وبذل خیر بوالدین

قول وخفض جناح وعدم مخالفت ابوین در امور مشروعه مباحه ست وقال سبحانه حکایة عن عیسی علیه السلام واوصانی بالصلوة والزکوة ما دمت حیا معلوم شد که نماز وروزه تا آخر حیات منجمله وصایای او تعالی ست وقال تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حملته امه وهنا علی وهن وفصاله فی عامین ان اشکرلی ولوالدیك الی المصیر الی قوله وصاحبهما فی الدنیا معروفا وامر باحسان با مادر وپدر در غیر موضع از قرآن کریم آمده لکن بلفظ وصیت ودرینجا شکر ابوین را قرین شکر خود ساخته واین کمال تنبیه بر تادیه شکر این هر دو ست ونص بر عظم حقوق ایشان وقال تعالی فلا یستطیعون توصیة ولا الی اهلهم یرجعون واین نزد صیحه واحده خواهد بود مفسرین گفته اند ای لا یستطیع بعضهم ان یوصی الی بعض بماله وما علیه او لا یستطیع ان یوصیه بالتوبة والاقلاع عن المعاصی بل یموتون فی اسواقهم ومواضعهم ودرین کریمه اشارتیست بر ذم ترک وصیت وعدم حصول فرصت آن بسبب مزید تاخیر وقال تعالی شرع لکم من الدین ما وصی به نوحا والذی اوحینا الیك وما وصینا به ابراهیم وموسی وعیسی ان اقیموا الدین ولا تتفرقوا فیه واین وصیت توحید خدا ودین اسلام واصول شرائع بود که دران احدی از رسل مخالف نیست وهمه کتب سماویه بران متفق بوده اند واین هر چهار پیغمبر از انبیاء اولی العزم اند که ایشان را این وصیت ارشاد کرد وقال تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حسنا حملته امه کرها ووضعته کرها وحمله وفصاله ثلثون شهرا الآیة وحسن واحسان بیک معنی ست وهر امر که بدان خدا ورسول توصیت

فرمانید معلوم ست کہ بغایت مہتم بالشان باشد وقال تعالی ثم کان من
الذین آمنوا وتواصوا بالصبر وتواصوا بالمرحمۃ اولئک اصحب
المیمنۃ مفسرین گفتہ اند یعنی اوصی بعضھم بعضا بالصبر علی طاعۃ
اللہ وعن معاصیہ وعلی ما اصابھم من البلایا والمصائب والمحن والشدائد
وبالرحمۃ علی عباد اللہ وقال تعالی والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین
آمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر واین آخر وصایای
قرآنی ست وجامع جمیع مزایای فرقانی چہ مراد بحق ایمان وتوحید وقیام بشرائع
اسلام ست کہ کتاب عزیز وسنت مطہرہ برآن مشتمل بودہ ومراد بہ صبر شکیبائی
از معاصی خدا وبر فرائض او وبر بلایا وآفات ست کہ از وجہ ایثار حق بر خلق دامنگیر
حال حق پرستان میشود وازینجا معلوم توان کرد کہ اختیار حق را از لزوم صبر
ناگزیر ست ولہذا بر صبر وعدۂ اجر بیحساب کردہ اند قال تعالی انما یوفی
الصابرون اجرھم بغیر حساب وآمدہ کہ ان اللہ مع الصابرین وکدام شرف
بالا تر از ان باشد کہ صبور قادر باصابر عاجز ہمراہ بود این ست بعض آیات وجمیع
آن بر تالی قرآن مخفی نیست واما احادیث مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ
در امر بوصیت وحکم آن پس بسیار ست ودر آن حث ست بر ایصار ونہی از حیف
وجور اندران وبیان فضیلت تنجیز وتنفیذ او ست در حال حیات وصحت حواس
وثبات نفس باشارۃ النص او دلالۃ النص چنانکہ در حدیث ابن عمر ست رضی اللہ
عنہ ان رسول اللہ صلعم قال ما حق امرء مسلم یبیت لیلتین ولہ
شئی یرید ان یوصی فیہ الا ووصیتہ مکتوبۃ عند راسہ رواہ الجماعۃ

ودرین حدیث حجت ست از برای کسیکه عمل میکنند بر خط معروف وجمع
وصیت وصایاست واطلاقش بر فعل موصی وبر موصی به از مال وجز آن از عهد
ونحو آن می آید ودرین هنگام بمعنی مصدر باشد که ایصا رست وبمعنی مفعول بود
که اسم ست ووصیت در شرع عبارت ست از عهد خاص که مضاف باشد بسوی
ما بعد الموت وبر چیزی که بدان زجر از منهیات وحث بر مامورات واقع شود
نیز اطلاق می یابد و ما درین خبر نافیه ست بمعنی لیس وخبرش ما بعد الاست
ودر روایت شافعی از سفیان باین لفظ آمده ما حق امرء یومن بالوصیة
الحدیث ای یومن بانها حق وابن عبد البر وطحاوی روایتش بلفظ
لا یحل لامرء مسلم له مال نموده وشافعی گفته معنی یستطیع بعضهم
ما الحزم والاحتیاط للمسلم الا ان یکون وصیته مکتوبة عنده بالتوبة و
قال الخطابی وقید مسلم درین جمله خارج بمخرج غالب بود ودرین کریمه
هم فی الجمله صورت جواز دارد وابن المنذر دران حکایت اتفاق نموده ولیلتین
نزد ابی عوانه وبیهقی یک شب ونزد مسلم ونسائی سه شب بجای دو شب آمده
حافظ ابن حجر عسقلانی گوید ذکر دو شب وسه شب بنا بر رفع حرج ست بسبب تزاحم
اشغال انسان که محتاج بیاد دهی اوست تا درین مقدار فسحت ذکر شی محتاج الیه
بیابد واختلاف روایات دال بر آن ست که این تقریب ست نه تحدید یعنی آنکه
بروی زمان قلیل هم نگذرد مگر آنکه وصیتش نوشته موجود باشد ودرین عبارت
اشارت ست بسوی اغتفار زمن یسیر وگویا سه شب غایت تاخیر ونهایت
اهمال ست ولهذا ابن عمر گفته لم ابت لیلة منذ سمعت رسول الله صلعم

یقول ذلک الا ووصیتی عندی وازینجا عروج پایهٔ ابن عمر در اتباع
می توان دریافت که در امتثال امر نبوی تا کجا رسیده طیبی گفته در تخصیص دو شب
وسه شب بذکر تسامح ست در ارادهٔ مبالغه ای لا ینبغی ان یبیت زمنا ما و
قد سامحناه فی اللیلتین والثلاث فلا ینبغی له ان یتجاوز ذلک گویم
شارع واهل علم ارشاد بدو شب وسه شب میکنند وامروز که زمانه همدوش قیامت
کبری وهمعنان ساعت عظمی ست مردم تا آنجا تاخیر میکنند که صیحهٔ مرگ در میرسد
ونوبت بوصیت نمی رسد واین هذا من ذالک جمعی را از همعصران که قدری
از خیر داشتند دیدیم که در امراض عارضه در اوقات مختلفه بتساهل
از معاصی خدا و بر مردن خود دران بیماری یقین نکرده از ایصا محروم ماندند
حال حق پرستان همیشه از موت وست بردار این وآن شده بحسب فرائض پور
ناگزیرست ولهذا بر دلیری صرف شد بلکه انچه در همگی عمر بکمال صون فراهم آورده
الصابرون احه درزمان یسیر گرد باد فنا شده

دل بسی خون بکف آورد ولی دیده بریخت	الله الله که تلف کرد که اندوخته بود

اهل علم گفته اند که در وصیت نوشتن جمیع اشیاء محقره وانچه بعادت تخرج
ازان ووفا بدان بزمان قریب جاری ست مندوب نیست وباین حدیث
همراه قوله تعالی کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت الایة استدلال
کرده اند بر وجوب وصیت وباین قائل ست جماعتی از سلف منهم عطاء والزهری
وابو مجلز وطلحه بن مصرف فی آخرین وبیهقی حکایتش از شافعی در قول قدیم
کرده وبه قال اسحق وداود وابو عوانه الاسفراینی وابن جریر در فتح الباری

گفته و دیگران هم باین رفته اند و مذهب جمهور ندب و عدم وجوب ست و
این را ابن عبد البر نسبت بسوی اجماع کرده و این مجازفت ست چه در اجماع
کلام ست چنانکه در طریقه مثلی و اقلید مذکورست و در ارشاد الفحول وحصول المامول
مسطورست و جواب جمهور از آیه کریمه آنست که منسوخ ست کما فی البخاری عن
ابن عباس و جوابش از طرف قائلین وجوب آنست که منسوخ وصیت از برای
والدین و اقارب ست که وارث میت اند نه نفس ایصاء و هر که وارث نیست
در حق او مقتضی نسخ نه در آیه موجود ست و نه در تفسیر ابن عباس و جواب جمهور
از حدیث مذکور آنست که لفظ ما حق امرء از برای حزم و احتیاط ست بنا بر آنکه
گاه باشد که مرگ ناگاه میرسد و فرصت وصیت نمیدهد و مؤمن را لائق نیست
که از یاد موت در غفلت باشد قال الشافعی و گفته اند که لفظ حق در لغت بمعنی
شی ثابت ست و اطلاقش در شرع بر چیزی آید که بدان حکم ثابت گردد و آن
عام ترست از آنکه واجب باشد یا مندوب و اطلاق حق بر مباح بقلت می آید
قاله القرطبی و نیز تفویض امر بسوی اراده موصی دال بر عدم وجوب ست
ولکن در روایت متقدمه بلفظ لا یحل لامرء مسلم اشکال باقی ست و گفته اند
یحتمل که راوی ذکر روایت بالمعنی کرده باشند و از نفی حل عدم وصیة ثبوت
جواز وصیة بمعنی اعم مراد داشته و زیر آن واجب و مندوب و مباح همه داخل
ست و آنانکه قائل وجوب اند قول اکثر آنها آنست که فی الجمله واجب ست و
طاؤس و قتاده و جابر بن زید و دیگران گفته اند که وجوب از برای قرابتی ست
که خاصة وارث نمیشوند و ابو ثور گفته که وجوب وصیت در آیه و حدیث مختص

بکسی ست کہ بروی کدام حق شرعی ست و می ترسد کہ آن حق از صاحب حق
ضائع گردد اگر بدان حق وصیت نمی کند ہمچو ودیعت و دین و نحو ہما و تقیید
بقولہ ولہ شئی یرید ان یوصی فیہ دلالت دارد بران در فتح الباری گفتہ
حاصلش راجع بسوی قول جمہور ست کہ وصیت واجب بعینہا نیست وانچہ
واجب بعینہ ست خروج ست از حقوق واجبہ للغیر خواہ بتنجیز باشد یا بوصیت
و محل وجوب وصیت وقتی ست کہ عاجز باشد از تنجیز و غیر او کہ ثبوت حق بگواہی
ادمی تواند شد آنرا نمی داند و اگر قادر ست و غیر وی آنرا میداند پس وجوب
نیست حافظ ابن حجر گفتہ و از مجموع انچہ ذکر یافت معلوم شد کہ وصیت
گاہ واجب ست و گاہ مندوب در حق کسی کہ امید کثرت اجر و ثواب دارد
و گاہ مکروہ ست در عکس آن و گاہ مباح ست در حق کسی کہ ہر دو امر در وی
یکسان باشد و گاہ محرم ست اگر دران اضرار بود چنانکہ از ابن عباس آمدہ
و اضرار در وصیت منجملہ کبائر ست چنانکہ باسناد صحیح موقوفا نزد سعید
بن منصور و مرفوعا نزد نسائی آمدہ و رجالش ثقات اند و جمہور مستدل اند
بر عدم وجوبش بروایت عائشہ صدیقہ متی اوصی و بروایت ابن ابی اوفی
کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وصیت نکرد و این در بخاری ست و نزد
احمد ست از ابن عباس ولم یوص پس اگر وصیت واجب می بود آنحضرت
صلعم آنرا ترک نمیفرمود و جوابش آنست کہ مراد نفی وصیت بخلافت ست
نہ مطلقا بدلیل آنکہ در مرض موت بچند امر وصیت کرد از انجملہ یکی انفاذ جیش
ست یعنی پارۂ زر کہ در خانہ ماندہ بود چنانکہ ہم در حدیث عائشہ ست نزد

احمد وابن سعد وابن خزیمه ودر مغازی ابن اسحق آمده از عبید الله بن
عبد الله بن عتبه که گفت لم یوص رسول الله صلعم عند موته الا
بثلث وازانجمله آنست که در جزیرهٔ عرب دو دین نباشد وبعث اسامه نافذ
گردد ودر صحیح مسلم ست از ابن عباس اوصی بثلاث ومنجمله آن اجازهٔ وفد
ست واز انس ست نزد احمد ونسائی وابن سعد کانت غایة وصیة رسول
الله صلعم حین حضره الموت الصلوة وما ملکت ایمانکم واین را
شاهد ست از حدیث علی نزد ابی داود وابن ماجه واز حدیث ام سلمه نزد نسائی
بسند جید احادیث درین باب بسیار ست حافظ در فتح الباری سطری صالح
ازان آورده وشوکانی در آن رساله مستقله جمع نموده ودر نیل الاوطار گفته
ولا یخفی ان نفی عائشة للوصیة عند الموت لا یستلزم نفیها فی جمیع
الاوقات فاذا اقام البرهان الصحیح من یدعی الوصایة فی شیء معین
قبل انتهی ودر لفظ حدیث تقدم مکتوبة عند راسه دلیل ست بر جواز
اعتماد بر خط وکتابت اگرچه مقترن بشهادت نباشد ومحمد بن نصر شافعی این
را خاص بوصیت ساخته بنابر ثبوت خبر دران نه در غیر آن از احکام وجمهور
گویند مراد آنست که مکتوبة بشرطها ومحب طبری گفته در اضمار اشهاد
بعد ست ودر جوابش گفته اند که اشتراط اشهاد بامر خارج ست کقوله تعالی
شهادة بینکم اذا حضر احدکم الموت حین الوصیة واین دلیل ست
بر اعتبار اشهاد در وصیت وقرطبی گفته ذکر کتابت مبالغه ست در زیادت
توثیق ورنه وصیت مشهود بها متفق علیها ست اگرچه مکتوب نباشد وگذشت

که وصیت ضرار منجمله کبائر ست شوکانی فرماید فهما احق وصیة الضرار
بالابطال من غیر فرق بین الثلث وما دونه وما فوقه

واما مقدار وصیت

پس در حدیث متفق علیه بروایت ابن عباس آمده که گفت لو ان الناس غضوا من الثلث الی الربع فان رسول الله صلعم قال الثلث والثلث کثیر و در حدیث سعد بن ابی وقاص که جز یک دختر نداشت بعد لفظ الثلث کثیر او کبیر این عبارت آمده انک ان تذر ورثتک اغنیاء خیر من ان تدعهم عالة یتکففون الناس رواه الجماعة و در حدیث ابی الدرداست عن النبی صلعم قال ان الله تصدق علیکم بثلث اموالکم عند وفاتکم زیادة فی حسناتکم لیجعلها لکم زیادة فی اعمالکم رواه الدارقطنی واحمد و رواه البیهقی وابن ماجة والبزار عن حدیث ابی هریرة وسندش ضعیف ست و در حدیث اول دلیل ست بر جواز وصیت بثلث و برانکه نقصان از ثلث وعدم زیادت بران اولی ست در فتح گفته استقر الاجماع علی منع الوصیة بازید من الثلث انتهی و در حدیث ابی الدردا دلالت ست برانکه قربت در وصیت شرطست وچون حکم وصیت معلوم شد مقدمه تمهید یافت ولله الحمد

باب در وصایا

نخستین وصیت زیستن و مردن بر اسلام ست چه او سبحانه دین اسلام را از میان جمله ملل ونحل از برای ابراهیم علیه السلام برچیده و وی علیه السلام ابناء خود را بمرگ بران وصیت فرموده کما تقدم و در حدیث ابی هریرة نزد احمد

وطبرانی در اوسط در ذکر مجی اعمال روز قیامت مرفوعاً آمده ثم یجیئ الاسلام فیقول یارب انت السلام وانا الاسلام فیقول انک علی خیر بک الیوم آخذ وبک اعطی وحق تعالی فرموده ومن یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه وهو فی الآخرة من الخاسرین در قاموس گفته اسلم انقاد وصار مسلما انتهی واین معنی لغوی اوست وتفسیرش در حدیث جبرئیل علیہ السلام از جناب نبوت صلعم چنین آمده الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله وتقیم الصلوٰة وتؤتی الزکوٰة وتصوم رمضان وتحج البیت ان استطعت الیه سبیلا الحدیث اخرجه مسلم ودر حدیث رفاعه بن رافع زرقی ست مرفوعا اللهم توفنا مسلمین والحقنا بالصالحین غیر خزایا ولا مفتونین اخرجه احمد والبخاری فی الادب والنسائی والحاکم وصححه وازدعای ابراهیم خلیل ست در کتاب عزیز ربنا واجعلنا مسلمین لک ومن ذریتنا امة مسلمة لک والحمد لله که ما از ذریت وی علیہ السلام ہیم پس مارا ناگزیر باشد از آنکه خود را مسلمان داریم واو تعالی این امت را پیش از وجود او در توریت وانجیل مسلمان نامیده واسلام را مات ابراهیم نشان داده چنانکه در کریمهٔ هو سماکم المسلمین من قبل گفته یعنی فی التوراة والانجیل ویوسف صدیق علیہ السلام سوال کرد وگفت توفنی مسلما والحقنی بالصالحین واو تعالی اسلام را دین نامیده وفرموده ان الدین عند الله الاسلام واز براهی تمام بریت آنرا برگزیده کما قال سبحانه ورضیت لکم الاسلام دینا

واتصاف ہر آنکسی کہ در زمین و آسمان ست بدان بیان فرموده قال تعالی
وله اسلم من فی السموات والارض طوعا وکرها والیه یرجعون ابن
عباس در تفسیر این آیه گفته من فی السموات الملائکة ومن فی الارض
من ولد علی الاسلام وکرها من اتی به من سبایا الامم فی السلاسل
والاغلال یقادون الی الجنة وهم کارهون اخرجه الطبرانی و فرموده
ماکان ابراهیم یهودیا ولا نصرانیا ولکن کان حنیفا مسلما وماکان
من المشرکین درین آیه نفی کرد از ابراهیم جمیع ادیان را واثبات اسلام نمود
از براهی وی علیه السلام وجناب ختمی پناه صلعم را الفت که چنین بگوید وانا اول
المسلمین واین را از کار اشرف طاعات ایمانیان بلکه مفتاح افضل
عبادات اسلامیان گردانید که قائلش در هر روز پنج مرتبه تکرارش میکند و
کیف که اسلام سبب نجات از اهوال فردا و سبیض وجوه اولیا ست و میکه
وجوه معرضین از اسلام سیاه گردد وایشان بسبب اسلام از حوض سید ولد
عدنان نزد ذود و اهل عصیان بنوشند واز صراط بگذرند و میکه اشقیا
در نیران بیفتند و با اسلام اتیاز از مجرمان دران رستخیز ست بهم وهو ومن
زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز وما الحیاة الدنیا الامتاع
الغرور وهمین اسلام ست که بسبب آن بنده زیر خاک بجواب ملائکه رب الارباب
بپردازد و در پاسخ سوال آنان ثابت ماند در حدیث جابر آمده قال قال
رسول الله صلعم اذا وضع المومن فی قبره اتاه ملکان فانتهراه
فقام یهب کما یهب النائم فیقال من ربک فیقول الله دینی الاسلام

ونبیی محمد فینادی منادان صدق عبدی فافرشوه من الجنة اخرجه ابن ابی عاصم فی السنة وابن مردویه والبیهقی من طریق ابی سفیان عن جابر ودرین باب حدیثهاست وروح القدس نازل شد به بشارت ازبرای مسلمانان کما قال تعالی قل نزله روح القدس من ربك لیثبت الذین آمنوا وهدی وبشری للمسلمین وا وتعالی بنابراین اسلام ازبرای بندگان نعمتهای غیر محصاة مهیا کرده چنانکه از کریمه والله جعل لکم من بیوتکم سکنا تا آخر هردو آیه الی قوله کذلك یتم نعمته علیکم لعلکم تسلمون آشکارست سید علامه بدر الملة المنیر محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر قدس سره فرماید وکم اشتملت هاتان الآیتان علی تعداد نعم لا یفی بالتعبیر عنها لسان بل لو تکلم علیهما علی انفرادهما لاحتمل مجلد یستغرق عدة اوقات وازمان انتهی فالحمد لله الذی من علینا بالاسلام وهدانا له بفضله ولا نعامه وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله کلمة صادقة یقولها المسلمون فی دار السلام وبالجمله فضائل ومناقب اسلام بیش ازان ست که درین مختصر بگنجد وبعد ازانکه خاتم رسل وهادی کل مبعوث شده حقیت مله ونحله درین دین مبین وشرع متین منحصر گشته وگرفتن دین دیگر هرچه باشد وهرکجا که باشد ازهم پاشیده پس در حفظ این دولت سترگ ومراقبت این نعمت بزرگ چندان می باید کوشید که هیچ شئی از اشیاء دنیا همچو زن وفرزند ودولت وحکومت ازان تنزلزل نمی تواند کرد وهیچ امر از امور مصائب ومصاعب این سپنجی سرا ازان باز

نمی تواند داشت ۵

اگر ز کوه فرو غلطد آسیا سنگی	نه عارف است که از راه سنگ برخیزد

بلکه اگر یکی را از ما همگی گیتی بخشند و تمام عالم در کنارش نهند و خواهند که
از دین اسلام برگردانند و بکیش گبر و ترسا و مجوس درآرند و نعوذ بالله منه برما
فرض باشد که لهم الدنیا ولنا الآخرة را در نظر داشته پشت پا بر آن همه
آسودگی بزنیم و عاجل فانی را بر آجل باقی زینهار تقدیم ندهیم تا بتنزل
باقل قلیلی ازان و قدر یسیری ازان چه رسد جمعی کثیر را دیدیم که اقبال جاه
و دولت چند روزه ایشان را از دائرهٔ اسلام بدر برده خاسر دارین گردانید
و معهذا دنیا هم[illegible] مراد دست بایشان بهم نداد و همگی دوادوش اینان که
در سر این کار بر روی کار آوردند چون گرد باد صحرا بر باد رفت و ازین سو
رانده و ازان سو مانده گردیدند و نعوذ بالله من سوء المنقلب

دنیا مطلب تا همه دینت باشد	دنیا طلبی نه آن نه اینت باشد

درین دور پسین که از صد سیزدهم هجرت سه سال باقی است اسباب گمراهی
و ساز و برگ کفر و کافری بسی مهیاست و فرقهٔ ضاله و افراخ ایشان که از
آزاد طبعان دهریه کیش اهتمامی بس دور و دراز در برهمی مردم از دین اسلام
بانواع حیل و مکیدت که حصر آن جز خداوند تعالی دیگری نمی تواند بوده است
و بهزار ریو و رنگ ازالهٔ این نام از انام و انتزاع حکومت اسلام از جمیع
اقطار ارض میخواهند و سالی نمی گذرد که جرگه از عوام کالانعام که اراده و
مشیت الهی بشقاء ایشان رفته خلع ربقهٔ اسلام از رقاب کرده و در دام خدعت

اینان گرفتار شده بهاویهٔ جهنم نمی روند تا آنکه امروز چنانکه در بعض اخبار آمده
از دین اسلام جز اسمی و رسمی باقی نیست و بالجمله عمر این وصیت که عبارت
از مردن بر اسلام باشد بسی دراز بوده که از عهد ابراهیم خلیل که آدم ثالث و
ابوالانبیاء و مکرم جمیع امم دنیاست تا بما پس آیندگان کابراً عن کابرٍ و
اباً عن جدٍ رسیده بلکه ناقل آن از وی علیه الصلوٰة خود حضرت رب العالمین
ست و مبلغ آن جبریل علیه السلام و رسول امین صلی الله علیه و آله وسلم و بیش
ازین سندی عالی نخواهد بود و تا این وصیت بر جناب ختمی پناه نازل گشته
جمهور مسلمین از خاصه و عامه بر آن عامل و بدان قائل بوده اند حیف باشد
که نیرنگ کارخانهٔ گمراهی ما را ازین وصیت دیر گاهی که از سیزده صد سال
هجرت شیوخ و اکابر ما بران ماشی بوده اند از استقامت بر باید و یاره از
عاجل فانی ما را فریفتهٔ از آجل باقی باز دارد بلکه درخور حال ما آنست که به
فحوای مقاله ابراهیمیه اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین
با خلیل علیه السلام همزبان و یکدل باشیم و آنچه یوسف صدیق علیه السلام آرزو
کرده در پس هر نماز بحضرت خداوندی جلت عظمته گزارش کرده باشیم رب انت
ولیی فی الدنیا والاخرة توفنی مسلما والحقنی بالصالحین شیطان لعین
دشمن زورآور و نفس اماره عدو زبردست ست که هر لحظه در تعقب ماست نمیخواهد
که قدم ما بر جادهٔ واضحهٔ اسلام راسخ ماند و از برای این زلزال هزار قلاقل و بلابل
هر دم بر روی کار می آرد پس ثبات قدم درین معرکه بغایت دشوار ست و
استقامت بر دین اسلام عقبهٔ کئود الا من رحمه الله تعالی شاهبازی باید که

درین حیثیت وجیش خود را جمع دارد و فریفتهٔ این همه نقش و نگار کفر و کافری نگردد و بانزعاج اعدای اسلام از جا نرود ؎

همه اندر زمن بتو این ست	که تو طفلی و خانه رنگین ست

اللهم ثبت قلوبنا علی دینك واصتنا علی ملة رسولك واذا اردت بقوم فتنة فتوفنا غیر مفتون۔

وصیت دیگر همان وصیت اول مقالهٔ وصیه ست یعنی چنگ زدن بکتاب وسنت در اعتقاد و عمل و پیوسته بهر دو مشغول شدن و هر روز حصهٔ از هر دو خواندن و اگر طاقت خواندن ندارد ترجمهٔ ورقی از هر دو شنیدن و در عقائد مذهب قدمای اهلسنت اختیار کردن و از تفصیل و تفتیش آنچه سلف تفتیش نکرده اند اعراض نمودن و بتشکیکات معقولیان خام التفات نکردن و در فروع پیروی علمای محدثین که جامع باشند میان فقه و حدیث کردن و دائما تفریعات فقهیه را بر کتاب وسنت عرض نمودن آنچه موافق باشد در حیز قبول آوردن والا کالای بد بریش خاوند دادن امت را هیچ وقت از عرض مجتهدات بر کتاب وسنت استغنا حاصل نیست وسخن متقشفه فقها که تقلید عالمی را دست آویز ساخته تتبع سنت را ترک کرده اند شنیدن و بدیشان التفات نکردن و قربت خدا جستن بدوری اینان انتهی کلامه رح و این وصیت شامل خیر دنیا و آخرت هر دوست و در زیر هر جمله اش عالمی از فوائد مندرج و منطوی ست که تفصیلش خواهان مؤلف مستقل باشد مختصر این ست که کتاب عبارت از قرآن کریم و فرقان عظیم ست و از عادات اهل اسلام معلوم ست که

طفل را نزد کشودن زبان اول چیزی که می آموزند همین کتاب معلی القاب ست تا در نخستین وہلہ آشنای توحید گردد و بعض آنرا حفظ میکنند و بعض دیگر بر قرات در مصحف بس مینمایند و هر دو خوب ست لکن مجرد خواندن اگرچه اجر دارد اما ضرور است که عامۂ اطفال را ترجمہ ہندی مثل موضح القرآن یا فارسی همچو فتح الرحمن بیاموزند و فوائد هر دو را گوش زد آنان سازند تا حلاوتی از ایمان و اطلاعی بر مضامین فیض آگین قرآن روزی روزگار ایشان گردد خاصہ را تفاسیر اہل معرفت بعلم حدیث از برای درس و تدریس بسند است مثل تفسیر ابن کثیر و فتح القدیر و فتح البیان از مطولات و جلالین و نحو آن از مختصرات و سنت عبارت از دواوین احادیث ست و درین علم شریف قدیماً و حدیثاً کتب بسیار بلکہ بیشمار فراہم کردہ شدہ چنانکہ از حصۂ اول کتاب اتحاف النبلاء پیداست اما انچہ در اتقان و صحت و شہرت و قبول سربلند ست ہمین شش کتاب معروف ست کہ عبارت باشد از صحیح بخاری و صحیح مسلم و جامع ترمذی و مجتبای نسائی و سنن ابی داؤد و سنن ابن ماجہ و نزد بعض موطای مالک ست عوض ابن ماجہ و نزد صاحب این وصیت رتبۂ موطا بالاتر از ہمہ ہاست و شک نیست کہ کتاب موطا کتاب مبارک قدیم ست و انچہ دروست از مرفوعات و بلاغیات اصح صحیح ست در نقل لکن صحیح بخاری مشتمل ست بر غالب آن و علی کل حال استقراء شاہد ست برانکہ ہیچ کتاب حدیث برتبۂ این کتب ستہ نمیرسد و این کتب کافی و وافی ست از برای مجتہد و مقلد و عامل بالحدیث و جامع جمیع ابواب اسلام و ایمان و اوامر و نواہی ست و بعہد اجمعی از اہل علم و عمل

احادیث احکام را ازین امهات ستہ وجز آن کہ بصحت وحسن رسیدہ جداگانہ
نوشتہ اند وکار وبار کردار وگفتار را برامت امیہ مرحومہ بغایت آسان
نمودہ جزاہم اللہ تعالی عنہا وعن جمیع المسلمین خیراً وافراً واحسن مولفات
درین باب دو کتاب ست یکی منتقی للشیخ ابن تیمیہ رح دیگر بلوغ المرام للحافظ
ابن حجر العسقلانی وانچہ ماسوای این ہر دوست بجامعیت واتقان انہا نمیرسد
وانچہ درین ہر دو مشکل وغریب ست فقہا ولغۃً یا روایۃً ودرایۃً حل آن در شروح
این ہر دوست واجل واکمل شروح کتاب نیل الاوطار للشوکانی ومسک الختام
لہذا العبد الفانی ست چنانکہ اجمع شروح بخاری فتح الباری ست اگرچہ شروح
صحاح ستہ لاسیما انچہ ازان میان اہل علم معتمد ومعتبر ست ہمہ حسنات ست
ودر مختصرات فقہ سنت کتاب روضۂ ندیہ شرح درر بہیہ گوہر یکدانہ ست کہ قیمت
وقدرش جز کسیکہ عابد دفاتر حدیث وعاثر طوامیر فروع ست دیگری نمی داند
وقدمای اہل سنت کہ باختیار عقائد ایشان صراحت رفتہ عبارت اند از جماعہ
محدثین مثل امام مالک وشافعی واحمد وتلامیذ ایشان کہ اصحاب صحاح ستہ اند
وتلامیذ تلامیذ ایشان کہ احزاب متحزبہ وجموع متکثرۂ اصحاب حدیث ست
وعقیدۂ ایشان ہمان ست کہ ظاہر قرآن وحدیث برآن دلالت دارد وقائل
اند باسماء وصفات الہی کہ در کتاب وسنت آمدہ وانچہ دران صریح است بدان
معتقد اند وتفرقہ اشعریہ وماتریدیہ نمی شناسند وانچہ ازان مشکل ست تفویض
مرادش بقائلش میکنند وبتاویل رضائی نمی دہند وصفات باریتعالی را بر
ظاہرش جاری می نمایند واز تعطیل وتشبیہ وتکییف وتنزیہ تراشیدۂ اہل

کلام بیزار اند و در اجرای هر صفت که تشبیه ازو تنبادر میگردد بیک کلمه اجمالی
علاجش میکنند و آن کلمه صادقه این ست لیس کمثله شيء و مثل او ست
و لم یکن له کفوا احد و نحو اوست و لله المثل الاعلی و درین باب تالیفها
ست پیشقدم این گروه حق پژوه امام احمد بن حنبل رضی الله عنه ست بعده
اتباع او مثل شیخ الاسلام احمد بن تیمیه و حافظ محمد بن ابی بکر بن القیم و ابن
قدامه مقدسی و علامه صابونی و سفارینی و غیرهم سپس علامه شوکانی شاگردان
او و احسن و اجمع کتب درین باب کتاب الجوائز و الصلات من جمع الاسامی و الصفات
ست و اسم او دال بر مسمی ست و این خود از آن فرزند گرامی ست دیگر کتاب
انتقاد رجیح و بغیة الرائد و قطف الثمر ست و اطول اینها کتاب امام سفارینی
ست و اخصر آن عقیدهٔ صابونی و در رد شرک و بدع و اثبات توحید کتاب
اقتضاء الصراط المستقیم و کتاب الفرقان و عقائد حمویه و واسطیه و جز آن
و کتاب رد الاشراک و ترجمهٔ او مسمی بتقویة الایمان و کتاب فتح المجید لشرح
کتاب التوحید و کتاب اغاثة اللهفان و تجرید التوحید و تطهیر الاعتقاد
و جز آن ست و در فروع پیروی علمای محدثین نمودن یکی طریقه امتیاز برای
عامهٔ مسلمین ست که خودشان بر عرض مجتهدات بر کتاب و سنت قادر نبوده اند
و هر که عالم و مزاول معارف مفاهیم و عطف قرآن و حدیث ست و مؤلفات
ائمه و سلف امه در نظر دارد وی جامع باشد میان حدیث و فقه محتاج تقلید
متقشفهٔ فقها نیست و مبالاتی برد و قبول ایشان ندارد و الحمد لله تعالی که
هیچ زمانه از صدر اول تا اینندم ازین جنس اهل علم در قطری از اقطار ارض

خالی نیست و نخواہد بود انشاء اللہ تعالی شوکانی رح در کتاب البدر الطالع
بمحاسن من بعد القرن السابع نوشته لما شاع علی السنة جماعة من الرعاع
اختصاص سلف هذه الامة باحراز فضيلة السبق فی العلوم دون خلفها
حتی اشتهر عن جماعة من اهل المذاهب الاربعة تعذر وجود مجتهد
بعد المائة السادسة كما نقل عن البعض او بعد المائة السابعة كما زعمه
آخرون وكانت هذه المقالة بمكان من الجهالة لا تخفی علی من له ادنی
حظ من علم وانزر نصيب من عرفان واحقر حصة من فهم لانها قصر
للتفضل الالهی والفيض الربانی علی بعض العباد دون بعض وعلی اهل
عصر دون عصر وابناء دهر دون دهر بدون برهان ولا قرآن
علی ان هذه المقالة المخذولة والحكاية المرذولة تستلزم خلو هذه
الاعصار المتاخرة عن قائم بحجج الله ومترجم عن كتابه وسنة رسوله
صلعم ومبين لما شرعه لعباده وذلك هو ضياع الشريعة بلا مرية
وذهاب الدين بلا شك وهو تعالی قد تكفل بحفظ دينه وليس المراد
حفظه فی بطون الصحف والدفاتر بل ايجاد من يبينه للناس فی
كل وقت وعند كل حاجة حدانی ذلك الی وضع كتاب يشتمل علی
تراجم اكابر العلماء من اهل القرن الثامن ومن بعدهم ممن بلغنی
خبرهم الی عصرنا هذا ليعلم صاحب تلك المقالة ان الله تعالی وله
المنة قد تفضل علی الخلف كما تفضل علی السلف بل ربما كان فی
اهل العصور المتاخرة من العلماء المحيطين بالمعارف العلمية علی اختلاف

انواعها من ینقل نظیرہ من اهل العصور المتقدمة کما سیقف علی
ذلک من امعن النظر فی هذا الکتاب وحل عن عنقه عری التقلید
والارتیاب انتهی المراد منه واین عبارت منادی ست باعلی صوت بعدم
ختم اجتهاد درین است و وجود حامل علوم حقه تا آخر دوران شیخ احمد ولی الله
محدث دهلوی وسید محمد بن اسمعیل یمنی وعلامه شوکانی وبعض معاصرین ایشان
وغالب تلامذه این بزرگواران در عرب وعجم از همین زمره مشار الیها بودند و
هنوز جا گرم دارند ولکن

گر نه بیند بروز شپره چشم	چشمهٔ آفتاب را چه گناه

وعلی کل حال در حدیث ابراهیم بن عبد الرحمن عذری آمده که قال رسول
الله صلعم یحمل هذا العلم من کل خلف عدوله ینفون عنه تحریف
الغالین وانتحال المبطلین وتاویل الجاهلین رواه البیهقی فی کتاب
المدخل مرسلا و در حدیث ابی هریره رضی الله عنه ست عن رسول الله
صلعم قال ان الله عز وجل یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة
سنة من یجدد لها دینها رواه ابو داؤد وعن معاویة قال سمعت النبی
صلعم یقول لا یزال من امتی امة قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم ولا
من خالفهم حتی یاتی امر الله وهم علی ذلک متفق علیه وعن معاویة بن
قرة عن ابیه قال قال رسول الله صلعم لا یزال طائفة من امتی منصورین
لا یضرهم من خذلهم حتی تقوم الساعة قال ابن المدینی هم اصحاب
الحدیث رواه الترمذی وقال هذا حدیث حسن صحیح درین احادیث

دلیل ست برآنکه در هر طبقه جمعی حامل این علم خواهد بود و آن جمع عدل ست
ومراد باین علم علم کتاب وسنت ست زیراکه در زمان نبوت غیر این هر دو علم
دیگر نبود و در حدیث عبدالله بن عمرو ست که فرمود آنحضرت صلعم العلم ثلثة
اٰیة محکمة او سنة قائمة او فریضة عادلة وما کان سوی ذلک
فهو فضل رواه ابوداؤد وابن ماجة لام در قوله العلم ظاهر آنست که از
برای استغراق ست اگرچه بعض حملش بر عهد کرده اند ومراد بدان علم دین
داشته ومراد بآیت محکمه قرآنست وبسنت قائمه حدیث صحیح وبفریضه عادله
علم میراث ومراد بفضل زیادت ست که ضرورتی اندران نیست گویا آنچه جز
کتاب وسنت ست هرچه باشد از وادی علم لا ینفع وجهل لا یضر ست۔
وصیت دیگر چنانکه در مقالهٔ وضیه فرموده آنست که دست در دست مشایخ
این زمان هرگز نباید داد وبیعت باایشان نباید کرد وبغلو عام مغرور نباید بود
زیراکه اکثر غلو عام بسبب رسم ست وامور رسمیه را بحقیقت اعتباری نیست
وکرامات فروشان این زمان الا ما شاء الله تعالی طلسمات ونیرنجات را کرامات
دانسته اند تفصیل این اجمال آنکه اشهر اصناف خرق عادت اشراف بر خواطر
ست وانکشاف واقعات آینده واشراف وکشف را طرق بسیارست از انجمله
باب ضمیر از علم نجوم ورمل ست نه پنداری که حکم در نجوم موقوف ست بر تسویهٔ
بیوت ورمل را از انچه در کار ست ما تجربه کرده ایم که ماهر در فن نجوم چون دانست
که الحال کدام دقیقه ست از دقائق روز از انجا ذهن او منتقل میشود بطالع
وهمه بیوت ومواضع کواکب در خاطرش صورت می بندد گویا صفحهٔ تسویة البیت

مقابل او استاده ست و همچنین ماهر در فن رمل گاهی در دل خود معین میکند
که فلان انگشت را لحیان قرار دادم و فلان انگشت را فلان شکل و در ذهن
صورت می بیند که ازین شکل کدام حکم متولد میشود تا آنکه زانچه پیش او حاضر
میشود و از انجمله باب کهانت ست با نواعها و آن بغایت تسع ست تارة باحضار
جن و تارة بغیر آن و از انجمله باب طلسم ست که قوای کواکب در صورتی بند میکنند
و ازان اشراف حاصل میشود و اعمال جوگ که بعضی ملاحظات جوگیه را خاصیتی
تام ست در اشراف و کشف و من اراد تحقیق ذلک فلیرجع الی کتب
هذه الفنون و همت بستن بر کاری و تشکل مهیب بر آمدن و دل بر دل کسی
داشتن و طالب را مسخر کردن همه از فنون نیرنج ست چند ملاحظه هستند
که باین کار میرسانند صلاح و فجور و سعادت و شقاوت و مقبول بودن و
مردود بودن درینجا هیچ فرق پیدا نمی کند و همچنین وجد و شوق و قلق و سرایت
این حالت در حاضران بنشاء آن حدت قوت بهیمیه است لهذا هر که قوت بهیمیه او
قوی تر وجد او زیاده تر آری این اعمال و این احوال بعض صالحان هم میکنند به
نیتی از نیات نیک و انیقدر آنها را از کرامات نمیگرداند کما لایخفی و بسیاری از
ساده لوحان را دیده ایم که چون این اعمال را از شیخی فرا گرفته اند آنرا عین
کرامات میدانند چاره کار آنکه کتب حدیث مثل صحیح بخاری و صحیح مسلم
و سنن ابو داؤد و ترمذی خواند و عمل بر ظاهر سنت پیش گیرد انتهی و اگر حق
سبحانه در دل شوقی صادق کرامت فرماید و طلب این راه غالب شود کتاب
عوارف و مشکوة و ریاض الصالحین و اذکار نووی و نحو اینها را از برای

آداب نماز و روزه و ادعیه صحیحه و عمارت اوقات اختیار نماید بزرگان نقشبندیه
طریق پیدا کردن یادداشت را بروجهی نوشته اند که احتیاج به تلقین هیچ مرشدی
نمانده کتاب قول جمیل درین باب بسندست خذ ما صفا ودع ما کدر
وچون کیفیت نور عبادت ونسبت یادداشت حاصل شد بران مواظبت
نماید اگر درین فرصت عزیزی را دریابد که صحبت او مفتاح جذب ست و
تاثیرش مردم را درمیگیرد باوی صحبت دارد تا آنکه حالت مطلوبه ملکه راسخه
گردد و درخلا و ملا بدان ملکه مشغول باشد رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع
عن ذکر الله سفر در وطن خلوت در انجمن دل بیار دست بکار همین معنی است
و این تاثیر جز در عصابه حدیث وجماعه سنت نتوان یافت درین زمانه هیچکس
نیست الا ماشاء الله تعالی که من جمیع الوجوه کمال علم وعمل داشته باشد اگر
از یک وجه کمال دارد از وجه دیگر عاطل ست پس همان کمال را از وی حاصل
باید کرد واز چیزهای دیگر چشم باید پوشید فبشر عبادی الذین یستمعون
القول فیتبعون احسنه در مقاله وضیه گفته خذ ما صفا ودع ما کدر
نسبت صوفیه غنیمت کبری ست ورسوم ایشان هیچ نمی ارزد این سخن
بر بسیاری گران خواهد بود اما مارا کاری فرموده اند بر حسب آن باید گفت
و بر گفته زید و عمرو ترجیح نمی باید کرد انتهی وآنچه در تفصیل این اجمال همدرین
مقاله گذشته رجوع بدان می باید کرد وتصوف عبارت از احسان ست
که در حدیث جبرئیل علیه السلام ذکرش آمده وهو قوله صلعم لما قال
جبرئیل فاخبرنی عن الاحسان قال الاحسان ان تعبد الله کانک

تراه فان لم تکن تراه فانه یراک الحدیث متفق علیه من حدیث
عمر بن الخطاب رضی الله عنه و باب احسان شرح دراز میخواهد
آنچه ازان موافق سنت صحیحه است درکتاب قطر الولی للشوکانی رح مذکور است
وانچه دران فقراء جهله و متصوفه غفله از رای وهوای خود افزوده و آفریده اند
ابن تیمیه رح درکتاب الفرقان بین اولیاء الرحمن و اولیاء الشیطان پرده از
رخ آن برداشته وحق ابلج را از باطل لجلج جدا ساخته و ابن القیم در مدارج السالکین
شرح منازل السائرین بشرح وبسط آن پرداخته وشک نیست که بشهادت
استقراء معلوم است که در سلاسل صوفیه کرام آنانکه طریقه ایشان موافق سنت
بود وبنا برکمال علم وعمل از بدعات بمراحل دور افتاده بودند ودر تقوی وطهارت
ظاهر وباطن وقلت محبت دنیا ممتحن آمدند هیچ سلسله بصفا وراستی وموافقت
ظاهر شرع ومتابعت سنت مطهره بنقشبندیه نمی رسد اگرچه مقصود همگنان
همان یک چیز است بس بس کما قیل

عباراتنا شتی وحسنک واحد	وکل الی ذاک الجمال یشیر

اما حق آنست که اتباع ظاهر شریعت وترک رسوم وبدع خلق تاثیری دیگر
دارد که در مسلوکان راه ورسم درویشی یافته نمی شود قاضی فاضل صوفی
کامل ثناء الله پانی پتی در وصایای خویش می نویسد که اکمل الکملین از نوع
بشر بلکه از ملائکه هم سید المرسلین محمد رسول الله صلعم هست هرکس قدر بآن
سرور مشابهت بهم رساند در باطن وظاهر وصفات جبلی وکسبی وعلم واعتقاد
وعمل وعادات وعبادات آنکس بهمانقدر کامل باید دانست وهرکس در مشابهت در

چیزی ازان قاصرست ہمانقدر روی را ناقص باید دانست و لہذا بجہت
کمال اتباع سنت سنیہ کہ اولیای نقشبندیہ اختیار کردہ اندگوی مسابقت
بردہ اند وہمین کمال مشابہت بجہت کمال متابعت دلیل ست بر افضلیت
ایشان واگر ہمت ما قاصر ہمتان از کمال متابعت آنجناب کوتاہی کند و بہ
ادای واجبات و ترک محرمات و مکروہات و مشتبہات در عبادات و عادات
خصوصًا در معاملات قناعت کند آنہم بسیار غنیمت ست گو کثرت نوافل و
اتیان مستحبات و کمال اشتغال بسنن در عبادات و عادات از وی میسر نشود
رسول فرمود صلعم من اتقی الشبہات استبرء لدینہ وعرضہ ومن
وقع فی الشبہات وقع فی الحرام الحدیث فی الصحیحین وحق تعالے
میفرماید ان اولیاؤہ الا المتقون تقوی عبارت از ادای واجبات و
ترک محرمات و مشتبہات ست نہ از کثرت نوافل و اتیان مستحبات اقبح محرمات
رذائل نفس ست مثل نفاق و عجب و کبر و حقد و حسد و ریا و سمعہ و طول امل
و حرص بر دنیا و مانند آن و بعد ازان محرمات کہ بافعال جوارح تعلق دارد و
در کتب فقہ یعنی فقہ سنت مبین اند و اگر ہمت ازین مرتبہ ہم کوتاہی کند و از
شوم نفس و شر شیطان مرتکب محرمات شود پس در آنچہ اتلاف حقوق العباد
باشد ازان اجتناب باید کرد کہ حق تعالی کریم ست و رسول شفیع انجسا
امید عفوست و حقوق العباد در بخشش نمی آید آیات و احادیث درین باب
بسیارست این رقیمہ متحمل آن نتواند شد حدیث المسلم من سلم
المسلمون من لسانہ ویدہ وحدیث ان تحب للناس ما تحب

لنفسك وتكره لهم ما تكره لنفسك درینجا کافی ست ـــه

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن	که در شریعت ما غیر ازین گناهی نیست

یعنی مثل این گناهی نیست انتهی وما احسن هذا القضا من ذلك القاضی گویم قاری کتب سنت صحیحه وعامل برآن جامع باشد میان شرع و تصوف زیرا که هرانچه را در اصلاح ظاهر و باطن آدمی دخل ست و بکار معاش و معاد او می تواند آمد همه اش دران صحف مبارکه بر وجهی روشن و بیانی واضح تر از مهر درخشان مذکور ست قصوری که درین راه مینماید از طرف ناکرده کاری ماست ورنه ممکن نیست که اگر یکی مضامین کتاب الرقاق و دیگر ابواب آداب را که در کتب سنت مسطور ست در دل نگاهدارد و در جذر طبع و قعر خاطرش جا دهد تاثیری نمایان و جذبی شایان اورا فرا نگیرد و بی زاجر و واعظ و قسر قاسر متصف بصفات نشود که اکابر صوفیه و سلف امت بدان مشار الیهم بوده اند اما درین هنگام که در اختیار اسلام و بقا بر نام ایمان صد رخنه در کار ست از احسان و مراتب ایقان خود حساب نتوان گرفت که حکم کیمیا و عنقا دارد امروز چنانکه وجود علما حق پرست صواب نگر و اخلاص جو همعنان عدم ست وجود صوفیه صافیه که جز رضا رحق و قرب رب مقصد دیگر ندارند و دنیا و ما فیها را در برابر رضای او سبحانه بجوی نشانند عزیز تر و نایاب تر گشته و این همه از تاثیرات غربت اسلام ست در حدیث ابی هریره رضی الله عنه آمده قال رسول الله صلعم بدء الاسلام غریبا و سیعود کما بدأ فطوبی للغرباء اخرجه مسلم و لفظ حدیث عمرو بن عوف مرفوعا چنین ست ان الدین بدء غریبا و سیعود کما بدأ

فطوبی للغرباء وهم الذین یصلحون ما افسد الناس من بعدی من
سنتی رواه الترمذی و درین باب حدیثهاست جمله صالحه ازان در کتاب
الاعتصام بالکتاب والسنة وکتاب العلم از دواوین سنت مطهره مذکورست
وبالجمله معدن هر کمال ومخزن هر صفت جلال وجمال وجارحهٔ اصلاح هر ظاهر
وباطن وآلهٔ فروغ هر صورت ومعنی از اسلام وایمان واحسان همین دریافت
مقاصد حدیث و قرآن ست وماورای آن هیچ کمال متصور نیست قصوری
که در استحصال وحصول آن دست بهم میدهد از تلقاء عدم عمل بموجب اوست
ورنه انسان را بعد از تکمیل مراتب تحصیل علوم کتاب وسنت احتیاجی بسوی
احدی از مشائخ وقت وصوفیهٔ عصر ودرویشان زمان باقی نیست وآنکه
صحبتش اثری دهد وبخشش دلی برباید خود درین هنگام موجود نیست بلکه هم
آشیانهٔ عنقاء مغرب وهمپایهٔ کبریت احمرست الا من علمه الله تعالی
ولله نعم حاصل آنکه

مصلحت دید من آنست که یاران همه کار	بگزارند و سر طرهٔ یاری گیرند

وصیت دیگر در مقالهٔ وضیه گفته حد امر معروف انچه بخاطر این فقیر
رنجیده آنست که در فرائض وکبائر ذنوب وشعائر اسلام بعنف امر معروف
ونهی منکر باید کرد وباکسانیکه دران باب تساهل دارند صحبت نباید داشت
ودشمن ایشان باید بود ودر سائر اوامر خصوصا در انچه سلف یا خلف اختلاف
کرده باشند امر معروف ونهی منکر به تبلیغ حدیث ست ولبس وعنف در آن
مستحسن نیست انتهی گویم در حدیث ابی سعید خدری ست از آنحضرت صلعم که

فرمود من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذلك اضعف الايمان رواه مسلم واين حديث افاده کرد که تغییر منکر که عبارت از نهی ست بر سه گونه ست یکی بدست واین کار ملوک ونوابان ایشان ست که زمام حکومت ونفاذ امر بدست ایشان نهاده اند ولکن وجود چنین سلاطین وامرا از عمر دراز مفقود گشته خصوصا از روز سلطنت اسلامیه از میان برافتاده واکنون که فرمان روائی اکثر ممالک بدست فرقه ضاله ست وتمام همت ایشان در برانداختن اسلام وشعائر او از جمله انام ست مقدور کیست که بادنی تغییر منکر بدست می تواند پرداخت ودر بعض اقطار ارض که پاره حکومتی بدست اسلامیان ست خود اهتمامی بکار دین نیست وهمگی همت ووقت وقف هواپرستی وعیش طلبی وسرمستی ست وهرگز سری بجانب اسلام بر نمی دارند تا بامر معروف ونهی از منکر چه رسد بلکه اگر یکی از عالی همتان اشارتی بترک چیزی از اسباب فسق وفجور ایشان کند در پی آزار او میگردند وبدترین دشمنانش می شمرند ودقیقه از دقائق ایذا وحط او فرو نمی گذارند وامر او بمعروف ونهی او از منکر منجر بصد آفت دیگر میگردد ودرین حالت صون نفس وحفظ عرض اسلام واجب تر از امر معروف ونهی منکر ست چنانکه شیخ الاسلام ابن تیمیه رح در بعض مؤلفات خود بدان اشارت کرده وحکایتی ازین وادی در آخر انتقاد رجیح رقم گشته فلیراجعه دوم که امر بمعروف ونهی عن المنکر بزبان ست این کار اهل علم باشد که مردم را بوعظ از محرمات ومنهیات باز می دارند خواه سعی ایشان کارگر گردد یا نه ایشان بهر حال از ذمه خود

*

پاک بیگردند و ازین جنس جماعهٔ متعدد در هر قرن و قطر بوده و موجود ست و هرچند
بنا بر قلت اخلاص اندر زرگران و کوتاهی عمل خودشان سخن اهل وعظ چنانکه باید
شاید در مردم درنمی گیرد الا ماشاء الله تعالی باری این شیوه و جریان این طریقه
خالی از منفعتی نیست گو یسیر باشد و این مرتبه نسبت بمرتبهٔ اول در درجهٔ ثانوی
ست بنص شارع و بنا آن بر عدم استطاعت نفاذ آن بدست بوده و سود این
تذکیر غالباً مخصوص بعامهٔ امت باشد و زمان بقا او خیلی کمتر و اما خاصه پس از
برای ایشان طریقهٔ تالیف و جمع کتب ست در هر عصر و نفع آن مستمر و دائم ست
و لهذا تا در اوائل امت و صدر ملت شیوهٔ تصنیف بر روی کار آمده از آن دم
تا این دم در هر قرن و عصر جم غفیر و جمع کثیر بدان قیام کرد و اهتمامی عظیم دران
باب بوجود آمد و باین وسیلهٔ صالحه آخرات از اول ملت در هر زمان مستفید
و مستفیض ماند و از پیشینیان منتی عظمی بر رقاب پسینیان ثابت گردید و احکام
اسلام و شعائر دین مبین در هر مائه از مئین هجرت بعبارات شتی و اشارات الی
وحی بغرض آنکه در دل نشیند و بخاطر ناظر فرود آید جلوه گر شد چه تلوین عبائر و
تنوع ضمائر را اثری دیگر در دلهاست و شستی آخر از برای خاطرها اما درین کارخانه
هم ریا و سمعه را دخل پیدا شد چنانکه در تذکیر و وعظ بود پس مؤلفات جماعهٔ که بنا بر
شهرت و قبول از دیاد جاه و دولت و نام آوری در نظر عامهٔ خلق و خاصهٔ فحول
بتالیف پرداخته اند از اثر دور ست و بقا آن بغایت قلیل و مجموعات عصابهٔ
که اخلاص همداستان ایشان ست و مرضات آلهی و تبلیغ احکام و اوامر شریعت
ختمی پناهی شیوهٔ مرضیهٔ دل و زبان اینان نفع دیگر دارد و در هر عصر قدری

منزلت آن در نظر اهل علم و اصحاب دین روز افزون میگردد و خلاف اعدا خدا
و رسول زیانی درکار ایشان نمی رساند مثل موطا امام مالک و حکایت وی در
درین باب معروفست و در بستان المحدثین و اتحاف النبلاء مکتوب و بالجمله
تالیف کتب درین نیز یکی از باب امر بمعروف و نهی عن المنکرست و سود این
صنیع بغایت وسیع و لهذا در حدیث شریف بروایت ابو هریره رضی الله عنه
آمده قال رسول الله صلعم اذا مات الانسان انقطع عنه عمله
الا من ثلثة الا من صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو
له رواه مسلم لکن درین زمان ببین که بعهد وش قیامت ست آفات بسیار
درین کار پیدا شده و عصبیت و نفسانیت بیشمار در آن راه یافته و جهانی در
سلاسل هوا و اعجاب نفس گرفتار گشته و در پی آزار یکدیگر گردیده تا آنکه بهتری
را از خود در تحقیق و دریافت نمی تواند دید و ناگزیرست که با همعصر خود در آویزد
و راست او را در چشم ابنای زمان که غالبا عوام کالانعام اند نا راست باز نماید گو
دین وی بر باد رود و جرح معاصر بحق معاصر نزد محققین معتبر نباشد الا من عصمه
الله تعالی و نوبت اختلاف باهم تا آنجا کشیده که از اصول و فروع مسائل هیچ
مسئله بی خلاف نمانده و در هر جانبی جمعی جم بهم رسیده و هر شوریده سری ابلهی
تیره درونی را وسوسه شیطانی دغدغه کرده در برابر اکابر ائمه عصور خالیه و سلف
ائمه قرون بالیه بمبارزه و مکابره نصب ساخته و هزار شبهه و شکوک بمطالعه کتب
فروع که عصاره آراء و عرق اهوا رست و بملاحظه دفاتر فتاوی که ریخته
خامه شکسته متقشفه فقهاست در تحقیقات عصابه صدر اول و اختیارات

مستندهٔ ائمهٔ قدیم پیدا نموده و آخر امت اول ملت را بشتم وسب ولعن یاد
کرده مقلده اهل حدیث را بد میگویند وجمله ائمه اربعه ونظائر واشباه ایشان
را ببدی یاد می آرند و نعوذ بالله من جمیع ما کرهه الله مسلمانان در گور
ومسلمانی در کتاب مؤمن متقی را چاره جز آن نیست که اکابر دین را بشناسد وکتب
شرع مبین را از بیهوات متاخرین ممتاز ساخته در گوشهٔ تنهائی بمطالعهٔ مؤلفات ائمه
حق بین وصواب گو بپردازد و با گفتگوی زید وعمرو وجستجوی این وآن نپاوبزد
وهرگز با احدی از طلبه علم وعلماء سوء دنیا طلب شهرت خواه صحبت نگزیند و
گوش بهرزه درائی وژاژ خواهی این گروه هوا پژوه ننهد واز لقلقهٔ لسانی وشیوا
بیانی ایشان ازجا نرود وهدایت ورشد را از دواوین اسلام ومجامیع ائمه سلف
کرام وفحول اعلام جوید وبران صبر وقناعت ورزد واز مؤلفات آخر زمان
خصوصًا آنچه در رد وقدح یکدیگر ست یکسر چشم ببصیرت وبصارت بر فروبندد
زیراکه درک صحیح ودرایت صریح واستقامت بر حق امری بس دشوار ست هر کس
قوت ثبات دران وقدرت استثبات ازان در خود ندارد ومطالعه این
جنس رسائل ومسائل لابد خام طبعان کم علم وغافل مزاجان بی پروا را از جادهٔ
حق بوادی باطل می اندازد ناچار قصر بر کتب متفق علیها وحصر نظر در آنها
کافی ووافی وشافی ست قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون ولعمرك
انهم لفی سكرتهم یعمهون طریق سوم امر بمعروف ونهی از منکر که انکار
بدل ست کار عامهٔ خلق ست که از حکومت وحکمت محروم افتاده اند واین را شارع
علیه السلام اضعف ایمان گفته زیراکه فروتر ازین هر دو رتبه بالاست واین

ایمان ضعیف هم درین زمان بسبب چند افراد از اسلامیان نتوان یافت زیراکه کثرت اختلاط با افراخ فرقه ضاله وصحبت هر وقت باحکام اینقوم انکار منکر را هم از دلهای مسلمانان ربوده وهم نواله وهم پیاله شدن را با این گروه شقاوت پژوه جلوه استحسان بخشیده تا آنکه قرب ایشان را بهتر از قرب علم واهل علم می پندارند ومراسم ومواسم ایشان را افضل از شعائر اسلام میشناسند باآنکه در حدیث عبد الله بن مسعود رضی الله عنه آمده که قال رسول الله صلعم لما وقعت بنو اسرائیل فی المعاصی نهتهم علماؤهم فلم ینتهوا فجالسوهم فی مجالسهم وآکلوهم وشاربوهم فضرب الله قلوب بعضهم ببعض فلعنهم علی لسان داؤد وعیسی بن مریم ذالک بما عصوا وکانوا یعتدون قال فجلس رسول الله صلعم وکان متکیا فقال لا والذی نفسی بیده حتی تاطروهم اطرا رواه الترمذی وابوداؤد وفی روایة قال کلا والله لتامُرُنّ بالمعروف ولتنهَوُنّ عن المنکر ولتاخُذُنّ علی یدی الظالم ولتاطِرُنّه علی الحق اطرا ولتقصُرُنّه علی الحق قصرا اولیضربن الله بقلوب بعضکم علی بعض ثم لیلعننکم کما لعنهم درین حدیث دلیل ست برآنکه مجالست ومواکلت ومشاربت علما را با بنی اسرائیل سبب برهم زدن دلها بیکدیگر وموجب لعنت خدا بر زبان پیغمبر شد تا بجلوس واکل وشرب با غیر قوم اسلام چه رسد ولهذا در آخر حدیث فرمود که چنانکه بر آنها لعنت کرد بر شما هم بکند اگر مثل آنها ترک امر معروف نهی عن المنکر واطر حق بکنید وبالجمله اگر از آدمی سرانجام رتبهٔ اول ودوم نشود

باری از رتبۂ سوم خود بتقصیر راضی نگردد که بعد ازان آثار تی از ایمان
نیست حیف باشد که نام مسلمان باشد و ادنی کار اسلام و اضعف امر ایمان
هم از ما بوجود نیاید در شکل اول و ثانی اگر عدم قدرت عذر ست در شکل سوم
مانع کیست حالانکه در حدیث عمر بن خطابؓ آمده قال رسول الله صلعم انه تصیب امتی
فی آخر الزمان من سلطانهم شدائد لا ینجو منه الا رجل عرف دین الله فجاهد علیه
بلسانه ویده وقلبه فذلك الذی سبقت له السوابق ورجل عرف دین الله فصدق به
ورجل عرف دین الله فسکت علیه فان رای من یعمل الخیر احبه علیه وان
رای من یعمل بباطل ابغضه علیه فذلك ینجو علی ابطانه کله وعن جابر
رضی الله عنه قال قال رسول الله صلعم اوحی الله عز وجل الی جبریل
علیه السلام ان اقلب مدینة کذا وکذا باهلها فقال یا رب ان فیهم
عبدك فلانا لم یعصك طرفة عین قال فقال اقلبها علیه وعلیهم
فان وجهه لم یتمعر فیّ ساعة قط وعن ابی سعید قال قال رسول
الله صلعم ان الله عز وجل یسأل العبد یوم القیامة فیقول ما لك
اذا رایت المنکر فلم تنکره قال رسول الله صلعم فیلقی حجته فیقول
یا رب خفت الناس ورجوتك روی البیهقی الاحادیث الثلثة
فی شعب الایمان درین هر سه حدیث دلالت ست برآنکه سکوت بر منکر بنا بر
خوف مردم بارجائی رب و ابطان حب عامل خیر و بغض عامل باطل اگرچه مرتبۂ
نازل ست سبب نجات می تواند شد و هر که را این حالت هم حاصل نیست گو که
فکر ایمان و نجات خود بکند و علی کل حال درین زمان اخیر از مراتب امر معروف

ونہی منکر ہمین شق سوم در امکان ست واز دو صورت اول یکی منفقود دوم
دیگر مطرود و مردود الا من شاء الله بالجملہ مدار اعمال بر نیت وحالت دل
آمد اگر تنہاست ودل در انجمن فسق بستہ ست حکم حاضر در آن مجلس دارد واگر
در محفل ست ودل ازان صحبت کارہ وحضور انجا باکراہ ست حکم غائب دارد
در حدیث عرس بن عمیرہ آمدہ عن النبی صلعم قال اذا عملت الخطیئة
فی الارض من شہدها فکرهها کان کمن غاب عنها ومن غاب عنها
فرضیها کان کمن شہدها رواہ ابوداؤد —

وصیت دیگر آنست کہ در حق اصحاب آنحضرت صلعم اعتقاد نیک باید
داشت ونظر بر فضائل ومناقب ایشان کہ در کتاب وسنت وارد ست گماشتہ
زبان را جز ثنا ایشان نباید کشاد وخوض در مشاجرات ایشان کہ بنقل مشہور
مستفیض ثابت ست وانکار آن نتوان کرد نباید نمود تلك امة قد خلت
لها ما کسبت ولکم ما کسبتم ولا تسئلون عما کانوا یعملون نمی گوئیم
کہ اصحاب معصوم اند بلکہ ممکن کہ از بعض عوام یا خواص ایشان چیزی بوجود
آمدہ باشد کہ اگر مثل آن از دیگران بظہور رسد مورد طعن وجرح گردد ولکن
ما را امر کردہ اند بکف لسان وحفظ جنان از مساوی ایشان وما ممنوعیم از سب
وشتم وطعن این گروہ تعبدًا بنا بر مصلحتی وآن مصلحت آنست کہ اگر فتح باب
جرح وقدح در ایشان شود روایت از آنحضرت صلعم منقطع گردد ودر انقطاع
روایت برہم خوردن ملت ست وچون روایت از ہر صحابی بر داشتہ شود
اکثر احادیث مستفیض گردد وبحد شہرت وتواتر رسد وتکلیف امت بحجت

قائم گردد وجرح بعض در آن نقل خلل نمی کند زیرا که معتمد در روایت صدق
وضبط ست نه عدل مصطلح اگرچه جمعی از اهل علم جمیع صحابه را عدول گفته اند
و در روات عدل را شرط کرده و بتفسیر عدالت مصطلح پرداخته اند اما ما را ثابت
شده که با وجود مشاجرات باهم ومنازعات یکدیگر صفت صدق وضبط در هر
یکی از ایشان موجود بود و در روایت از آنحضرت صلعم غایت تحری ونهایت احتیاط
میکردند وانچه از حضرت نبوت شنیدند بی کم وکاست بهمان الفاظ مسموعه
یا معانی صحیحه آن بپس آیندگان رسانیدند وبتقصیری از خود در تبلیغ احادیث
راضی نشدند واین عملی ست که بفحوای ان الحسنات یذهبن السیئات
ذلك ذکری للذاکرین فوق جمله اعمال ست درینجا مشاجرات ومنازعات
باهم از هم می پاشد وفتنی عظیم برگردن تمامه امت ثابت میگردانند وای صد وای
بر قومی ست که مدعی محبت اهل بیت ست وصحابه را بد میگوید وائمه عترت را
معصوم مفترض الطاعة منصوب للخلق می پندارد ووحی باطنی در حق ایشان
تجویز می نماید گویا در حقیقت ختم نبوت را منکر ست گو جناب نبوت را بزبان
خاتم الانبیاء میگفته باشد ودر مقاله وضیئه گفته این فقیر از روح پرفتوح آنحضرت
صلعم سوال کرد که حضرت در باب شیعه چه میفرمایند آنحضرت صلعم بنوعی از
کلام روحانی القا فرمود که مذهب ایشان باطل ست وبطلان مذهب ایشان
از لفظ امام معلوم میشود چون از آنحالت افاقت دست داد در لفظ امام تامل
کردم الی آخر ما قال وانچه درینجا ذکر کردیم تحریر نمود وبالجمله فرق شیعه
بسیار ست وبعض از بعض در غلو پیش قدم وهمگنان بر بطلان راسخ دم وبر

سب صحابہ خصوصاً خاصہ حضرت نبوت صلعم مداوم الا ماشاء اللہ تعالی
کریمہ لیغیظ بھم الکفار تفسیر مذہب این اشرار ست و بالجملہ چنانکہ در
حق اصحاب اعتقاد نیک باید داشت و ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین
سبقونا بالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنوا الایہ
می باید گفت ہمچنان درحق اہل بیت نبوت و عترت و ذریت رسالت معتقد
باید بود وصلحا را ایشان بمزید تعظیم وکثیر اکرام تخصیص باید کرد و مناقب ایشان
را کہ در احادیث صحیحہ عموماً وخصوصاً وارد شدہ نصب العین باید داشت
قد جعل اللہ لکل شئ قدرا صاحب مقالہ وضیہ میفرماید این فقیر را معلوم
شدہ است کہ ائمہ اثنا عشر اقطاب نسبتی بودہ اند از نسبتہا و رواج تصوف بعد
انقراض ایشان پیدا شد اما عقیدہ وشرع بجز از حدیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم نتوان گرفت قطبیت ایشان امریست باطنی بتکلیف شرعی کار ندارد و
نص واشارت ہر یکی بر متاخر باعتبار ہمان قطبیت ست و امور امامت کہ
میگفتند راجع بہمان ست کہ بعض خلص یاران خود را بران مطلع میساختند
پس از زمانی قومی تعمق کردہ قول ایشان را بر محملی دیگر فرود آوردہ انتہی حاصل
آنکہ این ائمہ اہل عبادت و زہد و مراقبت بودند و احسان را کہ قسیم اسلام و
ایمان ست وحدیث جبرئیل علیہ السلام بران مشتمل بودہ نیکتر ورزیدند وچون
تدریس علوم ظاہریہ مستدعی اجتماع احزاب متحزبہ و جموع متکثرہ ست و ملوک
وسلاطین بنی امیہ وخلفاء عباسیہ با این حضرات با برکات بخوف زوال ملک
خود بد بودند اشتغال ایشان باین مصالح اتفاق نیفتاد تا گمان باطن آنہا

بایقین ظاہر بملاحظہ این اسباب تبدل نگردد و منجر بفساد دیگر نشود معہذا
انچہ از دست بنی امیہ و بنی عباس بایشان و ذریت ایشان رسید براحدی
از سیر شناسان و تاریخ دانان مخفی نیست و حاشا ثم حاشا کہ اعتقاد و عمل ایشان
بر خلاف طریقہ اہل سنت و جماعت بودہ باشد این ہمہ چیزہا کہ طوائف روافض
نسبتش بسوی این بزرگواران میکنند و در تدوین اقوال و احوال ایشان
دفاتر مفتعلہ و طوامیر مختلقہ ساختہ و پرداختہ مذہبی مستقل تبار و پدارار واہوار
خویش بافیدہ اند ہمہ حدیث مفتری و ظلمت بر ظلمت و کذب بر کذب ست
ہرگز رائحہ آن از کتاب عزیز و سنت مطہرہ بدماغ نمی رسد و معاذ اللہ تعالے
کہ اہل بیت نبوت خاصۃً ائمہ عترت بر خلاف طریقۂ اب و جد خویش کہ جہانی
بدان منور گشتہ متمشی شوند و بایجاد دینی مباین دین اسلام و اختراع مذہبی
مضاد مذہب عامۂ اصحاب نبوت پردازند و باز خود را مسلمان و ذریت رسالت
گیرند این گمان بحق ایشان جز از کسی کہ محروم از لذت توحید و اسلام و جاہل
از طریقۂ ادیان انبیاء علیہم السلام ست ہمچو شیعہ از دیگری نمی آید و بالجملہ
چون معلوم شد کہ حق مذہب اہل سنت ست و باطل مشرب اہل بدعت و
منجملہ آنہا اشارت بشیعہ رفت پس این ہم می توان دریافت کہ منجملہ فرق
مذہب اسلام کہ بہ ہفتاد و دو ملت رسیدہ و قیل و قال آنہا در اوائل امت سر
بفلک کشیدہ مذہب حق و مشرب صواب جادۂ واضحہ اہل حدیث ست و بس
و برکاتی و سعاداتی کہ درین طریقہ مشہود و محسوس جماعۂ فراول اوست بر احدی
از اہل معرفت و انصاف پوشیدہ نیست و در حقیقت صاحب سنت را کہ

مشتغل بکتب احادیث ست نوعی از صحابیت حاصل میگردد و نور نبوت
رسالت و خلوص محبت خدا و رسول و تقدیم آجل بر عاجل و دیگر صفات
و خصال محموده و دوری از رذائل نفس اماره نقد وقت میشود تا کرا این
کرامت نوازش فرمایند و از پستی تقلید باوج تحقیق رسانند علامۂ حنبلی شیخ
مرعی در نزهۃ الناظرین بذکر آخر خلفاء عباسیه مستعصم باللہ نوشته
قتله التتار بمکیدة وزیره ابن العلقمی الخبیث الرافضی و بقتله
انقضت الخلافة الاسلامیة و القی التتار کتب الائمة فی الدجلة
حتی صارت کالجسر تمر الخیل علیها و بذلك انقرضت المذاهب
ما عدا المذاهب الاربعة لکونها قد انتشرت و ضبطت بالتدوین
فاختیرت لذلك انتهی حاصله درین عبارت اشعار ست باآنکه مذاهب
هفتاد و دو ملت تا زمانه مستعصم بالله موجود بود و منجمله آنها یکی مذاهب اربعه
ست که بوجه انتشار و ضبط و ذهاب ماسوایش اختیار کرده آمد و این دلیل ست
بر آنکه پیش ازین واقعه هائله خاص تقیید بمذهبی متعین نبود و فیه المراد و
شک نیست که حدوث تقلیدات مذاهب بعد از قرون مشهود لها بالخیر در صدد
چهارم از هجرت قدری یسیر بر روی کار آمده و مع هذا هر یکی از اهل علم
بلا نکیر بحسب دریافت و معلومات خود عامل بود تا آنکه بعد از زوال زمان
خلافت اسلامیه در سنه شش صد و پنجاه و شش تقلید شخصی صورت وجود
گرفت و در میان علما عصبیت و حمیت جاهلیت ظاهر شد و هر یکی از هر
چهار مذهب جهانی متمسک گردید و این مفسده هائله چندان سر بالا کشید که

در آخر امت زلازل و قلاقل بسیار و بلابل و اهوال بیشمار بر آن مرتب گشت و یکی دیگر را کافر و گمراه و مبتدع خواند و نعوذ بالله من فتن آخر الزمان و آفاته اکنون چارهٔ کار مسلمان درین زمان غربت اسلام و اوان فتن جز آنکه اعتصام بکتاب عزیز و سنت مطهره کند و برظاهر دلهٔ این هر دو اصل اصیل متمشی شود و از جملهٔ ملل و نحل خواه ریختهٔ اسلامیان باشد یا بافتهٔ خرا باتیان چشم بر بندد دیگر نیست

دلارامی که داری دل درو بند	دگر چشم از همه عالم فرو بند

در احادیث صحیحه تحذیر عظیم از احداث در دین و عمل بر آن آمده و غایت تحریص به اعتصام بکتاب و سنت وارد شده و شک نیست که اعتصام از باب اتباع ست و تقلید محدث از وادی ابتداع وقد قال رسول الله صلعم من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد متفق علیه من حدیث عایشة رضی الله عنها و در حدیث جابر ست که قال رسول الله صلعم اما بعد فان خیر الحدیث کتاب الله وخیر الهدی هدی محمد و شر الامور محدثاتها وکل بدعة ضلالة رواه مسلم و این حدیث چنانکه دلالت دارد بر خیریت قرآن و حدیث و شریت محدثات همچنان دلالت دارد برآنکه هر بدعت گمراهی ست ولفظ کل افادهٔ شمول جملهٔ افراد بدعت میکند پس تقسیم آن که جماعه از اهل علم کرده چیزی نیست و در حدیث عرباض بن ساریه انچه در هنگام اختلاف امت با یکدیگر می باید کرد چنانکه ماجرای امروز ست چنان ارشاد کرده من یعش منکم بعدی فسیری

اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین
تمسکوا بها وعضوا علیها بالنواجذ الحدیث رواه الامام احمد
وابوداؤد والترمذی وابن ماجة ودر حدیث ابن مسعود رضی اللہ عنہ
آمده قال خط رسول اللہ صلعم ثم قال هذا سبیل اللہ ثم خط
خطوطا عن یمینه وعن شماله وقال هذه سبل علی کل سبیل
منها شیطان یدعوا الیه وقرء وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه
الایة رواه احمد والنسائی والدارمی وآین حدیث وهمچنین حدیث
ابن عمرو رضی اللہ عنه بلفظ ان بنی اسرائیل تفرقت علی ثنتین وسبعین
ملة وتفترق امتی علی ثلث وسبعین ملة کلهم فی النار الا ملة واحدة
قالوا من هی یا رسول اللہ قال ما انا علیه واصحابی رواه الترمذی
وفی روایة احمد وابی داؤد عن معاویة ثنتان وسبعون فی النار
وواحدة فی الجنة وهی الجماعة وانه سیخرج فی امتی اقوام تتجاری
بهم تلك الاهواء کما یتجاری الکلب بصاحبه لا یبقی منه عرق و
لا مفصل الا دخله از اوضح ادله واببن حجج ست بر وجود اختلاف کثیر
درین امت بعد از عصر نبوت تا آنکه هفتاد و دو ملت ازین امت در جهنم و
یک ملت که عبارت از جماعت اهل حدیث ست درخور جنت بود پس نزد این
هنگامه همان سنت خود را نشان داد و نجات اخروی را دران منحصر فرمود
بالجمله طالب نجات را علاجی جز تخلق باین خلق و تدین باین دین نیست
وللہ در الحافظ الشیرازی ما احسن ما قال ؎

جنگ است بنشاد و دو ملت همه را عذر بنه	چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

والسلام علی من اتبع الهدی وصیت دیگر علوی در منہج سدید گفته
زمان قیامت قریب رسید وانچه از آثار وعلامات آن نبی معظم ورسول
مکرم صلعم پیش ازین بیکهزار ودوصد وپنجاه وچهار سال بیان فرموده
بسیاری ازان درین زمان ظاهر وهویدا گردید محبت دین از دلها بدر
رفت وحب دنیا در سینه ها جا گرفت طلای سنت بغش بدعت آمیخت و
هم عالیه از عیار گیری قاصر آمد هوای طبع بر چراغ ایمان ریخت دامنها
پاک بچاک رفت ؎

قانون سلامت از جهان رفت	آئین امانت از میان رفت
پیداست بر آستان دینی	دجال هزار ومهدی نی

فرق علما را الا ماشاء الله ابدا اهتمامی در کار دین نمانده ریاکاران بازریش و
عمامه از ته ریش مردم میگذرند وبدا هنان از حق ساکت شده خود را از اهل مرتبه
صلح کل میشمرند شوق تحصیل علم که عبارت از آیه محکمه وسنت قائمه وفریضه عادله
ست از خواطر این گروه بدر جسته وخرد همتان باکتساب فضائل که منطق وحکمت
وغیرهاست بر همه کس بزرگی جسته دنیادار ان دین فروش ملازمت ومصاحبت
بی دینان را مایه فخر انگاشته اند وظاهر آباد ان باطن خراب مجادله اهل حق را
از کمالات علمی پنداشته مخالفی به احلال حرام چون نی کمر بسته بآواز بلند
میسراید که تقلید واجب ست ونامردی مانندکمان از راستی گوشه گرفت
باز نان خانه میگوید که عمل بسنت در نیوقت حرام ست قصاب صفتی بجلال

کردن ذبیحه نذر غیر الله بر خاسته تا کله پاچه بکف آید گواست محمدی بتیغ
بیدریغ شرک هلاک شود و کیست فطرتی بجواز مدد از قبور و سفر از برای زیارت
مقبور سخن آراسته تا قاب مالیده از دست نرود هر چند مردم از اسلام بدر
روند شیخ حمزه که از ثقات فضلاء مکه معظمه بود میفرمود دو چیز این امت را
خراب کرده یکی تخریجات فقهاء دوم کتب متصوفه و از جمله نتائج تخریجات
دوری مردم از عمل بر احادیث صحیحه و فقه قدیم سنت صریحه ست و از ثمرات
تصانیف متصوفه وثوق عوام ست بر عقائد اتحادیه حلولیه و تخلف از صراط
مستقیم توحید آری اگر امت بهفتاد و دو ملت متفرق گشته از خوبی
تقریرات همین سفیهان ست و اگر شرک و بدعت در عالم رواج گرفته
بدولت تحریرات همین بیدولتان ست اعتصام بکتاب و سنت متروک
گردیده و طریقهٔ انیقه قرون ثلثه از دست رفته گور پرستی را گرمی هنگام
ست و پیر پرستی را رونق بازار اگر عالمی ربانی بمقتضای حدیث صحیح
ان الله یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة سنة من یجدد
لها دینها در هر زمانی از ازمنه پیدا شده کمر بر احیاء سنت که بغلو مبتدعین
فوت شده ست می بندد و بتجدید دین قویم که در زمانهٔ او حکم غربت پیدا کرده
می پرداز در چشم مردم اظهارش موجب استبعاد و استعجاب میگردد و سبب
قوی از برای ایصال ثمرهٔ عداوت و بغضاء بعرض و نفس و مال او میشود
و اگر خدا پرستی نجات جوئی حق پسندی مردم را بر عمل بحدیث ترغیب
میدهد و احادیث نبویه و احکام فقه سنت مصطفویه را ببذل اوقات

وصرف اقوات اشاعت واذاعت کرده ازاقوال وافعال دیگران زبان وچشم می بندد یا کدام ازعامه وخاصه بسعادت بخت بیدار مسئله را از مسائل دین از کتاب وسنت پرسیده یا دریافته بران عمل میکند وانچه خلاف آن واقع شده ومعتاد اہل بدعت گردیده میگذارد بسبب کثرت طرق وطعن اہل بدعت وبلوائی ارباب ضلالت چندان مضطر ومضطرب میشود که استقامت بران دشوار می افتد گویا اخگر در دست وآتش زیر پای ست فصدق رسول الله صلعم فیما قال سیاتی علی الناس زمان الصابر فیهم علی دینه کالقابض علی الجمر والحق منکران را با اہل حق پیوسته همین معاملات رو میدهد وحاملان منصب تبلیغ احکام خدا ورسول هرچه از دست مخالفان می بینند موجب عزت وآبروی خود میشمارند وبعضی از نادانان بر کثرت ضالین فریب میخورند ومی دانند که اینقدر انبوه کثیر از علما وجهلا چگونه بر راه باطل سلوک خواهند نمود واین مدعیان حق که قلیل اند چگونه بر راستی خواهند بود وحدیث اتبعوا السواد الاعظم از اہل کتاب خود شنیده توثیق عقیدهٔ خویش میکنند ونمیدانند که سواد اعظم عبارت از اہل حق ست واہل حق از قدیم اندک بوده اند وخواهند بود کما قال صلعم بدء الاسلام غریبا وسیعود کما بدء فطوبی للغرباء پس اگر از سواد اعظم مطلق انبوه کثیر مراد باشد معنی طوبی للغرباء چه خواهد بود وازین عالم ست تقلید غیر معصوم وقبول قول غیر بلا حجت شرعی که درین زمان اخیر گروهی انبوه پی بتحقیقت کار نبرده بران عقیدهٔ باطل جمع گردیده اند وعلماء سوء دنیا طلب جاه خواه اقبال دوست

نیز از شیوهٔ مرضیه اثبات حق و امحاق باطل انحراف ورزیده بحمایت جانب مخالف کوشیده آبروی دین خود برباد و تباه میکنند وما اشبه اللیلة بالبارحة ولکن پوشیده نیست که نام ما سُنّی ست و معنی آن منسوب باتباع سنت پیغمبر آخر زمان ست پس خوشا حال ما گدایان که باوجود عدم استحقاق این نعمت عظمی ما را باین لقب عالی سرفراز فرمودند درین حال اگر خود را با زمین و آسمان بسنجیم و از فخر چندان بر خود بالیم که بر بادشاهی جهان و سلطنت دوران مباهات ورزیم میسزد و بدا حال قدر نعمت ناشناسی که این لقب والا رتبه را در باب بزرگی خود کافی و وافی ندانسته گاهی بلقب قادری و چشتی و گاهی بخطاب حنفی و شافعی مخاطب گردد و طریقهٔ انیقهٔ سنت سنیه از دست داده و لقب مسلمانی که بخشیدهٔ ابراهیم خلیل الله علیه السلام ست گذاشته راه های جداگانه پیش گیرد و بر طرق شتّی سلوک نماید و باز خود را در زمرهٔ سُنّیان و محمدیان داخل دانند و ندانند که اگر باوجود اختیار راه و رسم زید و عمرو و سلوک مسلک خالد و بکر نیز سنّی باشیم پس از فرق باطله مثل شیعه و معتزله و نواصب و خوارج و قدریه و مرجیه و امثالهم چه قسم امتیاز حاصل کنیم شاه عبد العزیز دهلوی در رجوم الشیاطین نوشته اند که تشیع دامنی دارد نهایت فراخ که اعتقاد حلول و تناسخ و بدء و قول بالوهیت ائمه همه را گنجائش میکند چه اکثر این فرق باین امور قائل اند و باوصف آن در شیعه معدود بخلاف مذهب اهل سنت و جماعت که مدار آن بر سنت نبوی ست و اقتدا بجماعهٔ صحابه اعتقاداً و عملاً پس این مذهب نهایت تنگ و باریک تر از موی ست که هر که ادنی مخالفتی با سنت و اجماع صحابه نموده از دائرهٔ این مذهب بر آمد

ودرجائی دیگر از همین کتاب فرمود که درسنیت می باید که اعتقاداً وعملاً اصلا مخالفت باسنت نبوی وصحابهٔ کرام نباشد تا شخص سُنّی شود انتهی والحق این همه خرابی که درملت محمدی واقع شده محض از همین جهت ست که عوام کالانعام وخواص کالعوام مطلق العنان شده همچو ماکیان حریص که به آواز تی تی درپس برود ونداند که کیست بهر که اندک رنگی از چرب زبانی ونرمی تقریر درلباس کتاب باایشان نمود یا پارهٔ از صنائع ونیرنجات وطلسم وسحر درپردهٔ زهد ودرویشی برایشان عرض کرد بی تامل اقتدای او کردند وندانستند

ای بسا ابلیس آدم روئی هست	پس بهر دستی نباید داد دست

ونه دریافتند که دو پلهٔ ترازوی شرع کتاب وسنت ست پس قول وفعل واعتقاد هریک را دران دو پلهٔ میزان عدل باید سنجید اگر موزون آید سره وجید وگرانمایه ست ورنه سبک وخفیف وفرومایه ونشناختند که علماء متورع وصوفیان متشرع در اتباع مقصود نیستند بلکه طفیلی اند ومقصود ومطلوب ذات پیغمبرست صلی الله علیه وآله وسلم کما قال سبحانه وتعالی لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة پس اسوه را بحق رسول ذکر فرمود ونگفت که اسوهٔ احبار ورهبان خوب ست بلکه از حال ایشان چنین انکشاف فرمود ان کثیرا من الاحبار والرهبان لیاکلون اموال الناس بالباطل الایة وبالجمله بر جمله اخلاف واجباب فرض ست که کمر سعی بترویج سنت قولاً وفعلاً بربندند وباشاعت متون وشروح علم حدیث بخواندن ونوشتن وآموختن ودرس کردن بهمگیه رسانیدن ودرهر قطر مهما امکن نسخها ازان فرستادن بپردازند وازتعلم وتعلیم

دیگر علوم و فنون بیگانه مثل کتب فروع و فتاوای فقهیه و تصوف و فلسفت کفار یونان و صنائع و بدائع نوایجاد روم و انگلستان حتی الوسع نظر بپوشند و عمل بر ظاهر کتاب و سنت پیش گیرند و مسائل و رسائل را بر وفق سنت مطهره رواج دهند و مردی عالم محدث متورع را که قول و عقیدهٔ او محض بر سنت رسول باشد با مامت برگزیده اقتدای او بکنند و هر جا که قولی یا عملی خلاف سنت یابند بمحو و امحاق و ابطال و منع آن کوشند از هر نوع که باشد خواه بسیف و سنان و خواه بتقریر زبان و خواه به تصنیف کتب و خواه بتدابیر دیگر و بدانند که عالم محدث فی الحقیقت مجدد دین ست و محی سنت و مرد فقیه هرگز مجدد نیست و امارت محدث آنست که بر ظاهر نصوص و ادله کتاب و سنت و فقه این هردو عمل نماید بی چون و چرا و تا وقتی که حدیث شریف در امری از امور یابد هرگز بقول کسی امام باشد یا ماموم مجتهد باشد یا مقلد شیخ باشد یا استاذ پدر باشد یا جد التفات نکند و قیاس را در برابر نص بجوی نستاند و هر جا که خلاف سنت بیند اگرچه قول و فعل عالم فقیه باشد یا مکاشفه و کرامات صوفی نبیه آتش غضبش مشتعل گردد و خواهد که نشانش بر صفحه هستی باقی نگذارد و همین طائفه ست موعود بنصرت من الله و ملقب بظاهرین و منصورین و مجددین چنانکه در احادیث آمده و گذشت حاصل آنکه در باب روایت و عمل بحدیث اتباع سلف امت و ائمه محدثین و اکابر اهل آثار باید نمود و رد و قدح اهل رای و فقهاء قیاس بجای بجای خود باید گذاشت و اهتمام کارهای دین را بر خود فرض باید نمود و در سرانجام امور دنیاوی و تحصیل اسباب ننگ و نام و تکمیل لواحق عزت و شان

واکتساب فضل و هنر غیر ضروری که منفعت آن در دین هیچ نباشد منهمک نباید
شد که موت را وقت معلوم نیست و قیامت امری شدنی ست و قریب رسیده
و سایه بر سر افگنده و اثار صغری و کبری همه در وجود آمده ختم الله لنا بالحسنی انتهی
حاصله تنبیر سیر وصیت دیگر آنست که دنیا را چندان معتبر نباید داشت
زیرا که اکثر خلق در طفلی و بیشتر کسان در جوانی می میرند و کمتر بسر حد پیری میرسند
و آنانکه میرسند تمام عمر شان هم در اندک فرصت مثل باد صبا میرود و نمیدانند
که کجا رفت و کیف که این طلسم اعظم بفرصت حبابی درهم میشکند و این مصباح
مشکوة عالم بمهلت شراری چشم برهم میزند

پرتو عمر چراغی ست که در بزم وجود		به نسیم مژه برهم زدنی خاموش ست

از آغاز نشو و نما تا هنگام بلوغ که اکثر آن پانزده سال ست بشرطیکه اجل فرصت
دهد بغفلت میگذرد و نمیداند که از کجا آمده ست و چرا آمده و غرض از آفرینش
او درین جهان فانی چیست و بنابر عدم حصول تمیز قدر عمر گرامی که هر نفسش
جوهری بیهاست معلوم نمی گردد و بعد از انقضاء اربعین وقت تحلیل قوی
و تبدیل آب و هواست پس عمری که آنرا عمر میتوان گفت اگر مرگ دست برد
نکند و تندرستی بدن و فراخ دستی هم میسر گردد همین بست و پنج سال ست
واگر اوقات خواب را که برادر مرگ ست برآرند مقدار مذکور هم بنقصان میگراید
وجز اقل قلیلی بدست نمی ماند

گفتم که تو ای عمر چرا زود برفتی		گفتا که فلانی چکنم عمر همین بود

و معذلک این دنیا که مارا اندران این عمر مستعار ارزانی داشته اند مبغوض

او تعالی ست در حدیث ابی هریره رضی الله عنه آمده که آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم فرمود الا ان الدنیا ملعونة وملعون ما فیها الا ذکر الله وما
والاه وعالما ومتعلما رواه الترمذی وابن ماجة ودر حدیث سهل بن
سعد ست قال قال رسول الله صلعم لو کانت الدنیا تعدل عند الله
جناح بعوضة ما سقی کافرا منها شربةً رواه احمد والترمذی و
ابن ماجة واین هر دو حدیث دلیل ست برآنکه تمام دنیا ملعون خداست
جز یاد او سبحانه وجز عالم وطالب علم وقدرش نزد خدا برابر پر پشه هم نیست
پس هر که دنیا را بر دین می گزیند وی ملعون را بر محبوب الهی اختیار میکند
غایت ابلهی باشد که باین لذت قلیل که آنهم بی رنج کشی میسر نمیشود لذات
اخروی را که دائم باقی ست برباد دهند وبآلام ابدی گرفتار شوند در حدیث
آمده والله ما الدنیا فی الاخرة الا مثل ما یجعل احدکم اصبعه فی الیم
فلینظر بم یرجع رواه مسلم عن المستورد بن شداد مرفوعا وازینجا
ست که در ذم دنیا وتحذیر از حب او آیات واحادیث بسیار آمده که اگر همه درینجا
نوشته آید کتابی مستقل گردد وشک نیست که نزد دانشمند خزف پاینده بهتر از
جوهر فنا شونده ست پس اگر آخرت باقی سفال باشد تاهم ازین متاع فانی
بهتر ست حیف باشد که گوش بر وعظ قرآنی وزجر نبوی ننهاده تمام عمر در سر
این کاروبار که مدار آمدوشد او بربازی وخدیعت ودروغ وذلت ست
بسر برند وبنقصان آخرت که نعیم مقیم ست گرایند در حدیث ابی موسی
آمده که آنحضرت فرمود من احب دنیاه اضر باخرته ومن احب آخرته

اضربدنیاه فاثروا ما یبقی علی ما یفنی رواه احمد والبیهقی فی شعب
الایمان آری چون تقدیر حیات فانی آدمی بنابر مصلحتی که الدنیا مزرعة
الاخرة ست درین دار ناپایدار کرده اند و چاره نیست ازآنکه جدائی از
ضروریات انسانیت مثل جامه ازبرای ستر تن و نان ازبرای سیری شکم
صورت گیرد ناچار اگر دنیا باندازۀ ضرورت دست بهم دهد بران قناعت
باید کرد و همچو احمق ضالۀ تنافس نباید نمود ورنه انجام کار همان انجام انهاست

این مشو ز عشوۀ دنیا که این عجوز	مکاره می نشیند و محتاله می رود

ولهذا در حدیث ابی هریره مرفوعًا آمده الدنیا سجن المؤمن وجنة
الکافر رواه مسلم وعنه رضی الله عنه حجبت النار بالشهوات
وحجبت الجنة بالمکاره واین متفق علیه ست لکن نزد مسلم بدل حجبت
لفظ حفت آمده ومعنی هر دو یکی ست و بالجمله این دنیا و زهرت و زینت او
را بسیاری از اهل علم و دانش هم زده تا بابنار دنیا و آباراو چه رسد و
لهذا آنحضرت صلعم ارشاد بسوی کفاف فرموده وگفته قد افلح من اسلم
ورزق کفافا وقنعه الله بما اتاه رواه مسلم عن ابن عمرو رضی
الله عنه و در خصوص اهل بیت خود بدان دعا کرده و فرموده اللهم
اجعل رزق آل محمد قوتا وفی روایة کفافا واین متفق علیه ست
از حدیث ابی هریره و ازینجاست که دنیا باسادات بنی فاطمه سازگار نیست
نشنیده باشی که مثل دیگر مردم از ملوک و جز ایشان مال و متاع دنیوی باحدی
از آل نبوی و عترت مصطفوی در وقتی از اوقات و قطری از اقطار حاصل

ومیسر شده باشد وشاذ و فاذ را حکم نیست واز تاثیرات این دعوت نبوی ست که ائمه اہل بیت ہمواره دین را بر دنیا گزیده اند و ہرگز سری بجانب حصول ملکت و دولت و حکومت بالانکشیده قصه امام حسن معروف ست که امامت وخلافت حاصله را بمعاویه رضی الله عنه گذاشت و بعد از وی رضی الله عنه ائمه دیگر نیز سلوک ہمین مسلک کردند و معهذا اکثری از انها جام شهادت نوشیدند ابو ہاشم بن عتبه بن ربیعه گوید عهد الی رسول الله صلعم قال انما یکفیك من جمع المال خادم ومرکب فی سبیل الله رواه احمد والترمذی والنسائی وابن ماجة و در حدیث عثمان آمده ان النبی صلعم قال لیس لابن ادم حق فی سوی هذه الخصال بیت یسکنه وثوب یواری به عورته وجلف الخبز والماء رواه الترمذی خلیل صاحب عروض را دیدند که در صحرا زیر سایه درختی نشسته بود واز غایت افلاس ونهایت گرسنگی نان خشک در آب تر کرده میخورد یکی گفت این چه حالت ست فرموده

خبز وماء وظل	هذا النعیم الاجل

وخود عیش حضرت نبوت صلعم در دنیا آنچنان بود که مثل وی در احدی مشاهد نگشته تا آنکه یکبار بر بوریا خفت نقش بوریا در تن نمایان شد ابن مسعود گفت اگر فرمائی بساطی بگسترانیم وچیزی بسازیم فرمود مالی وللدنیا وما انا والدنیا الا کراکب استظل تحت شجرة ثم راح وترکها رواه احمد والترمذی وابن ماجة و در روایت عبید الله بن محصن آمده که فرمود من اصبح منکم آمنا فی سربه معافی فی جسده

عنده قوت یومه فکانما حیزت له الدنیا بحذافیرها رواه الترمذی
وقال هذا حدیث غریب و در مدح مومن قانع حدیث ابی امامه مرفوعًا باین
لفظ آمده اغبط اولیائی عندی لمؤمن خفیف الحاذ ذو حظ من الصلوٰة
احسن عبادة ربه واطاعه فی السر وکان غامضا فی الناس لا یشار الیه
بالاصابع وکان رزقه کفافا فصبر علی ذلک ثم نقد بیده فقال عجّلت
منیّته قلت بواکیه قل تراثه رواه احمد والترمذی وابن ماجة
وفرموده ان لکل امة فتنة وفتنة امتی المال رواه الترمذی عن کعب
بن عیاض مرفوعًا و در حدیث عائشه ست برفعه الدنیا دار من لا دار
له ومال من لا مال له ولها یجمع من لا عقل له رواه احمد والبیهقی
فی شعب الایمان و در حدیث مرفوع حذیفه آمده حب الدنیا راس کل
خطیئة رواه رزین وبیهقی آنرا مرسلا از حسن در شعب الایمان روایت نموده
و در حدیث ابی الدرداء ست قال قال رسول الله صلعم ما قل وکفی
خیر مما کثر والهی رواه ابو نعیم فی الحلیة و درین باب احادیث
بسیارست حفاظ حدیث آنرا در کتاب الرقاق ایراد کرده اند الحاصل مسلم مومن
کامل الاسلام والایمان کسی ست که این احادیث و اشباه و امثال آنرا در
نظر میدارد و بران کار بندست پس جائیکه مصلحت دینی و مصلحت دنیاوی باہم
متعارض شود مصلحت دینی را مقدم باید داشت کسی که مصلحت دینی را مقدم
می دارد دنیا هم موافق تقدیر بوی میرسد آنحضرت صلعم فرموده من جعل
الهموم همًا واحدًا هم المعاد کفاه الله هم دنیاه الحدیث رواه ابن ماجة عن ابن مسعود رفعه

وکسی کہ مصلحت دنیا را مقدم دارد گاه باشد کہ دنیا ہم اورا دست بہم نمیدہد چنانچہ درین زمانہ وپیش ازان بشہادت کتب سیر و تواریخ مشاہدہ شدہ وخسر الدنیا والآخرۃ گشتہ واگر دنیا دست داد در اندک فرصت زوال پذیرفت وخسران ابدی لاحق شد ہزاران را بچشم خود دیدیم کہ بدولت رسیدند باز از آنہا اثری نماند و معاملہ آخرت کہ انقطاع پذیر نیست برسر می ماند حق تعالی فرمود اذا السماء انفطرت الی قولہ علمت نفس ما قدمت واخرت در ۱۲۸۵ھ ہجری چون سفر حجاز سمت طراز پیش آمد در ملتزم پردۂ کعبہ را گرفتہ اول ادعیہ حسن آخرت و توفیق علم وعمل بر زبان گذرانیدیم سپس روبروی کعبہ سوال سد رمق بی منت خلق کردیم بنابر آنکہ در نوکری اعدا بسیار بہم رسیدہ بودند و ہردم در فکر زوالش بودند دمیکہ مراجعت بسوی خانہ اتفاق افتاد بی خواست بروجہ اکراہ ترقی منصب و عروج پایۂ دولت وازدیاد حشمت شد و ہیچ ندانستیم کہ ماجرا چیست بعدہ کہ در اسباب این حالت بنظر غور نگریستیم ہمہ ظلمت در ظلمت و آفت بر آفت بچشم می آید و ہیچ نمی فہمیم بہر نوع کہ ممکن شود خود را ازین ورطہ ہلاک بساحل نجات آریم میسر نمی شود ع

آنچہ نصیب است بہم میرسد	گر نستانی بستم میرسد

درین نزدیکی بقصر قاصر معیشت لک روپیہ سال وحکومت بر دہ لک نفر داریم اما خدا گواہ ست و دل دانا آگاہ کہ حالت اولی کہ صد روپیہ ماہوار بود و بر احدی فرمان ما نمی رفت و نماز پنجگانہ در مسجد و تلاوت کتاب در خانہ روزانہ طوع ید بود بہتر ازین حالت مینماید و از تجربہ دریافت آمد کہ آسودگی

دنیا همه ویرانی آخرت ست و نوع فرمان روایان از نوع مسلمانان دیگر باشد ؎

بیا در بزم رندان تا ببینی عالم دیگر	بهشتی دیگر و ابلیس دیگر آدم دیگر

هر که را از میان اینها اطوع در دین و اوسع در خلق گرفته شود باید و نسبت که وی با دانی اهل اسلام نمی رسد تا بکسیکه لکع بن لکع و از جنس نسار باشد و بشاشت ایمان در خلال دلش نرسیده و جامی از حلاوت ایمان نچشیده واصول و فروع خود و انبار جنس خویش را از دیگر امراء در رسالهٔ بر روش کسری و شیوهٔ قیصری یافته و همگی عمر در دید و شنید خصال آن قوم بسر برده چه رسد و از وی که امام داستان سرائیده آید ع من دانم و دل داند و داند دل من هر انچه از یاد در ظاهر حال از عمارت مکان و شرکت محافل و تجمل بمراسم و لوازم ریاست دیده و شنیده باشی اگر مسلمان بوده یقین خواهی کرد که همه بقسر فاسر و اکراه خاطر فاتر ست ؎

با دل گفتم که ای دل احوال تو چیست	دل دیده پر آب کرد و بسیار گریست
گفتا که چگونه باشد احوال کسی	کو را بمراد دیگری باید زیست

تا آن و هان اگر چنان شود که ما را با بگذارند دیده آید که چکار میکنیم و چه قسم رسوم جور بر انداخته بعدل سا فج می پردازیم یا ازین دار آشیانه بدار دیگر میبریم مگر ما جرا این ست که یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید زوال حطام فانی دنیا در رفتن این اوج معوج رنجی بدل ما نمی رساند حیفی که به ما میگذرد آنست که در حالت ازاله این چیزها امید بقاء عرض و نفس و دین نیست

و فرصت گوشه گرفتن و در زاویه نشستن و با امن ساختن میسر شدنی نیست
الا ان یشاء الله رب العالمین و ما ذلك علیه بعزیز درین غربتگاه انچه
تسلی خاطر حزین و دل غمین میبخشد حدیث حفت الجنة بالمکاره و امثال
اوست تا خواسته رب العزت درین میان چیست و حدیث انما الاعمال
بالنیات امید نجات میدهد و کیف که از جناب ربوبیت آرزو داریم که
ختام جمله مهام بر شیوهٔ اسلام شود و مرگ مبرم در یکی از دو حرم محترم چاره گری
فرماید و شیب در اسلام موجب حط آثام گردد ان شاء الله تعالی و ظاهر آنست
که این آفات که باتفاق و بخت دامنگیر حال پر ملال ماست فرزندان سعادتمند
را فرا نگیرد و برین تقدیر ایشان را صبر بر متاع حاضر و قناعت بر کفاف و
طلب رزق بکسب بجد اوسط یا عدم طموح بجانب مراتب علیه این سپنجی
سرا با حفظ عزت و آبرو و به ترجیح مصالح دین بر منافع دنیا اگر همت بلندی
کند و نشئهٔ خلوص و ایثار حق بر خلق بدماغ ایمان بپیچد کافی و وافی ست و هو
الموفق للصواب وصیت دیگر آنست که آدمی تا از شکم مادر بکنار پدر آمده
او را چاره نیست از جامه و نان و مکان و تا طفل ست مادر و پدر کفیل اویند و
بعد از انکه بسر حد شعور رسید لابد باشد از انکه کسبی برگزیند و دستمایهٔ معاش
بهم رساند و بقیهٔ عمر تا رسیدن بلب گور بسر برد و اسباب این اکتساب در دنیا
از انواع تجارت و طرق زراعت و اصناف صناعت و اسباب وراثت بسیار
بلکه بشمار ست که جز او تعالی دیگری بحصر و علم آن نمی تواند پرداخت اما درین
اقلیم هند که ما در آنیم ذوی الحیثیات را که متسم بسمات علم یا شرافت دودمان اند

جز طریقہ اجارت کہ بزبان عرف موسوم بنوکری وچاکری ست وجہی دیگر باقی نمانده واین اجاره هرچند در شرع شریف جائز ست واجیر شدن از برای مسلمان وکافر حلال اما در خلال آن امور بسیار راه یافته که منجر بحرمت رزق میگردد و مردم بدان مبالات ندارند مثل رشا وسرقت وخیانت وغصب و اتلاف حق برادر مسلمان بعصبیت ونحو آن پس مؤمن متقی ومسلم متحری را واجب ست که درین اجارت مهما امکن خود را از آلائش منکرات و آمیزش مهلکات دور دارد تا ثمرهٔ مشقت لیل ونهار او رائگان نرود و خود را واہل خود را از نار جدا تر انداز د قوا انفسکم واهلیکم نارا نص ست درین باب ورنه سلامت از ایمان برخیزد وجان هم در دنیا بگوناگون اخطار گرفتار گردد چنانکه شاهدست در حدیث ابو هریره رضی الله عنه ست که آنحضرت فرمود صلعم ان الله امر المؤمنین بما امر به المرسلین فقال یا ایها الرسل کلوا من الطیبات واعملوا صالحا الحدیث رواه مسلم وانچه بذریعه غیر مشروع ووسیلهٔ ناجائز میسر شود همچو صور مشار الیها شک نیست که از جنس طیبات نباشد بلکه حرام وخبیث بود وچون متصف بحرمت وخبث آمد برکت ورحمت از میان برخاست وظلمت وزحمت فرود آمد واثر دعا وسوال برفت ولهذا در حدیث مذکور آمده ثم ذکر الرجل یطیل السفر اشعث اغبر یمد یدیه الی السماء یقول یا رب یا رب ومطعمه حرام ومشربه حرام وملبسه حرام وغذی بالحرام فانی یستجاب لذلک رواه مسلم

واین نه خاص به رشاوه جزآن ست بلکه درین زمان غالب بیوع و عقود بر مفاسد مشتمل آمده و انواع محرمات در رنگ قطره های باران در زمین دلها جا گرفته و تفاوتی در طیب و خبیث نمانده و عامه خلق در آن گرفتار شده چنانکه در حدیث ابی هریره است مرفوعاً یاتی علی الناس زمان لایبالی المرء ما اخذ منه امن الحلال امن الحرام اخرجه البخاری و این حدیث یکی از اعلام نبوت ست و زمان حاضر مصداق صحیح اوست و در احادیث صحیحه به بسیاری از وجوه محرمه مکاسب نص کرده اند مثل حدیث رافع بن خدیج که دران مرفوعاً وارد شده ثمن الکلب خبیث و مهر البغی خبیث و کسب الحجام خبیث رواه مسلم و در حدیث متفق علیه ابی مسعود انصاری حلوان کاهن را زیاده کرده و در حدیث ابی جحیفه که نزد بخاری است نهی از ثمن دم و لعنت بر آکل و مؤکل ربا آمده و در حدیث متفق علیه از جابر وارد شده که در عام فتح مکه آنحضرت صلعم بیع خمر و میتة و خنزیر و اصنام احرام گردانیده و نزد مسلم از جابر نهی از ثمن گربه مرفوعاً آمده و امثال این چیزها بسیارست و در کتب سنت مطهره و فقه آن مذکور و حصر آن درین محل دشوار بالجمله اگر اجاره هرفه گیرد و زمانه بطریق دیگر از وجوه معیشت مساعدت نفرماید اینقدر خود فرض وقت ست که در بجا آوری حکم حکام ظاهری تا تواند تجنب از جور و تحری عدل نماید و خود را از اختیار شیوه هم پیشگان و رضا به هنجار ایشان دور دارد خواه این اجاره بر پا ماند یا از دست برود و درین زمان یکی از عظائم آفات این ست که اگر شخصی خدا ترسی در دیوانی اند و او درین عدالت این عصر

که درحقیقت خلعت بر ظلمت و ضلالت بر ضلالت و جور بر جور ست اسیر شده
میرود و همنفسان آنجا که خوگیر حرام خواری و خبیث ستانی بوده از قیام او را
دران مکان و ثبات او را بران خدمت دشوارتر از هر دشوار میسازند و
هزار ریو و رنگ عزل و خروج او را از میان زمره خود بدل میخواهند طرفه تر آنست
که درین زمانه اگر یکی کمر بنصیحت آقا بندد و از ته خاطر جویان مراتب خیر طلبی
بود قطع نظر از رضا و سخط هم پیشگان باسبابی که محیط احوال اهل ممالک ست
خود و خویش نزدیکی چاکر اوست تا شیوه جاسه بکار نبرد و رضای ظاهری را بر
هواخواهی حقیقی تقدیم ندهد مزاج آقا از وی خوشنود نگردد و اگر نصیحت سانح
گزیند مطرود دل و مردود محفل شود و از همه نعم محروم افتد

مرا نصیب ز خوان جناب عالی نیست	که زندگانی ما صرف آشتمالی نیست

الغرض مدار کار حصول دنیا و رسوخ در دلهای اهل آن بر زور و خدع و
خیانت آمد و امانت و دیانت و نصیحت نفس الامر موجب حرمان شد گو
خانهٔ آقا درین نوع مخالفت ظاهر با باطن برباد رود و سودش مبدل بزیان
گردد این چنین افتاده ست در طبع امرا و روسا روزگار و ایشان را حسابی
از دوست و دشمن واقعی درمیان نیست همین ظاهر نزد اینقوم حکم حقیقت
دارد و از هزار یکی و از بسیار اندکی پی بمقصد نفس الامری نمکخواران نمی برد
قاضی محمد صادق خان اختر در رسالهٔ صبح صادق داستانی از ماجرای یاران
رفته مردم خویش و بیگانه بزبان خامه سپرده داد فصاحت و تجربه کامل
داده والسمعه بدوست و شخص حازم یا هوش را ناگزیر ست که دمی آنرا

مطالعه کند وانچه دران مرقوم ست بنظر عبرت بنگرد و باب تغییر ناس را از
کتب حدیث خوانده از معامله با مردم بر بصیرت باشد و بغفلت و بی پروائی
در بازی این قوم نیفتد بالجمله در هر زمان رنگ اهل عالم در کسب معیشت دیگر
ست و در پیدا ساختن رسوخ نزد اهل دولت طرز آخر مرد عاقل حاجتمند را
اینقدر کفایت باشد که اگر بناچاری در سبادی این ماجریات گرفتار گردد حسن
غایات را از دست ندهد و تا تواند نان اینجا خورد و کار آنجا کند و همچو اتعه و منفعل
و ملایان مساجد و پیران خانقاه و قانعان اهل بیت بر نان دیگران قناعت
نفرماید و چشم بر مال این و آن بحیله خداپرستی و رسول نمائی ندوزد بلکه مهما
امکن بکسب پردازد که افضل مکاسب کسب دست خودش هست و انبیاء
علیهم السلام همچنین زیست کرده اند در حدیث مقداد بن معدیکرب آمده
قال رسول الله صلعم ما اكل احد طعاما قط خيرا من ان ياكل من عمل
يديه وان نبي الله داؤد عليه السلام كان ياكل من عمل يديه رواه
البخاري وعن عائشة رضي الله عنها قالت قال النبي صلعم ان
اطيب ما اكلتم من كسبكم وان اولادكم من كسبكم رواه الترمذي
والنسائي وابن ماجة وعن عبد الله قال قال رسول الله صلعم طلب كسب
الحلال فريضة بعد الفريضة رواه البيهقي في شعب الايمان
و در حدیث رافع بن خدیج ست قال قيل يا رسول الله اى الكسب
اطيب قال عمل الرجل بيده وكل بيع مبرور رواه احمد و بالجمله
کسب دست اطیب مکاسب و اهم امور ست و این کسب شامل چند چیزها ست

که دست رادران دخل ست مثل زراعت و بیع و کتابت خواه قلیل باشد یا کثیر و آنحضرت صلعم اخبار کرد که لیاتین علی الناس زمان لا ینفع فیه الا الدینار والدرهم رواه احمد عن المقدام بن معدیکرب وشک نیست که درین زمان راهی بسوی حفظ آبروی دین و عزت اسلام جز وجود مال که سبب منع از سوال خلق بود دیگر نیست اگر یکی هزار وجوه کمال والوف فضائل حاصل داشته باشد اما تهیدست بود در نظر خلق حقیرتر ازوی نباشد و هرکه مالدارست نزد تمام عالم ازوی عزیزتری نیست ؎

فصاحة سحبان وخط ابن مقلة	وحكمة لقمان وزهد ابن ادهم
اذا اجتمعت فی المرء والمرء مفلس	فليس له قدر علي وزن درهم

اینقدرست که جمع مال و متاع نزد عارف مسلم سبب حفظ حرمت اوست و نزد محب دنیا موجب نکبت و نخوت او تفاوت در نیت ست و اصل در اعتبار اعمال نیت باشد وافلاس اضطراری مؤمن اثر تقدیرست وآسودگی کافر موجب ویرانی آخرت او حلاوت ایمان آنست که در تهیدستی تقدیر صبر و تحمل بکار برد و در فراغت حال بشکر وثنا ایزدی گراید و چنانکه دولتمندی باعث برخرابی دین نگردد همچنان املاق حامل بر زوال اسلام نیاید ؎

نه شادی داد سامانی نه غم آورد نقصانی	به پیش همت ما هرچه آمد بود مهمانی

جمعیت خاطر که حضرات صوفیه در تحصیل آن میکوشند نتیجه اش جز آن نیست که دل با خدا باشد و از حول احوال عسر و یسر و فرح و ترح خاطر متغیر نگردد و مع ذلک طلب غنا از خدا ممنوع نیست خواه غنای قلبی باشد یا غنای قالبی

وانچه از مرضیات الهی از دست توانگری آید هرگز از مفلسان متوقع وواقع نیست اگرچه تبعات غنا هم بسیارست چنانکه آفات فقر بیشمار و سخن در ترجیح یکی بر دیگری بجای خود مسطورست و مناظره و جدال سعدی درین باب در گلستان مذکور فقری که فقیر را مانع از عبادات مفترضه گردد و سبب وقوع در محرمات سوال وجز آن شود و آبروی شرف و فضیلت علم با عمل او را بریزد و سبب خواری و مذلتش در نظر همچشمان گردد شک نیست که غنا را بر آن فقر فضیلت ست و غنائی که موجب طغیان و عصیان رحمن شود و باعث تکبر و تجبر و نخوت و غرور گردد و از اسلام و شعائر دین غافل و مهجور سازد و در فسق و فجور منهمک گرداند بدتر از فقری ست که دران تماشاة بر مرضیات الهی و ارشادات رسالت پناهی میسر و ممکن ست و قناعت بر سد رمق بی مذلت و خواری حاصل میشود

خوشا جهان نهیدستی و غریبانش	زوال نیست در اقبال بی نصیبانش

بالجمله لکل وجهة هو مولیها و لو لا الاعتبارات لبطلت الحکمة نزد ما آنست که اگر نانی از فراغت بمقدار کفاف خود و عیال و وابستگان خویش بی مذلت بدست آید و خانهٔ خالی از اغیار در گوشهٔ شهری میسر گردد و همنشینی کتاب با یکدو هم مشرب از احباب بصورت بندد و کسی در پی آزار این کس نبود و امرا او را با وی آشنائی نباشد و در بزم خودش نخوانند نعمتی بزرگتر ازین حالت نتوان یافت و ایمانی سلامت تر ازین کیفیت جمعیت نمیتوان بهم رساند

آنکس که بخانه نیم نانی دارد	در گوشه شهر آشیانی دارد
نی خادم کس بود نه مخدوم کسی	انصاف بده چه خوش جهانی دارد

و درین باب ابیات ناصحانه بسیارست و بزرگان دین همچنین بسر برده اند و اگر در حصول این حال قصوری بوده ست و فریضهٔ اهل و عیال بر گردن افتاده چار و ناچار مهما امکن دست و پا می باید زد و دستمایه بقدر ضرورت بدست می باید آورد تا ذلت سوال و طموح نظر در اموال و تهتک دین بلحوق خواری در نظر مردم دنیا صورت نگیرد و درین هنگام قناعت بر قلیل کافی ست و ترک هوس کثیر وافی ما قل و کفی خیر مما کثر و الهی و اگر بی طلب آسودگی دستگیر شود و لطف خداوندی کارسازی فرماید انکار ازان کفران نعمت باشد چه آنچه مذموم ست استشراف و تطلع ست نه اخذ بی طلب قصه عمر بن الخطاب رضی الله عنه درین باب حجت موجه باشد درین زمان بیبین که قیامت بر سر رسیده آفاتی که از فقر در دین می آید و ضعفی که در ایمان پیدا می شود چارهٔ آن بغیر از وجود غنای حلال نیست تا اسلام بجا ماند و پا لغزی درین دست ندهد لکن از مراقبت حلال و حرام و اجتناب از مشتبهات چاره نبود نعمان بن بشیر گفته آنحضرت صلعم فرمود الحلال بین والحرام بین و بینهما مشتبهات لا یعلمهن کثیر من الناس فمن اتقی الشبهات استبرأ لدینه و عرضه و من وقع فی الشبهات وقع فی الحرام کالراعی یرعی حول الحمی یوشک ان یرتع فیه الحدیث متفق علیه و این حدیث دراز الفاظ است و شرح آن درازی خواهد در دلیل الطالب علی ارجح المطالب که درین نزدیکی ریخته خامه گردیده تفسیر این حدیث

بر وجهی مسطور شده که مثل آن در دیگر کتب نیست بدان رجوع باید کرد و نتوان
گفت که حلال صرف درین روزگار پرآزار میسر نیست زیراکه وجوه حلت مال طیب
معیشت بسیارست که با وجودش حاجت بفقر مرقع وزهد خشک نمی افتد چنانکه در
کتاب اکلیل الکرامة ببیانش پرداخته ایم و پرده از رخ شاهد مدعا برداشته فمن
شاء زیادة الوقوف علیه فلیرجع الیه ـ

وصیت دیگر اخذ طریق تعلم و تعلیم اولاد و تلامیذ و قاعدهٔ مطالعه متون
و شروح و تالیف ست چنانکه در مقالهٔ وصیه و رسالهٔ دانشمندی مذکورست
و بتجربه متحقق گشته که هر که بدان شیوه خرامش کند و آن شیمه را فراگیرد امیدست
که از برکات علم محروم نیفتد و آن این ست که نخست رسائل صرف و نحو درس کند
شش سه نسخه از هر یکی یا چهار چهار بقدر ذهن طالب تعلیم نماید و انفع این رسائل چند
رساله ست در عجم نحو میر و هدایة النحو و ضریری و کافیه با شرح جامی و مراح الارواح
و شافیه با شرح رضی میخوانند و بعض مفصل زمخشری و تهذیب النحو و فوائد صمدیه
و غایة البیان و مسالک بهیه درس سید هند و این طریقه خوب و کافی ست و اگر
مغنی اللبیب و غنیة الطالب را بدان ضم نمایند غایت عبور حاصل شود و مسائل
نزدیک و دور طوع یدگردد و در عرب از برای صرف و نحو کتب دیگر ست مثل
الفیه ابن مالک و شذور الذهب و حاشیه صبان و جز آن و بالجمله دریافت این
هر دو علم در مبادی تحصیل از واجبات طلب علم ست بعد ازان کتابی از تاریخ یا
حکمت عملی که بزبان عربی باشد بیاموزند مثل تاریخ الخلفاء للسیوطی و ابجد التاریخ
حبیب الله قندهاری و تاریخ ابوالفدا که بغایت مختصر و جامع ست و همچو

لقطة العجلان مخر رسطور و میبذی در حکمت ونحو آن و درآن میان بر طریق تتبع
کتب لغت و برآوردن مشکل از جای آن مطلع سازند و نظر در دواوین لغات
عربیه و بعض لغات فارسیه نیز از ضروریات تحصیل علوم ست زیرا که علم لغت ام
همه علمهاست و آله جمله فنها و بقدر دستگاه درین علم کتب علوم دینیه و جز آن
آسان میگردد و فهم فنون متنوعه باین ذریعهٔ جمیله و وسیلهٔ مرضیه بدست می آید
وچون لغت دین و لسان شرع مبین در عربی واقع شده ناگزیر آمد از انکه علوم
عربیت را که افضل آن صرف و نحو ست و اکمل و اجمل آن علوم لغت بر وجه اتقان
وحفظ بهم رسانیده آید ورنه بمقدار نقصان این علم نقصان در تحصیل و فهم باقی
ماند واحسن واتقن کتب این علم صحاح جوهری ست سپس تاج العروس شرح قاموس
باز مزهر سیوطی بعده بلغه فی اصول اللغة وکفایة المتحفظ ولف القماط و بتنکر در
بیان مونث و مذکر و بعض این رسائل اگرچه تالیف این زمان ست اما در جامعیت
و نفع فائق بر مولفات اقران وچون قدرت بر زبان عربی یابد موطای امام
دار الهجرة مالک بن انس رضی الله عنه بروایت یحیی بن یحیی مصمودی درس دهند و هرگز
آنرا معطل نمی باید گذاشت که اصل علم حدیث و اول تالیف در اسلام بمدینهٔ نبوة
علیه الصلوة والسلام ست وکتابی ست مبارک و قدیم وخواندن آن فیضها دارد
و مارا سماع جمیع آن مسلسل ست تا مولف رضی الله عنه و صاحب مقاله وضیه ابرآن
دو شروح ست یکی فارسی مصفّٰی نام دیگر مسوّی در عربی و شرح زرقانی حامل متن
ست و درین نزدیکی تسهیلاً للکرام ونفعاً للعوام ترجمه اش کشف المغطّٰی در اردوی ریخته
طبع شده بعد از ان قرآن عظیم را درس گویند بآن صفت که صرف قرآن بخوانند بغیر تفسیر

و ترجمه گوید و احسن تراجم از فتح الرحمن ست و دران صاحب ترجمه چیزها رعایت کرده که منتهیان را نافع ست تا بمبتدیان چه رسد و آن چیزها را در اول دیباچه ترجمه ذکر کرده دیگر ترجمه فرزند ارجمند او ست در اردو زبان موضح القرآن نام و نفع آن تمام خلق را فرا گرفته و برکت و قبول و شهرت عجیبی یافته در آن هم نظر باید کرد تا قدرت ترجمه بزبان خود کما ینبغی حاصل گردد و این ترجمه نزد ما یکی از کرامات آن صاحب مقامات ست و بالجمله در حین ترجمه خواندن و گفتن برانچه مشکل باشد در نحو یا در شان نزول متوقف شود و بحث نماید و بعد از فراغ از درس تفسیری مختصر را مثل جلالین یا حاشیه صاوی بقدر درس بخواند و درین طریق فیضهاست و بعد از انکه عبور بر مختصرات تفاسیر دست بهم داد و ذهن جولانی گرفت و مناسبتی شائسته بعلم تفسیر بهم رسید تفسیری را که جامع روایات و درایات باشد و معرا بود از خلط فلسفیات مثل تفسیر ابن کثیر و در منثور بخواند و اگر میسر نشود تفسیر فتح القدیر شوکانی را اولا و تفسیر فتح البیان را ثانیا درس گوید که این هر دو تفسیر درین زمان اخیر از اجل نعم الهی ست و مغنی ست از جمله تفاسیر روی زمین و جامع مقاصد تنزیل ست بر حسب مراد شارع ان شاء الله تعالی بعد ازان در یکوقت کتب حدیث را میخوانده باشد و مجمع علیه این علم امهات سته ست پس کتاب آسان را مقدم کنند بر دشوار مثلا بعد از موطا نسائی خواند سپس ابن ماجه بعده ابو داؤد باز ترمذی عقب آن مسلم و عقب آن صحیح بخاری و درینجا تحصیل علم حدیث تمام شد و قسطی عظیم از علوم نبوت و برکات رسالت روزی روزگار طالب علم شد که قدر و قیمت آن جز کسیکه آشفته نجات آخرت و شیفته فیوض دین قویم ست دیگری نمی داند و نمی شناسد

وبعد از حصول عبور برین کتب اگر توفیق ایزدی رهنمون شود دیگر دواوین
حدیث را از مسانید و معاجم و اجزاء و سنن وجز آن هرچه ازان میسر آید بطور خود
مطالعه کند خصوصاً مشکوة المصابیح و تیسیر الوصول و سنن دارمی که درین زمان
میسرست سپس توجه خاطر بکتب فقه سنت برگمارد و درین باب کتاب منتقی
و بلوغ المرام با شروح خود و بعده روضهٔ ندیه شرح درر بهیه کافی ست امّا
اگر پیش ازین رسائل فارسی این باب را مثل نهج مقبول و عرف الجادی و بدور
اهله و نحو آن را که درین نزدیکی تالیف یافته در مطالعه کشد موجب سهولت
فهم در متون و شروح مذکور ست اول سبل السلام را ببیند سپس مسک الختام را
بعدازان از نیل الاوطار استفاده ستاند الحمد لله که درین نزدیکی فقه الحدیث
در جمله ابواب شرائع اسلام بروجهی انتقاء یافته و در پیرایهٔ عربی و فارسی جدا جدا
مدون گشته که سبب رفاه عام آمده تا کرا بخت بخواندن و کار کردن بموجب آن
توفیق بخشد والمهدی من هدا الا الله بعده کتب عقائد حقه را با کتب سلوک
بخواند و مراد باین کتب نه مؤلفات اهل کلام ست مثل مقاصد و مواقف و عقائد
نسفی وجز آن بلکه کتب اهل حدیث ست مثل شرح سفارینی و رسائل شوکانی
و مقریزی و کتب توحید شیخ الاسلام ابن تیمیه و ابن القیم و قطف الثمر و انتقاد
رجیح و بغیة الرائد و مایقارب ذلک و دریکوقت کتب دانشمندی را مثل قطبی و
رسالهٔ شمسیه و غیر آن الا ماشاء الله مطالعه کند و بخواند و اگر میسر آید که مشکوة را
یکوقت بخواند و روز دیگر شرح طیبی بقدر آنچه در روز اول خوانده ست بخواند
یا یکروز منتقی و بلوغ المرام بخواند و روز دوم همانقدر بر شرح هردو عبور نماید

خیلی نافع ست و مراد بدانشمندی کتاب دانی ست و آن بر سه مرتبه می باشد
یکی آنکه مطالعه کند کتاب را و حقیقت آنرا بر وجه تحقیق دریابد و این مطالعه در
اکثر احوال صائب باشد دوم آنکه درس گوید و حقیقت آنرا بشاگردان بفهماند
سوم آنکه شرح یا حاشیه بر آن بنویسد و در کشف حقیقت آن مبالغه نماید تفصیل
این اجمال آنکه مرد عالم چون خواهد که شاگردان خود را کتابی از کتب علوم درس
گوید بطریق درایت و تحقیق لابدست او را از رعایت پانزده چیز و همچنین اگر
شخصی خواهد که شرح کتابی بکند لابدست او را محافظت بر این امور اول ضبط
شکل یعنی اسما و افعال که در عبارت واقع شده ست اگر محل اشتباه باشد حرکات
و سکنات او را بیان نماید و همچنین اعجام و اهمال حروف بیان کند تا از تصحیف
محفوظ ماند چه خطی و چه لفظی دوم شرح غریب یعنی اگر لفظی قلیل الاستعمال
که معنی آن نزد شاگردان محفوظ نیست واقع شود بیان او بحسب لغت و اصطلاح
نماید سوم کشف مغلق در عبارت یعنی اگر ترکیبی عویص یا صیغه عویص که بر ذهن
شاگردان صعب باشد واقع شود موافق علم نحو و صرف حل آن نماید چهارم
تصویر مسئله یعنی اگر قاعدهٔ که در کتاب مذکور میشود بذهن شاگردان در نمی آید
بیان آن بعبارت واضح بکند و بعض امثلهٔ آن بیان نماید تا آنکه بذهن شاگردان
در آید پنجم تقریب دلائل یعنی اگر در کتاب دلیلی بر مسئله اقامت کرده شده ست
مقدمات مطویهٔ آنرا بوجهی سوق گرداند که بلزوم مقدمات مر بعض را یا اندراج
در بعض نتیج مدعا باشد و رجوع کند بمقدمات بدیهیه که شک را در آن مدخل نبود
بطریق بدیهی که شبهه در آن نیفتد ششم تحقیق تعریفات به بیان فوائد قیود

و بسط قسمت و طریق انتزاع حد جامع مانع غیر مستدرک از میان آنها جامع
آنست که جمیع افراد معرف را شامل باشد و مانع آنست که غیر را از داخل شدن
اندران منع کند هفتم تبیین قواعد کلیه ست ببیان قیود و بسط قسمت و مثال
آن و وجه انتزاع آن قاعده از میان آن بوجهی که غیر مستدرک و جامع و مانع
باشد هشتم کشف وجه حصر در تقسیمات یعنی بحسب استقرار یا بدلیل عقلی بیان
کند که مطلوب در اقسام مذکوره محصورست چنانکه در اول کافیه نحو وجه حصر کلمه
در اسم و فعل و حرف بیان نموده و همچنین وجه تقدیم و تاخیر در فصول و قواعد
بیان نماید نهم تفریق للتبیین یعنی اگر دو قسم باهم در بادی نظر مشتبه میشود
یا دو مذهب مخالف در نظر مشتبه میگردد بوجه روشن فرق را در میان آنها تقریر
کند دهم تطبیق مختلفین اگر در عبارت مصنف در دو جا اختلاف وارد شود حل
آن اختلاف نماید خواه اختلاف در هر دو بدلالت مطابقی باشد یا یکی مطابقی و
دیگر تضمنی یا التزامی یازدهم دفع شبهات ظاهر الورود مثلا انچه در تعریفات
ممنوع ست مثل استدراک و تعریف الشی بالاخفی و عدم جمع و منع یا انچه در
دلائل منع ست مانند جزئیت کبری یا مخالفت مصنف کلام امام این فن را یا منع
و معارضه و مناقضه اجمالیه بر کلام او که در بادی الرأی شاگردان را بنظر می آید
یا مناظرهٔ او بر قاعدهٔ مناظره نمی نشیند عنایت نموده دفع آن نماید دوازدهم
بیان حواله جائی که حواله کرده ست بر آن و بیان وجه نظر جائی که گفته ست وفیه
نظر و بیان سوال مقدر جائی که بآن اشاره نموده باشد سیزدهم ترجمه عبارت
کتاب بلغت شاگردان اگر لغت ایشان مخالف لغت کتاب باشد چهاردهم

تنقیح توجیهات و تعیین اصوب آنها اگر درین امور رای مدرسین و شراح مختلف شود یعنی جمعی بوجهی شرح غریب کنند و جمعی بوجهی دیگر و نزاعی درمیان توجیهات بهم رسد تنقیح آن توجیهات و تعیین بهترین آنها نماید و هم برین قیاس باید ضبط شکل و حل عویص و غیر آن پانزدهم سهولت تقریر یعنی این صنائع را ادا نماید بعبارت واضحه موجزه قریبه بذهن سهل التناول و از انجمله ست مزج یعنی عبارت مصنف را با عبارت خود بوجهی مخلوط سازد که مجموع متسق باشد چون این پانزده صنعت را احقاق نمود کامل شد در تدریس و در شرح کتب و استاد مشفق را باید که شاگردان خود را اول برین امور بطریق اجمال مطلع سازد و ثانیا چون در شرح برین امور گذرد و تنبیه سازد که آنجا غرض شارح فلان امر ست و اینجا فلان امر و ثالثا بفرماید که در مطالعه کتاب این امور را پیش نظر خود سازد و در همین سیاق نهافکر خود را بجولان دهد و رابعا مطالعه شاگرد را بر مطالعه خود عرض نماید و آنچه غلط ست بر آن تنبیه سازد بوجهی که آن غلط ذهن او را روشن شود بطریق احتیاط و از مثل این غلط نیز متنبه گرداند و خامسا بتحریر شرح و حاشیه کتابی فرماید و فضیلت او را امتحان نماید تا حق تربیت را بکمال رسانده باشد و این دانشمندی در کتب معقول و منقول و علوم برهانیه و خطابیه هم جاری ست و در کتب منقول احتیاج بتحقیق عبارت بیشتر می افتد و در کتب معقول احتیاج بتحقیق مسئله و در علوم برهانیه احتیاج بارجاع بسوی مقدمات بدیهیه بواسطه یا بوسائط کثیره بطریق برهان می باید کرد و در علوم خطابیه بطریق ظن می باید نمود و این ست تقریر دانشمندی که از اساتذه خود کسب نموده ایم و این بنده این فن را از استاذ خود مفتی محمد صدر الدین خان

دہلوی کسب نمود وایشان از حضرت شاہ عبدالعزیز دہلوی وایشان از والد ماجد خود شیخ احمد ولی اللہ وایشان از والد خود شیخ عبدالرحیم دہلوی وایشان از میر محمد زاہد بن قاضی اسلم ہروی وایشان از ملا محمد فاضل وایشان از ملا یوسف کوسج قراباغی وایشان از میرزا جان وایشان از ملا محمود شیرازی و ایشان از ملا جلال دوانی وایشان از والد خود ملا اسعد بن عبدالرحیم واز ملا مظہر الدین گازرونی وایشان ہردو از ملا سعدالدین تفتازانی شافعی و از سید شریف جرجانی حنفی وایشان از قطب الدین رازی وایشان و تفتازانی مذکور ہردو از قاضی عضد وایشان از ملا زین الدین وایشان از قاضی بیضاوی وایشان راسندی ست تا شیخ ابوالحسن اشعری ودر کتب تاریخ مشہور ومعروف ست بالجملہ محرر سطور باین سند مذکور اخذ کرد این فن دانشمندی وعلم کلام واصول را مخلوط باہم ورجال این سند ہمہ مصنفین محققین مشغول بہ تصنیف وتدریس بودند بعدہ کہ عنایت ایزدی رفیق حال شد علم اصول فقہ وعلم کلام را بر طریقہ محدثین از دیگر شیوخ ہمین سند کرد وشکل ثانی را بہتر از شکل اول یافت وادنی را باعلی بدل ساخت معہذا این امور پانزدگانہ کہ ذکر شد حاجت انسان بدان در ہمہ حال ودر تحصیل ہر علم منقول باقی ست واحدی را استغنا ازان میسر نیست وہر کہ مراعات آن نمیکند در علم او قصور بین ست وبالجملہ چون این طالب بعض مقدمات فن دانشمندی مانند صرف ونحو ولغت ومعانی وبیان وبدیع ونحو آن یاد گرفتہ باشد بعد ازان مطالعہ کتابی پیش گیرد وشرح آن کتاب پیش نظر دارد واستاد مشفق اورا برین قواعد کلیہ آگاہی بخشد وبعد ازان در ہر موضع

بر نکته کلام شارح مطلع سازد بسبب تمرین سلیقهٔ فهم کتاب پیدا شود و شک نیست
که احاطهٔ بجزئیات و انتشار مثل آن بعد احکام کلیات سهل تر می باشد مانند معرفت
عروض نسبت بکسیکه مهارت دواوین شعرا میکند و انتشار شعر میخواهد و غیر از آن
نامبرده که عمده در دانشمندی ایشانند و امثال ایشان فنون دانشمندی را
مخلوط با علم کلام در اصول و غیر آن ساخته اند و منقول را با معقول آلوده نموده
لباست که طالب تمیز فنون دانشمندی ازین علوم نمیکند و آن همه هیئت
اجماعیه و صورت کذائیه را یک علم و یک فن می انکارد چنانکه حال اکثر خام طبعان
اهل زمان ست پس نه علم را نیک احاطه میکنند بسبب انتشار اطراف آن در نظر آنها
و نه دانشمندی را نیک ترمی ورزند بسبب انتقال ذهن باین فنون جدا و متمیز
از علم پس چون این قواعد را یاد گیرد در ذهن او از فنون دانشمندی امری
جامع محدود و متمیز پیدا شود با دنی عنایت در هر موضع تصرف نماید و مسائل
علم جدا ادراک کند و از هر جانب بآنها محیط شود و ما ارید الا الاصلاح
ما استطعت و ما توفیقی الا بالله و چنانکه این قاعده از برای مطالعه و
تعلیم شاگرد و نحو آن مفید ست همچنین از برای تالیف ضوابط چند ست که در
ابجد العلوم از رسالهٔ تکمیل نقل کرده ایم و تالیف را در ترقی علم و عبور بر کتب و وفور
فهم دخل تمام ست و لهذا جمعی که تنها درس دهند و مطالعه کنند علم مؤلفان کتب
و استعداد و استحضار شان بیشتر باشد نسبت بمعلمان و آموزندگان صرف و
تالیف ابتدائی طالب علم از قبیل استفاده باشد چنانکه تالیف منتهیان از برای
افاده بود و اعتبار در مؤلفات علما بتالیفی ست که در حین کمال علم و عبور

صورت بندد و سخن در آن بر طریق تحقیق و تنقیح رود ورنه بسیارست که
در بدایت تحصیل چیزها محقق می نماید و بعد از انکه عبور بر کتب کثیرۂ آن فن
دست بهم میدهد ساختهٔ و پرداختهٔ پیشین تقویم پارینه می نماید بلکه تا مؤلف
نشهٔ زندگی در سر و لباس عنصری در بر دارد کتاب بانجام نمی تواند رسید
و طرۂ گفتگو سراز درازی نمی تواند پیچید که بعد از نظر ثانی و ثالث و هلم جرا
نقصانها گل میکند و خارها در خاطر هوشمند میشکند بلی روزیکه مؤلف تام شود
تالیف هم رنگ مؤلف میگیرد و از یک لب بستنی کار سالها سال انجام می پذیرد
آورده اند که رکن قلم و سخندانی میر عماد کاتب اصفهانی وقتی علم مناقشه افراخت
و اعتراض بر کلام استاد البلغاء قاضی عبد الرحیم نسائی متوجه ساخت قاضی جواب
درستی تحریر نمود و بادۂ صافی بر مجلسیان عالم انصاف پیمود زبدۂ جوابش آنکه
قد وقع لی شیٔ و ما ادری او قعرلك امرلا وهو ان الانسان لا یکتب کتابا
فی یومه الا یقول فی غده لو غیر هذا لکان احسن ولو ترك ذلك لکان
اولی و هذه عبرة عظیمة و حجة مستقیمة علی استیلاء صفة النقصان
علی طبیعة الانسان انتهی و هرگاه که احکام کتاب علام الغیوب جلت عظمته و
عمت رحمته باقتضاء مصلحتی رنگ دیگر داند و خزان نسخ بر بهار سخن پیشین بهم
میرساند که ما ننسخ من ایة او ننسها نات بخیر منها او مثلها تا کتاب و
احکام ساکنان حضیض امکان و فرو رفتگان اسفل سافلین چه رسد که بطریق
اولی قابل تبدیل و نیازمند تقویم و تعدیل ست هرچند نسخ اول ثمرۂ حکمت و
نسخ ثانی نتیجهٔ غفلت باشد اکثر مردم از طلبه علم و جرگه علماء چون باین نکته نمی رسند

اعتراض تناقض احکام واختلاف مسائل وتباین تحقیقات در فتاوای علمار
محققین ومؤلفات سابقین پیش می آرند وجمعی از اهل بدع واصحاب فروع
چون شتر بی مهار از هر کتاب روایات واحکام بحسب هوای خود می برآرند
وامتیازی در تالیف اوائل واواسط واواخر حال مؤلف نمی کنند وازینجا شور
وشغب بسیار در عامه خلق وخاصه ایشان واقع میشود ونمی دانند که مثلاً
تالیف عنفوان زمان تحصیل وبدایت فضیلت امام غزالی رنگ دیگر دارد وانچه
بعد از ممارست علوم ومقاسات مراتب منطوق ومفهوم نوشته رنگ آخر
دارد وملا علی قاری گفته مات الغزالی والبخاری علی صدره وامام الحرمین
عمری در سر علم کلام بسر آورده ودر آخر گفته اموت علی دین العجائز وکذلک
جمعی از اهل علم ودین در مسائل بسیار رجوع کرده اند وبر آن آگاه ساخته چنانکه
علامه شوکانی در مسئله خلع اولا قائل بود بانکه خلع طلاق ست سپس ورا از نظر
در ادله ظاهر شد که طلاق نیست بلکه فسخ ست وهمچنین مدرک رکوع را مدرک رکعت
میگفت سپس در تحقیق ظاهر شد که مدرک رکعت نیست وعلی هذا القیاس مارا
در چند مسئله اتفاق افتاد ولهذا دفتری از تالیف اوائل زمان تکمیل از دائره تالیف
واعتماد بر انداخته شد وانچه محقق قرار یافت نشاندهی آن نموده آمد معهذا در
بعض مسائل ورسائل سخن برد وقبول فرود آمد پس انچه در آخر تالیف ست الآخر
فالآخر همان را قول صحیح معتمد باید انگاشت وانچه در اول اوائل ست حسابی از آن
نمی توان برداشت زیرا که در بدو زمان طلب بلکه اواسط فراغ جمع وتالیف بر
وضع دیگر بود وفراهم آوردن هرگونه سخن وکثرت قیل وقال وبزرگ گردانیدن

مؤلفات بجمع روایات و درایات کتب فروع وجز آن از هر علم که در آن خامهٔ
نگارش جامه جولانی میکرد خاطر مولع بود و بعد از آنکه عبور بر جوامع محققین معتبرین
جامعین میان علوم حدیث و فنون غریب اتفاق افتاد و در علمای رسمیه و فضلای
کتابیه و ارباب کمال و اصحاب جلال و جمال امتیاز حاصل شد معلوم گردید که
جمع مطلق و بهم رسانی اقوال کثیره در مسئله از مسائل و حکمی از احکام از دفاتر ضخیمه
و اطالت رسائل بفراهمی روایت کشتی از طوامیر عظیمه چیزی نیست و هر حرف
شناس ا[illegible] و جهله این کار می توانست کرد چنانکه امروز از صنائع علمای روزگا[ر]
مشاهد ست آنچه مشکل ست تنقیح حکم و تحقیق مسئله بجمع ادلهٔ صحیحه و نظر در آن و
تادیه آن بعبارت موجزه جامعه مانعه ست بس بس ورنه این سلسله غیر متناهی
ست پس طالب راغب و خواهان نجات را فرض وقت ست که میان اهل علم و
مؤلفات ایشان امتیاز کند و بهر خس و خار نیاویزد و این امتیاز حاصل میشود
از صحبت محققین علما اولاً و از مطالعهٔ صنیع قدما در تالیفات شان ثانیاً و از
موازنه میان تصنیفات شهرت طلبان و صحائف خداپرستان ثالثاً و از تعرض
نفحات الهی در هر عصر رابعاً و از ترک عصبیت و حمیت جاهلیت در استحصال مراتب
اسلام خامساً و از عدم جمود بر تقلید آبا و مشائخ و اساتذه سادساً و از ساذج
گردیدن نزد دریافت حق از باطل سابعاً و از قنوع بر کتب منتقاة فن حدیث
و بذل فهم اندران برا و ضاع سلف صالحین ثامناً و از ایثار طریقهٔ صدر اول
بر شیوهٔ متاخرین تاسعاً و از تقدیم کتاب و سنت بر جمله ملل و نحل و جمیع اقوال
و احوال اهل علم عاشراً و لکن مراقبت این امور عشره بوجهی که تفصیل بسیار

میخواهد اندازهٔ فکر و ذکر هر مدعی علم و صاحب مکابره نیست در صد کس اگر یکی
بدان موفق گردد غنیمت کبری ست و صبر بر جفای گندم نمایان جو فروش
و فضیلت مدعیان مفاخرت جو و تعقب سفهاء هم عصر و مطاعن همنفسان
اصحو که دوست کمتر از داشتن اخگر در دست نیست ؎

انی بلیت باهل الجهل فی زمن	قاموا به و رجال العلم قد قعدوا

وصیت دیگر در مقالهٔ وضیه گفته میان ما و اهل زمان اختلاف ست
صوفیان گویند که اصل مطلوب فنا و بقا و استهلاک و انسلاخ ست و
مراعات معاش و اقامت طاعات بدنیه که شرع بدان وارد شده از برای آنست
که همه کس آن اصل نمی توانند بجا آورد و مالا یدرک کله لا یترک کله و شارع
بیان اصل فرموده ست برای خاصه و متکلمان گویند که غیر ازانچه شرع بدان
وارد شده چیزی مطلوب نیست و ما میگوییم مطلوب باعتبار صورت نوعیهٔ
انسان بجز شرع نیست تفصیل این اجمال آنکه نوع انسان بوجهی مخلوق شده
که جامع ست میان قوت بهیمیه و ملکیه و سعادت وی در تقویت قوت ملکیست
و شقاوت در تقویت قوت بهیمیه و بوجهی مخلوق شده که نفس وی رنگهای اعمال
و اخلاق قبول فرماید و در صدر خود درآرد و بعد موت آنرا مستصحب سازد
مثال آنکه بدن وی کیفیات غذا را بر میدارد و باخود مستصحب میسازد لهذا
بتخمه و حمی و غیر آن مبتلا میگردد و بوجهی مخلوق ست که می تواند لحوق بحظیرة
القدس و تلقی الهام ازانجا کند و انچه در حکم الهام ست از تلقی سرور و بهجت
اگر بنسبت آن ملائکه ملایمتی داشته باشد و تلقی ضیق و وحشت اگر بنسبت

ایشان منافرتی کشیده بود بالجمله چون نوع انسان بوجهی واقع شده ست که اگر ایشان را با ایشان گذارند امراض نفسانیه اکثر افراد را الم برساند حق تعالی بمحض فضل و کرم خود کارسازی ایشان کرد و برای ایشان تعیین راه نجات نمود و ترجمان لسان غیب که حضرت پیغمبرست صلی الله علیه و آله وسلم از ایشان بدیشان فرستاد تا نعمت تمام شود و در ربوبیتی که اولاً مقتضی ایجاد ایشان بود دیگربار دست ایشان گرفته باشد پس صورت نوعیه بلسان حال شرع را از مبدء فیاض دریوزه کرده و حکم آن لازم ست جمیع افراد نوع را بحکم سریان صورت نوعیه در ایشان و خصوصیت افراد را در آنجا دخلی نیست و فنا و بقا و استهلاک و غیر اینها مطلوب اند باعتبار خصوصیت افراد زیرا که بعض نفوس در غایت علو و تجرد مخلوق میشوند و خدای تعالی اینها را راه ایشان دلالت میفرماید و آن حکم نوعی نیست بلکه لسان حال این فرد از جهت خصوصیت فردیت تقاضای آن کرد و کلام شارع هرگز بر آن معانی محمول نیست نه صریحاً و نه اشارةً آری قومی این مطالب را از کلام شارع فهمیده اند مثل آنکه کسی قصهٔ لیلی و مجنون شنود و هر سخنی را بر سرگذشت خود حمل نماید و آنرا در عرف ایشان اعتبار گویند بالجمله افراط در مقدمات انسلاخ و استهلاک و مشغول شدن هر کس و ناکس بآن دار عضال ست در ملت مصطفویه خدا رحم کناد کسی را که سعی در اخمال آنها کند گو بحسب بعض استعدادات اصلی داشته باشد هر چند این سخن بر بسیاری از صوفیهٔ زمان دشوار خواهد بود اما ما را کاری فرموده بر حسب آن میگوئیم ما را با زید و عمرو کاری نیست انتهی گوئیم چون اصل منشار این اختلاف دریافت شد و آنچه مقصود بود از غیر مقصود ممتاز آمد از نیجا شناخته باشی که

جملهٔ آن مسائل واحوال که کلام شارع برآن محمول نیست وادلهٔ اسلام از کتاب وسنت برآن دلالت ندارند همه فضول وبی حاصل ومحصول ست وتکلیف هر فرد بدان یا انهماک هر کس اندران خلاف مرضی خدا ورسول ومضاد مطلوب شرع شریف باشد جمعی از اهل علم که بجایت انیقوم بادلهٔ عقل ونقل پرداخته کوه کندن وکاه برآوردن بیش نیست زیراکه در صرائح ادلهٔ تکلیف شرعیه بدان وارد نشده ورسول خدا صلعم احدی را بجانب آن دعوت نفرموده وحق جل وعلا بالاتر ازان ست که بر غیر تکلیف باز پرس فرماید واز هر فرد آنچه نمی آید بخواهد و گرفتیم که بعض افراد فطرهٔ آشنا باین خلق آمده اند اما این خلق خاص آنها مقتضی انسلاخ واستهلاک جمیع افراد نمی تواند شد بلکه خود برآنها اعتراض شرع وارد ست ان السمع والبصر والفؤاد کل اولٓئک کان عنه مسئولا فقیه عارف قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله تعالی را درین وصیت سخن ست چنانکه در شرح مقالهٔ وضیه بایضاحش پرداخته ومعرفت را مقصود الٰهی از هر فرد بشر بیان ساخته و نزد ما این سخن محمول بر پی نبردن بمدعای صاحب وصیت ست زیراکه هر دو سخن را محمل دیگر ست پس هر یکی از هر دو کلام در محل خود وارد شده وموجب نظر دران موجود نیست ؎

طربنا بتعریض العذول بذکرکم	فنحن بواد والعذول بواد

وبالجمله فکر نجات ازین ابتلاء اگر باز پرسی از آن بمیان آید وعفو الٰهی روی ننماید می باید کرد چه لطائف وضمائر وتطور احوال قلب ومواجید واذواق خاطر را در ظاهر شرع هیچ حکم نیست ونه حجت واضحه ست بلکه اشتغال درآن

از وادی کنا نخوض مع الخائضین مینماید چیزی که مطلوب خالق از خلق نباشد ضرورست که اتیان بدان مرضی حق نبود و لااقل از سوء فهم و خطا در کشف و وقوع در خلاف باظاهر شرع خود امن حاصل نیست و نقد جید را گذاشته در پس نسیه مغشوش شتافتن یعنی چه و آین همه تعمقات شدیده و تکلفات عمیقه و توجیهات بارده و تدقیقات فاسده و تنقیرات دقیقه که از حضرات متصوفه و از اصحاب فروع در مسائل باطن و ظاهر بروی کار آمده چیز است هیچ نعمتی بالاتر از ان نیست که بنده در هر کار و بار خویش پابند حکم بنده نواز خود باشد و تا ممکن ست هرگز از دائرهٔ رضا و تسلیم و بند اوامر و نواهی او پا بیرون ننهد و اکتفا بر تحصیل مراتب اسلام و مناقب ایمان و مدارج ظاهر احسان فرماید تفصیل این اجمال را از رسالهٔ حظیرة القدس که درین نزدیکی نوشته شده می باید جست وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب۔

وصیت دیگر در مقالهٔ وضیئه گفته ما مردم غریبیم که در دیار هندوستان آبای ما بغربت افتاده اند و عربیت نسب و عربیت لسان هر دو فخر ماست که ما را بسید اولین و آخرین و افضل انبیاء و مرسلین فخر موجودات علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات نزدیک میگرداند شکر این نعمت عظمی آنست که بقدر امکان عادات و رسوم عرب اول که منشاء آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم از دست ندهیم و رسوم عجم و هنود را درمیان خود نگذاریم اخرج البغوی عن ابی عثمان النهدی قال اتانا کتاب عمر بن الخطاب رضی الله عنه ونحن باذربیجان مع عتبة بن فرقد اما بعد فاتزروا وارتدوا

واخشوشنوا والقوا الخفاف والقوا السراويلات وعليكم بلباس
ابيكم اسمعيل وایاکم والتنعم وزیّ العجم وعليكم بالشمس
فانها حمام العرب وتمعددوا واخشوشنوا واخلولقوا واعطوا
الرکب وانزوا وارموا الاغراض وفی روایة وانزوا علی ظهور الخیل
یعنی چون عرب از برای جهاد باطراف عجم منتشر شدند حضرت عمر رضی اللہ عنہ
ترسیدند که مبادا رسم عجم را اختیار کنند و رسم عرب را ترک نمایند پس
بدیشان نامه نوشتند که ازار بندید و چادر پوشید و نعل پوشید و بگذارید
موزه ها را و بگذارید سراویل ها را و لازم گیرید لباس پدر خود اسمعیل علیه السلام
را و خود را دور دارید از تنعم و هیئت عجم و لازم گیرید نشستن در آفتاب هرآئنه
آفتاب حمام عرب ست و برسم قوم معدّ باشید و درشت لباس باشید و سخت
گذران باشید و کهنه پوشی خو کنید و تناول کنید شتران را و بگیرید و رام سازید
آنها را و جست کرده سوار شوید بر اسپان و تیر اندازید نشانها یکی از عادات شنیعه
هنود آنست که چون شوهر زن بمیرد نگذارند که آن زن شوهر دیگر کند و این
عادت اصلا در عرب نبود نه قبل از آنحضرت صلعم و نه در زمان آنحضرت صلعم و
نه بعد آنحضرت صلعم خدا رحمت کناد بر آن کس که این عادت شنیعه را متلاشی
سازد و اگر ممکن نباشد که از عموم ناس مرتفع شود در میان قوم خود اقامت این
عادت عرب باید کرد و اگر این نیز ممکن نباشد این عادت را قبیح باید دانست و بدل
دشمن آن باید بود که ادنی مراتب نهی منکر همین ست دیگر از عادات شنیعه ما
مردم آنست که مهر بسیاری معین کنند آنحضرت صلعم که شرف ما در دین و دنیا

بآنحضرت منتهی میشود مهر اہل بیت خود کہ بہترین مردم اند دوازده اوقیہ و نشی مقرر فرموده اند و آن پانصد درہم ست دیگر از عادات ما مردم اسراف ست در افراح و رسوم بسیاری در آن مقرر کردن انچہ آنحضرت صلعم در شادیہا مقرر فرموده اند دو شادی ست ولیمہ و عقیقہ این ہر دو را باید گرفت و غیر آنرا باید گذاشت یا اہتمام و التزام آن نباید کرد دیگر از عادات شنیعہ ما مردم اسراف ست در ماتم ہا و سوم و چہلم و ششماہی و فاتحہ سالینہ و این ہمہ را در عرب اول وجود نبود مصلحت آنست کہ غیر تعزیت وارثان میت تا سہ روز و اطعام ایشان یک شبانہ روز رسمی دیگر نباشد بعد سہ روز نساء قبیلہ جمع شوند و طیب در ثیاب نساء میت استعمال کنند و اگر زوجہ ست بعد انقضاء عدت قطع احداد نمایند سعید از ما کسی ست کہ بلسان عرب و صرف و نحو و کتب ادب مناسبت پیدا کند و حدیث و قرآن را ادراک نماید اشتغال بکتب فارسیہ و ہندیہ و علم شعر و معقول و ہر چہ ضروریہ پیدا کرده اند و ملاحظہ تاریخہا و ماجریات ملوک و مشاجرات اصحاب ہمہ ضلالت در ضلالت ست و اگر رسم ما بہ مقتضی اشتغال بآن گردانیده رخود ضرورست کہ این را علم دنیا دانند و ازین ہا متنفر باشند و استغفار و ندامت کنند و ما را لابدست کہ بحرمین محترمین رویم و روی خود را بر آن آستانہا مالیم سعادت ما این ست و شقاوت ما در اعراض ازین انتہی و این وصیت با وجود ایجاز عبارت حاوی فوائد بسیارست کہ از تامل در آن ظاہر میشود و نظائر و اشباه این امور را بر این امور قیاس باید کرد و بزرگی و صنیع عرب عرباء و صدر اول در ہر آمد و شد قصر باید فرمود و آزمراسم

ومواسم قرون ثلثه مشهود لها بالخیر تجاوز نباید کرد که بعد از مضی آن زمان فشو کذب و محدثات و دیگر آفات که در حدیث شریف آمده واقع شد و امن از میان برخاست الا ماشاء الله در وصایای وزیر نوشته اول بدعتی که در اسلام صورت حدوث گرفت تاخیر در ذهاب بسوی مساجد بروز جمعه ست بعض سلف درین عبادت آنقدر اهتمام میکردند که پیش از بامداد بچراغ می رفتند

علی الصباح چو مردم بکار و بار روند	بلاکشان محبت بکوی یار روند

بدعت دیگر مذهب رفض و خروج و اعتزال و جبر و قدر ست که این همه مذاهب سراپا نجاست اند - بدعت دیگر گفتگو و تقریر مسئله وحدت وجود حضرت واجب تعالی ست قدس شانه

نه اندیشه در کنه ذاتش رسد	نه فکرت بغور صفاتش رسد

از برای رد این عقیده فاسده حکایت بایزید بسطامی که در فوائد الفواد ست بسند باشد فرمود او وقتی بود که سبحانی ما اعظم شانی گفته بعد ازان تا آخر عمر ازان مستغفر شد و گفت این سخن من نیکو نگفتم جهودی بودم این ساعت زنار میگسلم و مسلمان میشوم اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله گبری همسایهٔ او بود چون بایزید نقل کرد جهود را گفتند تو چرا مسلمان نمیشوی گفت چه مسلمان شوم اگر اسلام آنست که خواجه بایزید داشت آن از من نیاید و اگر این ست که شما دارید مرا از همچو اسلام عار می آید

چه شود و سر کار غلط سبقان در علم و عمل نفسانه زدن	ز غرور دلائل بیخبر همه تیر خطا بنشانه زدن

قال را در حال وحال را در قال دخل نیست

آنراکه خبر شد خبرش باز نیامد	این مدعیان در طلبش بی خبرانند

بدعت دیگر تعظیم سفرط پیر و مرشد نمودن وشغل برزخ صورت شیخ فرمودن ست واین کار منجر بکفر میگردد والعیاذ باللہ تعالی

سد راه تو همان خواهد بود	غیر حق هر چه دلت را بربود

بدعت دیگر تابوت کاغذی ساختن وگنبد قرطاسی افراختن وآنرا تعزیہ نام کردن ست ورسوم شوم شیون ومراسم ماتم از سیاه پوشی و سینہ کوبی واشک ریزی ومجلس ذکر و قصۂ کربلا بجا آوردن واین ہمہ مطرود ومردود ست بحضرت معبود جل جلالہ بدعت دیگر عقد مجلس دوازدہم ربیع الاول ست بامید ثواب در معاد و ذکر ولادت ووفات جناب رسالت درآن نمودن وطعام پختن وثواب آن بروح مقدس نبوت رسانیدن و نزد ذکر ولادت برپا برخاستن وبخوآن ویازدہم ربیع الثانی محفل کرامات شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ آراستن کہ این افعال را درشرع مطہر وسنت سنور جواز نیست حکیم امت نبی کریم شیخ احمد ولی اللہ محدث دہلوی در قول جمیل فی بیان سواء السبیل فرمودہ واما الآفات التی تعتری الوعاظ فی زماننا فمنها عدم تمییزهم بین الموضوعات وغیرها بل غالب کلامهم الموضوعات والمحرمات وذکرهم الصلوات والدعوات التی عدها المحدثون من الموضوعات ومنها مبالغتهم فی الشئ من الترغیب والترهیب ومنها قصصهم قصة کربلا والوفات وغیر

ذلك من المواسم وخبطهم فيها والله اعلم انتهى مراد بوفات ومواسم محفل میلاد و یازدہم شیخ جیلانی واعراس پیران وامثال آنست بدعت دیگر سوم و دہم وبستم وچہلم وشش ماہی وسالانہ اموات ست و بر ہر سال طعام پختن از برای آنہا واین ہمہ از رسوم شوم ہنود ست کہ بنا بر اختلاط اہل اسلام باینہا درایشان پدید آمد بدعت دیگر عرس بزرگان ست کہ با ناچ میشود وآنرا در زبان ہند میلہ و میدنی گویند دیگر ساختن قبہ سنگین وگچ نمودن آن واندختن قبرپوش وراندن مگس از بالای آن وما لیدن صندل وشستن آن ست ومقرر نمودن سدنہ وچوبدار وفراش بر مزارات امرای بدعت شعار واین ہمہ اسراف در انفاق محرم وافراط در امور ممنوعہ شرع ست وقوالان بدآواز ومطربان مزامیر نواز بلکہ زنان فاحشہ ومخنثان کہ انجامی سرایند ومیرقصند حرام ومردود وجریمہ عظیمہ ست دیگر تعیین یکنوع طعام ست از برای ہر یکی از اولیا واموات رضی الله عنہم کہ از برای ثواب رسانی بروح فلان وبہمان فلان قسم طعام می باید پخت ونحو آن دیگر طریقہ پنج آیت ست کہ پارہ از طعام عرس را بتبرک میتانند واین ہمہ نامشروع ست طریقہ ایصال ثواب بمیت کہ درسنت ثابت شدہ کافی ست بدون این قیود ورسوم سعد بن عبادہ از برای مادر خود چاہ کند وگفت ہذہ لام سعد رواہ ابوداؤد والنسائی وعائشہ از طرف برادر خود عبدالرحمن بردہا آزاد کردو در ہر نماز پنجگانہ در قعدہ آخرہ دعا از برای جمیع مؤمنین ومومنات میخوانند درین باب ہمین طریقہ ابلغ واصوب ست دیگر رفتن ست بقبور پر نور اولیاء الله بنابر استمداد در انجاح

حاجات وحصول مرادات کہ این را در طریقۂ انیقہ شریعت حقہ جواز نیست حکیم
امت محمدیہ مولانا ولی اللہ دہلوی در تفہیمات نوشتہ کل من ذھب الی بلدۃ
اجمیر او الی قبر سالار مسعود اوماضاھا لاجل حاجۃ یطلبھا فانہ
اثم اثما کبیرا من القتل والزنا لیس مثلہ الا مثل من کان یعبد المصنوعات
اومثل من کان یدعو اللات والعزی الا انا لا نصرح بالتکفیر لعدم النص
من الشارع فی ھذا الامر المخصوص انتھی بعدہ در وصایا سفر زیارت مزار
مطہر معطر منور نبوی صلعم را جائز گفتہ وبعض احادیث واردہ را درین باب
روایت نمودہ اما نزد محققین در صحت آن احادیث ودر درخور دبودن آنہا از
برای احتجاج برین حکم سخن ست اما رسم قدیم اہل علم بر آن جاری وساری ست
کہ ہر کہ از ایشان بحج میرود بمدینہ منورہ علی صاحبہا الصلوٰۃ میرسد در وصایا
گفتہ وقت فیض پرداز وساعت دلنواز کہ حضرت ولی کرامت طراز وصوفی صفا
دمساز وزاہد نفس گداز وعارف بلند پرواز ومجاہد کفر انداز ومتبع بدعت برانداز
امیر المؤمنین وامام المسلمین شیخ امجد سید احمد غازی رح بعد از استسعاد
بعبادت حج عظمت بحج از مکہ معظمہ ومکہ مکرمہ قاصد سفر قدس اثر مدینہ طیبہ وبلدہ
مطیبہ شد چنان مشاہد گشت کہ گو یا سید المرسلین وخاتم النبیین صلعم استادہ اند و
بضعۂ رسول فاطمۂ بتول در پس پشت آنجناب تشریف میدارند وہر دو دست دعا
دربارۂ فرزند ارجمند سید احمد بخت بلند دراز کردہ اند ع

نغمۂ بلبل خوش خوان بسحر دانی چیست	شد خوشا سوی چمن رو کہ ترا میخواند

چون نزول وی قدس سرہ در مدینہ شد وقریب حرم مقدس در قصری رخت اقامت

انداخت همان روز شب هنگام بزيارت نبوی مستسعد گردید ؎

از دیدهٔ خورشید خبردار نگردد | آن دیده که حیران تماشای تو باشد
پیغام صبا زندهٔ جاوید نسازد | این مرحمت از نطق مسیحای تو باشد

روز دیگر که صبحدم بحرم شد ببصر ظاهر و ببصیرت باطن مشاهدهٔ انوار ختم رسل صلعم کرد و خوانی پر از جواهر زواهر روبرو نهاده دید آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود سید احمد میدانی که این چیست سنت مطهره و شریعت حقهٔ من است بگیر سید بح بفرط شوق آنرا بدو دست گرفته بر سر نهاد و آنحضرت نیز وحمل بیک دست مبارک خویش بر سرش گذاشت ؎

اقبال و دولت امشب ز وصلش | ما را غلام ست الحمد لله
از لطف ساقی کان باد باقی | عیشم مدام ست الحمد لله

انتهی مقصود صاحب وصایا از ایراد این حکایت بذیل ذکر بدعات و محدثات شاید آنست که زیارت نبوی مثمر برکات صوری و معنوی هست و شک نیست که نفس زیارت مرقد منیر و تربت مطهر جناب رسالت صلعم اشرف واکرم زیارات ست درین مسئله و در مسئلهٔ انتفاع اونیا از ارواح اولیا و انبیا بقدر مناسبت حال بدون تقیید برسوم و بدعات رجال و اهل ضلال خود چندان خلاف میان اهل علم نیست اختلافی که هست در اختیار سفر خاص از برای قبور بغرضهای مذکور ست که شرع شریف بدان دستوری نداده و هر که نیت مسجد نبوت میکند بی شبهه مدرک زیارت میگردد هم خرما و هم ثواب بدست او میرسد اللبا و ابن طاب و از مزالق اقدام و مضائق افهام علما بیرون می رود

وباین طرق حاصل میشود جمع میان روایات وتعصب وحمیت جاهلیت از میان برمیخیزد واللہ اعلم بعدہ گفتہ سید احمد رح میفرمود مارا ہرچہ حاصل شدہ ست ہمہ از برکت اقتدای سنت واتباع شریعت حاصل شدہ

ہرکہ سر بر خط فرمان دلیلی ننہد	کی میسر شودش روی بہ رہ آوردن

بدعت دیگر گفتن اذان ست بر قبر بعد از تدفین کہ در بعض بلاد مبتدعین آنرا میکنند واین اذان از سنت معہود نیست در عالمگیریہ گفتہ یکرہ عند القبر مالم یعہد من السنۃ والمعہود منہا لیس الا زیارتہ والدعاء عندہ قائما ودر درر البحار گفتہ من البدع التی شاعت فی بلاد الہند الاذان علی القبر بعد الدفن ابن حجر مکی از شافعیہ وخیر الدین رملی از حنفیہ در حاشیہ بحر الرائق برد این بدعت پرداختہ اند بدعت دیگر گفتن کلمہ الصلوۃ الصلوۃ ست میان دو اذان جمعہ ونزد نماز تراویح تورپشتی در شرح مصابیح نوشتہ اما النداء بالصلوۃ الصلوۃ الذی یعتادہ الناس بعد الاذان علی ابواب المسجد فانہ بدعۃ تدخل فی القسم المنہی عنہ بدعت دیگر گفتن الصلوۃ والسلام علیک یا رسول اللہ یا علی رسول اللہ ست بعد از اذان نماز کہ حدوث آن در سنہ ۷۹۱ شدہ و بعض بحسنہ بودن آن رفتہ وقول این بعض مردود ست از کلیات شرع ولہذا در فتاوی ذخیرۃ السالکین وجز آن بدعت سیئہ اش بودن نوشتہ بدعت دیگر نہادن انگشتان بہ چشم وبوسیدن آنہاست نزد اشہد ان محمدا رسول اللہ چہ احادیث مرویہ در سند این عمل ہمہ موضوع و

بی اصل ست سخاوی در مقاصد حسنه و ابن دیبع در تمییز الطیب عن الخبیث
و زرقانی و محمد طاهر فتنی و علی قاری وغیرہم رحمہم اللہ تعالی نص کرده اند
بر وضع این روایات در کتب موضوعات و سیوطی در تیسیر المقال حکم بوضع
آن نموده و صاحب خیر جاری از عبارت عمدة القاری للعینی الحنفی منع
آن فهمیده بدعت دیگر دست برداشتن بدعاست میان هر دو خطبه جمعه
و این فعل مخالف سیرت نبوی و مضاد طریق مصطفوی ست در لمعات گفته
لم یصح فی هذا الموضع الدعاء من النبی صلعم و سغناقی در حاشیه هدایه
گفته رفع الیدین بالدعاء بین الخطبتین غیر مشروع و در جامع المخطب
آنرا حرام نوشته و مثله فی فتاوی جامع الروایات و ذخیرة السالکین بدعت
دیگر معانقه ست بعد از نماز عید که مردم بیجا با هم می چسپند و همچنین مصافحه
بعد از نماز عصر و فجر و آن نزد امام اعظم و امام محمد مکروه ست و در درمختار که
بتقلید نووی این مصافحه را لاباس به گفته شامی در حاشیه تعقبش نموده و در
مرقاة گفته واما عند الحنفیة فمکروهة بدعت دیگر اسراف ست
در مواقع سرور و مواضع حبور همچو نکاح و ختان و ولادت با آنکه در حدیث ابن
عباس مرفوعا همین قدر آمده الختان سنة للرجال و مکرمة للنساء
رواه احمد و الطبرانی بدعت دیگر رسوم ماتم و احداث از گریه و
زاری و آه و ناله و گفتن الفاظ بی ادبی در جناب قدس الهی و بعضی ازان قائل
را بحد کفر میرسانند

شرط ست که در امر قضا دم نزنی	زینگونه که گفتی تو نه مردی نه زنی

گل را چه مجال ست که پرسد ز کلال		کز بهر چه سازی و چرا میشکنی

در حدیث شریف آمده لایحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الاخر ان تحد علی میت فوق ثلث لیال الا علی زوج اربعة اشهر وعشرا رواه الشیخان عن ام حبیبة و زینب بنت جحش و در حدیث ابن مسعود ست مرفوعا لیس منا من ضرب الخدود وشق الجیوب ودعی بدعوی الجاهلیة بدعت دیگر عار ست از نکاح ثانی ارامله و ایامی با آنکه در قرآن کریم آمده وانکحوا الایامی منکم و در حدیث ابی امامه ست مرفوعا تزوجوا فانی مکاثر بکم الامم ولا تکونوا کرهبانیة النصاری رواه البیهقی و عار از سنت ثابتهٔ اسلام قرینهٔ کفر و نفاق ست و حدیث انس نزد ابن بشر که مرفوعا بلفظ ایما امرأة قعدت علی بیت اولادها فهی معی فی الجنة آمده منافی این حکم نیست زیرا که دران منع از نکاح ثانی وارد نشده غایت آنکه هر که شسته‌ها نیست و فرزندان را می پرورد وی را این اجر باشد سخن در زنان جوان ست که بی شوهی بسر نتوانند کرد بدعت دیگر افزونی مهر نکاح ست که بمبالغ الوف بلکه لکوک میرسد و این خلاف طریقه سنت و مخالف سیرت سلف امت ست هر قدر کابین کمتر برکت بیشتر دیگر فتنه رقص و سرود و مزامیر لولیان و نقالان و قوالان ست و این همه فسق بالای فسق ست چه نکاح یکی از عبادات دین و شرائع اسلام ست عبادت را باین چیزها آمیختن استهزا بدین پیغمبر صلعم نمودن ست و هوای خود را معبود گرفتن در هیچ کتابی از کتب رای و فقه جواز آن مرقوم نیست تا با حادیث شریفه چه رسد دیگر شغل ست بعشق

مجازی و امرد بازی کہ عین مفسدہ طرازی و ستم سازی ست وگویا از دین خدای نیازی ست در پردۂ پاکبازی نی نی بلکہ بر کشور ایمان و اسلام ترکتازی وظلم پردازی ست خواہ این آشفتگی باعجمی باشد یا حجازی ؎

ای دیدہ نادیدہ ز من گوش کن این پند	دیدن بسوی فرزند کسی خوب نباشد

و این طریق مضیق را سبیل حصول حب حقیقی گردانیدن وسوسۂ شیطانی بیش نیست از مشائخ کبار مثل سید عبد القادر جیلانی و شیخ شہاب الدین سہروردی و خواجہ معین الدین چشتی و خواجہ بہاؤ الدین نقشبند و امثال و اتباع ایشان رحمہم اللہ تعالی و ایا نا مشغولی باین کار منقول نیست و نہ از مؤلفات و ملفوظات این بزرگان ثبوت این معنی آمدہ و نہ احدی از مجتہدین مذاہب و فقہاء ربان رفتہ بلکہ اصلش از قوم لوط علیہ السلام ست کہ در قرآن شریف بر آن نفرین ہا آمدہ و محبت مؤمنان منحصرست در محبت خدا قال تعالی والذین امنوا اشد حبا للہ بدعت دیگر اذکار و اشغال محدثہ ست مثل یا علی یا حسین یا خواجہ یا پیر یا قطب یا غوث و نحو آن بجای نام پاک اللہ گفتن و خواندن و یا شیخ جیلانی شیئا للہ بر زبان آوردن و دوگانہ وی رح گزاردن و پشت بجانب بغداد نکردن و اولیا را حاضر و ناظر و متصرف در امور خلق اعتقاد کردن و نحو آن و این کار از بدعت گذشتہ بسر حد کفر میرساند افضل ذکر لا الہ الا اللہ ست ابو الشیخ در عظمہ از ابی ہریرہ مرفوعا آوردہ فکر ساعۃ خیر من عبادۃ ستین سنۃ بدعت دیگر اسماء مکروہہ و القاب و خطاب مستحدثہ ست مثل عبد الرسول و عبد النبی و عبد الولی و رسول بخش و نبی بخش و حسن بخش و امام بخش و خواجہ بخش

دشیخ داد و امیرداد و پیرداد ونحو آن که صفار دامان این نامها
آلوده چرک شرک ست وخطاب اولی الامر ہمچو سلیمان جاه و آصف جاه و
ثریا جاه سراسر کذب وزور آحادیث صحیحه وارده در باب اسمار ردّ این
همه محدثات میکند دلالةً یا اشارةً بخاری از ابی ہریره مرفوعاً آورده اخنی
الاسماء یوم القیامة عند الله رجل یسمی ملك الاملاك رواه البخاری
بدعت دیگر مدح کردن شعرا و منشیان ست امرای مسلمین را بعدل وسخا وجز
آن مثل مولی ملوک العرب والعجم وسلطان الخافقین وشهنشاه ونشاید این آنحضرت
فرموده در دهان مدح سرایان خاک انباشید این ست خلاصه انچه رئیس مرحوم
وزیر الدوله وزیر محمد خان والی ٹونک درکتاب مذکور نوشته غفر الله لنا وله
وجزاه عنا خیراً واین کتاب وصایای او کتابی خوب ست جز آنکه طول مفرط
دارد در عبارت ومقتصر ست بر حکایات وآنچه در ردّ این بدعات بطور
انموذج بعضی از روایات فقهیه ذکر نموده حجت ست بر مقلدین مذاهب ورنه
اهل حق محتاج ہمچو نقول نیستند چه ایشان را روایت مغنی ست از رای و
اقوال جمهور و بالجمله اصل کار در دین اتباع سنت مطهره سید المرسلین ست
صلی الله علیه وآله وصحبه اجمعین با زید وعمرو کار نیست پس همت آنست که
تابع دلیل باید بود واز همه قال وقیل باید درگذشت و در قدوهٔ حق و اسوهٔ
صواب مبالات بخلاف احدی هرکه باشد وهر کجا که باشد نباید کرد که دنیا
روزی چند ست وآخر کار با خداوند آنجا از اختیار رای فلان و بهمان
نپرسند بلکه از همین اتباع حدیث وقرآن حساب برگیرند بیشتر مردم را اندیشه

رسوائی وزوال جاه ومعیشت وجرح وقدح ابناء عصر ورد وبدل اہل دہر مانع نشود از قبول حق وقول بصواب واین چیزی نیست صفت مؤمنین در کتاب رب العالمین آنست که لا یخافون فی الله لومة لائم و در حدیث شریف وارد شده افضل الجهاد کلمة حق عند سلطان جائر پس بر جرح وقدح ہمنفسان وہم عصران وجفاء مخالفان وایذاء معاندان از حق بحت وصواب صرف بطمع جاه ودولت نمی باید در گذشت که در حدیث آمده اشد الناس بلاء الانبیاء ثم الامثل فالامثل شیاطین الجن والانس در ہر عصر بسیار وبیشمار اند واسباب تزلزل ومواد ضلال وصنائع وبدائع شرک وبدع ومحدثات در ہر زمانه بکثرت موجود ونجات از تلوث بدان وابتلا دران دشوار بلکه محال وزن وفرزند واہل قرابت واحباب ہم نواله وہم پیاله از اقوی بواعث واکمل حوامل بر گرفتاری در آنها در ہمه جا حاضر پس شاہبازی باید که درین رستخیز مصائب وطوفان ضلالت خود را بہمت عالی وعزم متلالی ازین ورطهٔ ہلاک بساحل نجات افگند وشعائر اسلام را بر جمیع مراسم عالم تقدیم دہد و در برابر رضاء الٰہی واتباع رسالت پناہی از جمله خویش وبیگانه بگسلد واز ہمگنان کناره گیر شده ہمنشین مجالس علوم کتاب وسنت گردد

بیا ای عشق رسوای جہانم کن که یکچندی	نصیحتہای بیدردان شنیدن آرزو دارم

وللّٰه در القائل سه

ملت عشق از ہمه ملت جدا ست	عاشقان را مذہب وملت خدا ست

وصیت دیگر در حدیث آمده ست که من ادرک منکم عیسی بن مریم

فلیقرء منی السلام این بنده آرزو دارد که ایام حضرت روح الله علیه السلام را
دریابد اول کسی که تبلیغ سلام کند من باشم واگر من آنرا اندریافتم هرکسیکه از اولاد یا
اتباع من زمان بهجت نشان آنحضرت دریابد حرص تمام کند در تبلیغ سلام تا کتیبهٔ
آخره از کتائب محمدیه باشیم کذا فی المقالة الوصیه ودرین عبارت اشارتست بقرب
زمان نزول وی علیه السلام از آسمان بزمین واول کسی که این وصیت کرد چنانکه در
شرح وصایاست شیخ محمد بن اسحق بن محمد بن یوسف بن علی ست لکن لفظ وی در شرح
این ست ولا یقبلوا کلاما من ذوق احد الا من ادرک منهم الامام محمد
المهدی علیه السلام فیبلغه سلامی انتهی اما درین سلام حواله بحدیث شریف
نیست وچه قسم می تواند شد که در خبر ذکر ابلاغ سلام بعیسی علیه السلام ست نه بمهدی
وشیخ خوب الله رحمه الله تعالی که والد بزرگوار حضرت شیخ محمد فاخر زائر آله آبادی
محدث مکی ست رحمه الله تعالی بعد از نقل عبارت مذکور نوشته که ازینجا بخاطر رسید
که صاحب وصیت را بالهام معلوم بود که زمان مهدی موعود من الرب المعبود بنوعی
قریب ست که کسی از مریدان وشاگردان ایشان بدان فائز می تواند شد اما مقصود
نه آنست زیراکه تا حال این امر وقوع نیافته وزیاده بر پانصد سال گذشته پس
مراد آنست که چون زمان مذکور مبهم ست وتعیین آن باستدلال یا بکشف به نهجی
که تطرق خلاف بدان امکان نداشته باشد امری ست که در عدم جواز آن
ارتیاب نیست پس قرب وبعد آن زمان هردو امکان دارد در صورت قرب
هرکس که ازین مردم بآن سعادت فائز شود سلام مرا بآن عالی جناب رساند
چنانکه امم سالفه از کتب آسمانی واخبار انبیاء علیهم السلام مژده قدوم برکات

لزوم حضرت خیر الانام علیه الصلوة والسلام دریافته در مدینه سکینه و حوالی آن مصر
سعادت قرینه توطن بردند و سلف بخلف وصیت رسانیدن سلام بدان عالیمقام
می کردند الی قوله بدین امید من هم وصیت میکنم بهرکس که بدین نوشته من مطلع شود
و آن زمان مبارک را که تعیین کننده آن تا حال سالک مسلک خطا بوده ست دریابد
سلام مرا معروض درگاه او رضی الله عنه سازد و از برای مغفرت گناهان من از وی
رضی الله عنه دعا خواهد انتهی گویم چون آمدن مهدی موعود ست و وی آخر ائمه
ست از ائمه اسلام رسانیدن سلام بجناب رفیع او مضائقه ندارد اگرچه ذکرش
در حدیثی یافته نشده و آنچه در آن آمده ابلاغ سلام بحضرت روح الله علیه السلام ست
پس لبس و لهذا در دو سه موضع از مؤلفات خود هم آرزوی رسانیدن سلام نبوت
بجناب وی کرده ام و درین مقام تبعیت این بزرگواران مشمول مهدی
علیه السلام بزبان خامه می سپارم و اگرچه زمان ظهور مهدی و نزول مسیح علیهما
السلام مبهم و نه تعیین آن میسر اما قرائن حالیه و ایمارات شرعیه مشیر ست
بقرب آن زمان برکت نشان و ما اقرب ما هو آت و ما ابعد ما هو فات
و کیف که مقدمات این ماجرا درین نزدیکی زمان روشن تر از آفتاب ست و وقوع
علامات صغری و کبری که متصل ظهور وی خواهد بود روز افزون و این مائة
سیزدهم از هجرت در انقراض و بعد از سه سال آغاز صد چهاردهم معلوم و
ظهور وی علیه السلام در اول مائة ماثور پس اگر در راس همین مائة آتیه این نعمت
بوجود آید استبعاد نیست و اگر تا سر صد مائة دیگر و هلم جرا کشد نیز امکان دارد و
علی کل حال رسانیدن سلام نبوت بحضرت مسیح و رسیدن خود بخدمت جناب

مہدی علیہما السلام ازین ہر دو ہر چہ میسر شود از اعظم سعادات و اکرم مفاخرت و مباہات ست امیدواریم کہ اگر زمانۂ ایشان را دریابیم خود باین سعادت قیام کنیم ورنہ ہر کہ از اخلاف ما آن زمان سعادت اقتران را دریابد حرص تمام کند بہ رسانیدن سلام رسالت و سلام احقر این است و ہم بعرض سلام خود بر آن پیغمبر و امام ملت و بہ استحصال شرف خدمت آنجناب آخر از جنود محمدیہ و عسکر پسین از عساکر احمدیہ باشیم ؎

عمر بگذشت بمحرومی اگر روز پسین	ختم بر دولت دیدار شود باکی نیست

وصیت دیگر آنکہ منجملہ اتقدیم مصلحت دینی بر مصلحت دنیوی یکی آنست کہ در مناکحت دینداری را منظور دارند چون درین زمانہ مذہب رفض و تشیع در اکثر خانہا شیوع یافتہ و در قصبات بسبب سبقت برادری بایکدیگر قرابت میکنند و شرفا را بیشتر نظر بر علو نسب یا رفاہ معیشت می باشد پس ما را و اخلاف ما را دام مناکحت نظر بر رعایت دین باید داشت و دختر را بحبالۂ نکاح پسر رافضی یا متہم برفض اگرچہ از ذوی القربی و از اہل جلدۂ خود باشد ہرگز نباید در آورد گو صاحب دولت و عالی نسب باشد و نہ دختر کدام شیعہ را علی اختلاف انواعہم از برای پسران و فرزندان خود باید گرفت و ہمچنین درین زمانہ کثرت بدعات و محدثات بغایت درجہ و نہایت عموم رسیدہ و کم خانہ از اہل علم و نسب باشد کہ از ان خالی ماندہ الا ماشاء اللہ تعالی پس تا تواند با این مشرکان و بدعتیان قربت و قرابت نکند بلکہ دین را بر مال و جمال و حسب و نسب تقدیم دہد آنحضرت فرمود صلعم تنکح المرأۃ لاربع لمالہا و حسبہا و جمالہا و دینہا فاظفر بذات الدین تربت یداک رواہ

البخاری ومسلم متفقا علیہ من حدیث ابی ہریرۃ در فتح الباری گفتہ
الکفاءۃ فی الدین متفق علیہ فلا تحل المسلمۃ لکافر اصلا ودر جای
دیگر در معنی حدیث مذکور گفتہ وفی حدیث جابر فعلیک بذات الدین والمعنی
ان اللائق بذی الدین والمروۃ ان یکون الدین مطمح نظرہ فی کل شیئ
لاسیما فیما تطول صحبتہ فامرہ النبی صلعم بتحصیل صاحبۃ الدین
الذی ہو غایۃ البغیۃ وقد وقع فی حدیث عبد اللہ بن عمرو عند ابن ماجۃ
رفعہ لا تزوجوا النساء لحسنہن فعسی حسنہن ان یردیہن ای یہلکہن
ولا تزوجوہن لاموالہن فعسی اموالہن ای یطغیہن ولکن تزوجوہن
علی الدین ولامۃ سوداء ذات دین افضل وقولہ تربت یداک ای لصقتا
بالتراب وہی کنایۃ عن الفقر وہو خبر بمعنی الدعاء لکن لا یراد بہ حقیقتہ
وبہذا جزم صاحب العمدۃ وزاد غیرہ ان صدور ذلک من النبی صلعم فی
حق مسلم لا یستجاب لشرطہ ذلک علی ربہ وحکی ابن العربی ان معناہ
استغنت ورُدّ بان المعروف اترب اذا استغنی وترب اذا افتقر ووُجّہ
بان الغنا الناشی عن المال تراب لان جمیع ما فی الدنیا تراب ولا یخفی بُعدہ
قال القرطبی معنی الحدیث ان ہذہ الخصال الاربع ہی التی یرغب فی نکاح
المرأۃ لاجلہا فہو خبر عما فی الوجود من ذلک لا انہ وقع الامر
بذلک بل ظاہرہ اباحۃ النکاح لقصد کلٍ من ذلک لکن قصد
الدین اولی قال ولا یظن من ہذا الحدیث ان ہذہ الاربع یوخذ منہا
الکفاءۃ ای تنحصر فیہا فان ذلک لم یقل بہ احد فیما علمت وان

کانوا اختلفوا فی الکفاءة ماهی انتهی ما فی الفتح و بالجملہ ازین عبارت
کہ در شرح حدیث مذکور نقل یافت معلوم شد کہ دین مقدم ست بر ہمہ خصال
و اعتبار نسب در کفارت چیزی نیست و معہذا نمیگوییم کہ نکاح با زن مسلمہ بنابر
مال وحسب وجمال ناجائز ست زیراکہ در حدیث مذکور آمدہ کہ تنکح المرأة لاربع
لمالها وحسبها وجمالها ودینها ولکن اینقدر ست کہ شارع دین را برین ہر سہ
چیز ترجیح دادہ پس اگر با دین یکی ازین اشیاء ثلثہ ہم جمع گردد فبها و نعمت بلکہ
نور علی نور باشد ورنہ دین را بر ہمہ مقدم باید داشت زیراکہ روز قیامت سوای
دین و تقوی چیز دیگر بکار نخواہد آمد و نسب را نخواہند پرسید ع
کہ درین راہ فلان ابن فلان چیزی نیست ❊ حق تعالی فرمودان اکرمکم عند
الله اتقاکم و دولت دنیا اعتبار ندارد کہ مشتق از تداول ست المال غاد
و رائح و در بستان المحدثین نوشتہ کہ پدر عبد الله بن المبارک غلام ترک
بود مالک وی روزی از وی دربارۂ کدخدائی دختر خود کہ بحد جوانی رسیدہ مشورہ
خواست مبارک گفت عربان جاہلیت دختر خود برای حسب و نسب میدادند
و یہودیان برای مال و نصاری برای جمال و در اسلام دین را اعتبار ست ازین
ہر چہار ہر چہ پسند خاطر شریف باشد اختیار باید کرد مالک را عقل وی بسیار
خوش آمد بخانہ رفتہ بمادر دختر این مشورہ بیان کرد و گفت میخواہم کہ دختر خود
را بمبارک دہم کہ در ورع و تقوی و دینداری سر آمد زمانہ ست گو غلام باشد
مادرش نیز راضی شد و دختر را با و داد عبد الله بن المبارک بوجود آمد
انتہی و رتبہ عبد الله در جماعۂ اہل علم معلوم ست شعرا عصر در مدحش قصائد

پرداخته اند و قطعات انشاد کرده از انجمله این قطعه است

اذا سار عبد الله من مرو لیلة	فقد سار عنها نورها وجمالها
اذا ذکر الاخیار فی کل بلدة	فهو انجم فیها وانت هلالها

و ما احسن ما فی النهج المقبول من شرائع الرسول که معتبر در کفارت دین و خلق ست نه نسب و اگر اعتبار نسب و صناعت کنند پس اشرف انساب نسب بنی هاشم ست و افضل صنائع صنعت علم و تزوج با غیر کفو در نسب و مال از اصعب نوازل ست برکسیکه ایمان بخدا و روز آخرت نیاورده انتهی گویم این عبارت خلاصهٔ دفتر طویل و زبدهٔ اکثر قال و قیل و حاصل سباحت جیل بعد از جیل و عصارهٔ مدلول احادیث رسول جلیل ست صلعم زیرا که در حدیث شریف بروایت ابی هریره رضی الله عنه آمده که آنحضرت فرمود اذا خطب الیکم من ترضون دینه وخلقه فزوجوه ان لا تفعلوا تکن فتنة فی الارض وفساد عریض رواه الترمذی و در معنی این حدیث حدیثها ست و منطوق همه ها تقدیم امر دین بر امور دنیا ست در باب تزوج و مؤید اوست حدیث عبد الله بن عمرو مرفوعًا الدنیا کلها متاع وخیر متاع الدنیا المرأة الصالحة رواه مسلم چه صلاح عبارت از دینداری و خداترسی ست و هرگز در هیچ حدیثی از اعتبار نسب رائحه نتوان یافت و لفظ حسب که در حدیث متقدم گذشته مراد بدان خصال حمیده ست شرعًا و عرفًا که در مرد و آبار او یافته شود لا غیر و لنعم ما قیل

اعتبار شرف آدمیان از حسب ست	بهر تحقیق نسب آدم و حوا کافی ست

و علامه دوران عبد الله بن احمد باسودان رح را درین باب رساله مبسوط

ست کہ آنرا کتاب تعریف التیقظ والاشتباہ لما یقع فی مسائل الکفاءۃ من الاشتباہ
نام کردہ و در تحقیق کفارت نسب و عدم اعتبارش درانکہ داد تحقیق دادہ فان
شئت زیادۃ الاطلاع فراجعہ وآنکہ در احادیث ترغیب در نساء قریش و
تزوج با بکر و مناکحت با ولود و ودود و حرائر آمدہ مقصود بدان نہ نسب ست بلکہ
مصالح دیگر ست کہ خود دران احادیث ذکر یافتہ چنانکہ در حدیث ابی ہریرہ ست
قال قال رسول اللہ صلعم خیر نساء رکبن الابل صالح نساء قریش
احناہ علی ولد فی صغرہ وارعاہ علی زوج فی ذات یدہ متفق علیہ
پس خیریت ایشان را بنا بر حنو و رعایت فرمود و در حدیث جابر آمدہ مرفوعا
فہلا بکرا تلاعبہا و تلاعبک متفق علیہ و در حدیث عتبہ بن عویم بن
ساعدہ انصاری ست قال قال رسول اللہ صلعم علیکم بالابکار فانہن
اعذب افواہا وانتق ارحاما وارضی بالیسیر رواہ ابن ماجۃ مرسلا
و در حدیث معقل بن یسار آمدہ کہ گفت فرمود رسول خدا صلعم تزوجوا الولود
الودود فانی مکاثر بکم الامم رواہ ابوداؤد والنسائی و در حدیث انس
ست کہ قال قال رسول اللہ صلعم من اراد ان یلقی اللہ طاہرا مطہرا
فلیتزوج الحرائر رواہ ابن ماجۃ و درین حدیث فضیلت تزوج با حرائر
ست و منع از نکاح با اماء شرعیہ نیست اما درین زمان وجود چنین اماء معدوم
بودہ وانچہ ازین جنس نزد اکثر مردم ست خلاف صورت شرعی ست و بالجملہ
تا زن آزاد میسر آید کسی چرا کنیز گیرد و این ترجیح نہ بنا بر آنست کہ نسب معتدم
ست در کفارت بلکہ بسبب آنست کہ زن آزاد صالح و شائستہ می باشد

غالباً یعنی نسبت یافت و صلاح زن مطلوب ست و آن عبارت از حسن اسلام اوست و لہذا در حدیث ابی امامہ آمدہ عن النبی صلعم انہ یقول ما استفاد المؤمن بعد تقوی اللہ خیرا لہ من زوجۃ صالحۃ ان امرہا اطاعتہ وان نظر الیہا سرتہ وان اقسم علیہا ابرتہ وان غاب عنہا نصحتہ فی نفسہا ومالہ رواہ ابن ماجۃ و تفسیر صالحہ کہ درین حدیث از کلام جناب نبوت ذکر یافت مغنی ست از جملہ قیل و قال و راجع ست بسوی اوصاف اسلامیہ و اخلاق ایمانیہ نہ بسوی نسب و کیف کہ در قرآن مجید نص ست بر عدم نفع نسب روز قیامت کما قال تعالی فلا انساب بینہم یومئذ ولا یتساءلون حافظ در فتح الباری زیر کریمہ وہو الذی خلق من الماء بشرا فجعلہ نسبا و صہرا الآیہ گفتہ قال الفراء النسب من لا یحل نکاحہ والصہر من یحل نکاحہ فکان المصنف یعنی البخاری لما رأی الحصر وقع بالقسمین صلح التمسک بالعموم لوجود الصلاحیۃ الا ما دل الدلیل علی اعتبارہ وہو استثناء الکافر انتہی و این عبارت ناظر ست در آنکہ اصل در کفارت اسلام و صلاح ست لیس لیس بعدہ گفتہ وقد جزم باعتبار الکفاءۃ یختص بالدین مالک ونقل عن عمر و ابن مسعود ومن التابعین عن محمد بن سیرین و عمر بن عبد العزیز واعتبر الکفاءۃ فی النسب الجمہور وقال ابو حنیفۃ قریش اکفاء بعضہم بعضا والعرب کذلک ولیس احد من العرب کفوا لقریش کما لیس احد من غیر العرب کفوا للعرب ہو وجہ للشافعیۃ والصحیح تقدیم بنی ہاشم والمطلب علی غیرہم

ومن عداهؤلاء اكفاء بعضهم لبعض وقال الثوری اذا نکح المولی العربية
يفسخ النكاح وبه قال احمد فی رواية وتوسط الشافعی فقال ليس نكاح
غير الاكفاء حراما فارد به النكاح وانما هو تقصير بالمرأة والاولياء فاذا
رضوا صح ويكون حقالهم تركوه فلو رضوا الا واحدا فله فسخه وذكر ان المعنى
فی اشتراط الولاية فی النكاح لئلا تضيع المرأة نفسها فی غير كفو انتهى
ولم يثبت فی اعتبار الكفاءة بالنسب حديث واما ما اخرجه البزار
من حديث معاذ رفعه العرب بعضهم اكفاء بعض والموالی بعضهم
اكفاء بعض فاسناده ضعيف واحتج البيهقی بحديث واثلة مرفوعا
ان الله اصطفى بنی كنانة من بنی اسمعيل الحديث وهو صحيح اخرجه
مسلم لكن فی الاحتجاج به لذلك نظر لكن ضم بعضهم اليه قدموا قريشا
ولا تقدموها ونقل ابن المنذر عن البويطی ان الشافعی قال الكفاءة فی
الدين وهو كذلك فی مختصر البويطی قال الرافعی وهو خلاف المشهور
ونقل الآبری عن الربيع ان رجلا سأل الشافعی عنه فقال انا عربی لا
تسألنی عن هذا انتهى كلام الفتح گویم حديث قدموا قريشا اگر ثابت
شود نص نيست درباب كفاءت نسب بلكه درباره امامت وخلافت ست
ونيز مذهب شافعی اگرچه مشهور نباشد موافق مذهب مالك ست گويا
شاگرد درين مسئله همزبان استاد آمد وهو الصواب وازينجا شناخته باشی
كه اقوی مذاهب درباره كفاءت نكاح مذهب امام دار الهجرة مالك بن انس ست
رضی الله عنه وعصابهٔ اهل حديث قديما وحديثا بهمين جانب رفته اند وحنفيه

وغیره که اعتبار دیگر چیزها از اتحاد نسب و حرفه و مال و نحو ها میکنند اثاری از
علم بران نیست و هرگز دلیلی از ادلهٔ شرعیه مساعدت مختار ایشان نمیکند چه جمعی
کثیر از خلفاء بنی عباس و بنی امیه را والدات همین امهات اولاد بوده اند چنانکه
از تاریخ الخلفاء و جز آن ظاهرست و عصابهٔ اهل بیت خصوصا ائمهٔ اثنا عشر
را غالبا همچنین اتفاق افتاده چنانکه از کتاب نور الابصار فی مناقب آل بیت
النبی المختار ثابت ست و کذلک گروه صحابه بسیاری را از اماء شرعیه در حبالهٔ
عقد خود درآورده اند چنانکه از کتب سیر روشن ست و تمامهٔ شرفاء مکهٔ معظمه
الی الآن و جمیع عترت یمن و جز آن تا الحال بر همین طریقه سالک ست و از ینها
چه میتوان گفت که خود شارع علیه السلام را در ازواج مطهرات ازین قسم جمع
نساء اتفاق افتاده و جز چهار پنج زن همه ها غیر قرشیه اند پس اعتبار نسب
کجا ماند خاصةً از طرف امهات و این همه تعصب و تعسف و حمیت جاهلیت که
اهل قصبات در اشتراط نسب والدات رعایت مینمایند همه بی اصل ست
ظلمات بعضها فوق بعض انچه در شرع مطهر آمده اعتبار نسب از
طرف پدر ست گو مادر از غیر قبیله و بطن و فخذ و می باشد آری نکاح صحیح شرعی
با عدم سفاح و وجود دین و حسن خلق و صلاح ضرورست این عصبیت جهانی
عظیم را از پسران و دختران مسلمین بشرافت و شیخوخت از سنت نکاح محروم
داشته و سبب فتنهٔ عظمی و فساد عریض گردیده چنانکه مخبر صادق مصدوق در
حدیث متقدم بدان اشعار کرده بود پس حدیث مذکور یکی از اعلام نبوت ست
و بالجمله هر که راجی لقاء رب و راضی برضاء رسول مقرب باشد او را ضرورست

که درباب کفاءت مناکحت ذکور واناث واخلاف واولاد خود شیوه مرضیه
سلف صالح را برگزینید و برگفته زید وعمرو تعریج نکنند وبدانند که در نسب او خواه
سید باشد یا شیخ یا جز آن از اختلاف امهات نقصانی روی نمیدهد بخاری در
صحیح خود براثبات این مدعا حدیث عائشه در قصه ضباعه بنت الزبیر بن عبد المطلب
بنت عم النبی صلعم آورده و وی زوجه مقداد بن عمرو کندی ست که منسوب بود بسوی
اسود بن عبد یغوث زهری بنابر آنکه وی مقداد را تبنی خود ساخته بود پس از
حلفاء قریش شد وهمذا ضباعه را که هاشمیه ست تزوج کرد حافظ در فتح گفته
فلو لا ان الکفاءة لا تعتبر بالنسب لما جاز له ان یتزوجها لانها فوقه
فی النسب والذی یعتبر الکفاءة فی النسب یجیب بانها رضیت هی و
اولیاؤها فسقط حقهم من الکفاءة وهو جواب صحیح ان ثبت اصل
اعتبار الکفاءة فی النسب انتهی لکن این اعتبار ثابت نشده واما اعتبار
کفاءت بمال پس در فتح گفته مختلف فیه عند من یشترط الکفاءة والاشهر
عند الشافعیة انه لا یعتبر ونقل صاحب الافصاح عن الشافعی انه قال
الکفاءة فی الدین والمال والنسب وجزم باعتباره ابو الطیب والصیمری
وجماعة واعتبره الماوردی فی اهل الامصار وخص الخلاف باهل
البوادی والقری المتفاخرین بالنسب دون المال انتهی گویم این تفصیل
که ذکر یافت بر صحت واصلیت آن حجتی منتهض نیست وتا حدیث صحیح مرفوع
درمیان نباشد قیام دلیل بر دعوی نمی تواند شد اگرچه اقوال صحابه چرا نبود
تا باقوال فقها رچه رسد پس نماند مگر اعتبار دین وصلاح حال ودرینصورت

چنانکه قرابت با غیر کفو مضر صحت نسب و شرافت نیست همچنین رشته داری
با مدعیان شرافت اگر روافض یا خوارج یا مبتدعه اند هر چند نسب ظاهری ایشان
مضبوط باشد سودی جز خسران ابدی در دارین نمی بخشد و راجع بهیچ فائده
و عائد بکدام عائده نمی گردد والله الموفق وهو المستعان پس سعادتمند
از ما کسی ست که این رسم و اسم بد را از میان خود بر دارد و ازین قیود خود
را و اهل خود را رها سازد و بر محبت شرع قصر نماید و اهل دین را بر اهل دنیا
برگزیند و مال و جمال راهزن حال و قال و مآل او نگردد بسیار دیده ایم
و تو هم شنیده باشی که هر که بطمع دولت بخانهٔ دولتمندان رشته راست کرد
دست از دین شوئید و هر که بمجرد جمال افتاد مآل او بد شد و دنیا در حق
او دوزخ حاضر گشت و لنعم ما قیل ؎

جان سختم حذر از دوزخ جاوید نکرد	خانه در کوچهٔ آسوده دلانم دادند

والحمد لله تعالی که ما را اگر چه این ابتلا رو داد اما از تبعاتش بتوفیق ایزدی
قدری نجات حاصل ست و از انچه برکران نتوانستیم شد در آن مجبوری تام و
معذوری تمام ست الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان

پای بستند و ره سعی نشانم دادند	دست و بازو بشکستند و کمانم دادند

والمهدی من هداه الله —

وصیت دیگر از نصائح سودمند که برای دین و دنیا مفید ست و در وصایای
حضرت قاضی ثناء الله رحمه الله تعالی مذکور آنست که از اتباع خود زن و
فرزند و نوکر و غلام و کنیز و رعیت با هر یک چنان معاشرت باید کرد که آنها

راضی باشند و دوست دارند واز کثرت اخلاق وغمخواری وعدم تکلیف مالایطاق ورعایتها بجان گرویده باشند مگر آنکه بعضی از آنها از حسد یکدیگر ناخوش باشند آن معتبر نیست وتبوعان خودرا از ادب وفرمان برداری وخدمتگذاری راضی دارند مگر درانچه بمعصیت امر کنند رسول خدا فرمود صلعم لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق رواه فی شرح السنة عن النواس بن سمعان ودرین سنی ست حدیث علی کرم الله وجهه قال قال رسول الله صلعم لا طاعة فی معصیة انما الطاعة فی المعروف متفق علیه وعن ابن عمر قال قال رسول الله صلعم السمع والطاعة علی المرء المسلم فی ما احب و کره مالم یومر بمعصیة فاذا امر بمعصیة فلا سمع ولا طاعة متفق علیه وبا اقران خود از اقربا وبرادران ودوستان وهم صحبتان وهمسایگان باخلاص ومحبت وغمخواری وتواضع باشند دنیا جای سهل ست برای معاملات دنیوی باهم تقاطع نکنند هیچ خانه برباد نشده مگر وقتی که باهم منازعت ومخاصمت کردند واز کسانیکه اندیشهٔ دشمنی باشد آنها را باحسان ونکوئی شرمنده وسرنگون باید کرد ؎

آسائش دوگیتی تفسیر این دوحرف ست	با دوستان مروت با دشمنان مدارا

قال الله تعالی ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینك وبینه عداوة کانه ولی حمیم وما یلقاها الا الذین صبروا وما یلقاها الا ذو حظ عظیم واما ینزغنك من الشیطان نزغ فاستعذ بالله انه هو السمیع العلیم یعنی دفع بدی کن بخصلتیکه نیکوترست یعنی بدی دشمنان

به نیکوئی کردن با آنها از خود دفع کن پس ناگاه شخصیکه درمیان تو واو دشمنی
ست دوست و محب تو خواهد شد و نمی کنند این چنین مگر کسانیکه صبر میکنند و مگر
کسانیکه صاحب نصیب بزرگ اند و اگر وسوسه شیطان ترا درین کار مانع شود
اعوذ بخوان و پناه جوی بخدا بدرستیکه خدا سمیع و علیم ست این حکم در حق
کسی ست که باوی برای دنیا دشمنی و ناخوشی باشد اما کسی که خاص الله باوی دشمنی
باشد مثل روافض و خوارج و گور پرستان و پیر پرستان و بدعت پسندان
و مشرکان و مانند آن با آنها موافقت نکند تا از عقائد فاسده توبه نکنند
اگرچه پدر یا پسر باشد قال تعالی یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی
و عدوکم اولیاء الی قوله لن تنفعکم ارحامکم ولا اولادکم یوم القیامة
یفصل بینکم در خاندان ما همیشه علماء و مشائخ بوده آمده اند که در هر عصر ممتاز
بوده و بعض بامارت رسیده و همه مذهب اهلسنت و جماعت داشته اند الاحقر محرر
سطور و بعض دیگر پدر مرحوم که خاکش عنبر باد از همگنان بریده طریق سنت و تقوی
سپرد و سر آمد اتقیاء روزگار و ابرار زمانه گشت و عمر عزیز را در نصیحت خلق و
گوشه گزینی و قناعت و توکل و صبر با کمال نزاهت و نفاست جامه و طعام
مسکن بسر برد قدس الله روحه و اعاد علینا فتوحه
از فرزندان فقیر ابو الخیر و ابو النصر سید نور الحسن طیب و سید علی حسن طاهر
در تحصیل علم مشغول اند و بوجود کتب نفیسه و سعت رزق محظوظ امیدوارم
که اقبال دنیا در حق ایشان سبب حجاب از آخرت نگردد و تا توانند در تحصیل
مراتب علیه دینیه کشش و کوشش ورزند و امور دنیا را چندان اعتبار نه نهند

که خوابی و سرابی بیش نیست ◦

دولت دنیا که تمنا کنند	با که وفا کرد که با ما کند

و بعد از انکه حق تعالی ایشان را فرزندان روزی فرماید و در علم و عمل
و مال و کمال و نسبت و طویت و سیرت و سریرت ایشان برکت بخشد سعی
کنند که این دولت لازوال را کسب و احاطه نمایند که هم در دنیا و هم در عقبی
مثمر برکات بسیار و فتح سعادات بیشمارست و شیوه و سررشته خاندان را
که التمام بعلم و عمل و تقوی ست هرگز از دست ندهند که بعد از علم دولتی دائم
باقی که جالب رزق و سعادت و موجب ترقی دین و دولت باشد موجود نیست
عالم را اگر رزق مقدر بهم رسید فبها و نعمت ورنه در نفس خود از غیر مستغنی
ست و پیش هیچکی شرمنده نیست و جاهل را نه دین ست و نه خوبی دنیا و علم
عبارت ست از دانستن حسن و قبح عقائد و اخلاق و احوال و اعمال که علم
عقائد و علم اخلاق و علم فقه سنت متکفل آنست و این علوم بدون دریافتن
ادله از قرآن و حدیث و تفاسیر معتبره و شروح حدیث و اصول فقه و اصول
لغت و دریافتن اقوال صحابه و تابعین و علم صرف و نحو و بیان و معانی صورت
نمی بندد قاضی صاحب فرموده در اکثر فتاوی بعض روایات بی اصل نوشته اند
دریافت حال صحیح و سقیم مسائل بدون این همه علوم میسر نشود پس درین علوم
سعی باید کرد و خواندن حکمت فلاسفه لاشئی محض ست کمال دران مثل کمال
مطربان ست در علم موسیقی که موسیقی هم فنی ست از فنون حکمت ریاضی مگر
منطق که خادم همه علوم ست خواندن آن البته مفید ست انتهی یعنی بقدر

ضرورت وگذشت که علم عبارت از سه چیزست آیه محکمه وسنت قائمه وفریضه
عادله وانچه سوای اوست فضول ست ولغت وصرف ونحو ودیگر علوم آلیه چون
از جنس معدات علوم کتاب وسنت بوده ست داخل ست در جواز زیراکه وسائل
را در بعض محال حکم مقاصد باشد وهرچه را دخل در حل وفهم آن نیست خارج ست
از مانحن فیه والله اعلم بالصواب ـــ

وصیت دیگر مرجع همه طرق بسوی تحصیل هیئتی نفسانیه ست که نزد صوفیه
مسمی باشد بنسبت زیراکه این نسبت یعنی انتساب وارتباط ست باو تعالی وسکینه
ونور وحقیقتش کیفیتی حاله در نفس ناطقه ست از باب تشبه بملائکه یا تطلع بسوی
جبروت تفصیل این اجمال آنکه بنده چون بر طاعات وطهارات واذکار مداومت
کرد اورا صفتی قائم تنفس ناطقه حاصل میگردد وملکه راسخه از برای این توجه
دست بهم میدهد پس این دو جنس ست از برای نسبت وزیر هر جنس انواع بسیارست
ازانجمله نسبت محبت وعشق ست واثرش رسوخ این صفت ست در دل
دیگر نسبت کسر نفس وتبری از حظوظ ولذات اوست وبعض اکابر این را
نسبت اهل بیت نامیده اند وازانجمله نسبت مشاهده ست واین ملکه توجه
نمودن بسوی مجرد بسیط ست الحاصل حضور مع الله را الوان ست بحسب
اقتران بمعنی محبت یا کسر نفس یا غیر این هر دو بیاد داشت وازین لونها
چون ملکه راسخه بنفس قائم گشت نامش نسبت باشد ونسبتها بسیارست وصاحب
هر نسبت را ازین نسب جداگانه می دریابد وغرض از اشغال جمله خانوادها
تحصیل همین نسبت ومواظبت بران واستغراق در آن ست تا آنکه نفس ملکه

راسخه ازان اکتساب فرماید ولکن گمان نتوان کرد که این نسبت جز باین اشتغال
حاصل نمی گردد بلکه این طرق ست از برای تحصیل آن بغیر حصرش اندران و
غالب رای نزد ما آنست که صحابه و تابعین تحصیل سکینه بطرق دیگر میکردند ازانجمله
یکی مواظبت بر صلوات و تسبیحات در خلوت ست همراه محافظت بر شرطیۂ خشوع
و حضور و ازانجمله مواظبت بر طهارت و ذکر مرگ و ذکر ثواب مطیعین و ذکر عذاب
عاصین ست و باین ذکرها انفکاک از لذات حسیه و انقلاع از حظوظ نفسیه
حاصل میگردد و ازانجمله مواظبت ست بر تلاوت کتاب عزیز و تدبر دران
و شنیدن سخن مواعظ و رقاق که در سنت مطهره آمده غرضکه این جماعۂ مبارکه
تا مدتی دراز برین اشیاء مواظبت میکردند تا آنکه ملکۂ راسخه و هیأۃ نفسانیه دست
بهم میداد و بقیۂ عمر بران محافظت میکردند در قول جمیل گفته وهذا المعنی
هو المتوارث عن رسول الله صلعم من طریق مشایخنا لا شك فی ذلك
وان اختلف الالوان واختلفت طرق تحصیلها انتهی و شیخ عبدالعزیز رح
گفته مؤلف قول جمیل را شنیدم میفرمود قول فصل درین باب آنست که نسبت
صحابه و تابعین نسبت احسانیه بود و ترکیبش از نسبت طهارت و نسبت سکینه بود
با اختلاط برکات عدالت و تقوی و سماحت و همین ست محمل اصلی و مطمح اولی
کلام خاص و عام ایشان چنانکه قصص و حکایات این اکابر و سلف شاهد این
معنی ست پس جمیل احوال و اقوال آنها بر همین معنی می باید کرد انتهی گویم و همین
نسبت احسانیه که از قرون ثلثۂ فاضله ماثور ست نسبت جمله ائمه حدیث و نقلۂ
اخبار ست و لهذا ازین عصابه اشتغال باشغال مخترعه صوفیه و رسوم ایشان

ثابت نشده والصباح یغنی عن المصباح و درین عصر که شیخ کامل و مکمل میسر
نیست اگر کسی تحصیل نسبت منظور باشد چاره نیست از انکه همین شیوهٔ سلف
را اختیار کند و اشغال صوفیه را از قبیل اجتهاد مجتهدین انکار و در اجتهاد صواب
دو اجرست و در خطا یک اجر صاحب قول جمیل گفته در واقعهٔ طویلیه که دران امام
حسن و امام حسین و علی مرتضی را دیدم از جناب مرتضوی از نسبت خودم پرسیدم
که نزد شما همین نسبت در زمن آنحضرت صلعم بود یا دیگر هر آنکه م باستغراق کرد و خیلی
تامل فرمود سپس ارشاد کرد که همی همی بلافرق و نیز گفته که ارواح ائمه اهل بیت را
دیدم یکی دست بدامن دیگری زده ستند و سلسلهٔ ایشان در عالم ارواح بخطیرة القدس
بنهج غریب و رسوخ عجیب اتصال گرفته و سخن ایشان در باطن الباطن عالم ارواح
افزون تر نسبت خارج بوده است والله اعلم و صاحب او ست را بر سکینه
احوال هاى بلند و شانهاى ارجمند باشد که ثمرهٔ بعد ثمرهٔ حاصل میگردد سالک
را باید که آنرا غنیمت شمرد و از علامات قبول طاعات و تاثیرش در صمیم نفس و
سویداء دل داند و منجمله این احوال و شیون یکی ایثار طاعت او سبحانه و تعالی
ست بر جمیع ماسوای او و غیرت بردن بر آن چنانکه قصهٔ حضرت سلیمان علیه السلام
که در قرآن مجید مذکورست فطفق مسحا بالسوق والاعناق و حکایت ابو طلحه
انصاری در موطای مالک که در نماز نظر بسوی دُبسی کرد که در حائطش مخرج
خود میجست و نزد آنحضرت صلعم آمده گفت یا رسول الله هو صدقة و بنا معروف
و مشهورست شاهد این احوال ست و از انجمله غلبهٔ خوف خداست بر وجهی که
اثرش بر ظاهر بدن و جوارح نمایان گردد چنانکه حفاظ در صول و منهم البخاری

از آنحضرت صلعم حدیث سبعة یظلهم الله فی ظله یوم لا ظل الا ظله
روایت کرده اند و فیه و رجل ذکر الله خالیا ففاضت عیناه و در
حدیث دیگر آمده که عثمان بن عفان رضی الله عنه بر قبری ایستاد و چندان گریست
که ریش شریفش تر گردید و آنحضرت صلعم را چون نماز شب میگزارد از سینه همچو
ازیز مرجل می بود و این همه تاثیر غلبه خوف الهی ست و در کتاب عزیز این خوف
را اضافت بسوی اهل علم کرده و فرموده انما یخشی الله من عباده العلماء
و در بارهٔ جنت ارشاد نموده ذلک لمن خشی ربه و گفته و اما من خاف
مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان الجنة هی الماوی و این نسبت
در علماء سلف از ائمه اربعه و هم وضعان ایشان بر وجه اتم یافته شده چنانکه
از تراجم این اکابر بخوبی واضح ست و از آنجمله رویای حسنه و منام صالح از امور
نیکو کار ست آنحضرت صلعم فرمود الرؤیا الحسنة من الرجل الصالح جزء
من ستة و اربعین جزء من النبوة و نیز فرمود لن یبقی بعدی من النبوة
الا المبشرات فقالوا و ما المبشرات یا رسول الله قال الرؤیا الصالحة
یراها الرجل الصالح او تری له جزء من ستة و اربعین جزء من النبوة
و به فسر قوله تعالی لهم البشری فی الحیاة الدنیا در قول جمیل گفته مراد
برویای صالحه رویت آنحضرت صلعم ست در منام یا رویت جنت و نار یا رویت
صالحین و انبیاء یا رویت مشاهد متبرکه همچو بیت الله و مسجد رسول الله صلعم و
بیت المقدس و در رویت وقائع آینده مستقبله که مطابق رویت واقع شود یا وقائع
ماضیه چنانکه بوده ست و در رویت انوار و طیبات همچو شرب لبن یا عسل و سمن چنانکه

در کتاب الرؤیا از اصول مذکور ست و رویت ملائکه چنانکه در حدیث آمده ان
رجلا کان یقرء القران ذات لیلة فظهرت ظلة فیها امثال المصابیح
الی آخر القصة و رویت نبوی افضل منامات ست زیرا که در حدیث آمده که هر که
مرا در خواب دیده وی فی الواقع مرا دید زیرا که شیطان در صورت من نمی تواند بر آمد
و دیدن جامه سفید همچو دیدن شیر و شهد ست احمد و ترمذی از حدیث عائشه
صدیقه در قصه ورقه بن نوفل روایت کرده اند که آنحضرت بجواب خدیجه که از
حالش پرسید و گفت که تصدیق نبوت شما کرده پیش از بعثت شما مرد فرمودند من
او را در خواب دیدم و بر وی لباس سفید بود یعنی اگر دوزخی می بود جامه بیض نمی داشت
و از انجمله فراست صادقه و خاطر مطابق واقع ست در خبر ست از سید البشر صلعم
اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله مراد بفراست راست حدس
صائب ست و منجمله آن اجابت دعا و ظهور مطلوبش از جانب او تعالی ست بنا بر
جهد همت و صدق طویت او و باین جانب اشارت ست در حدیث رب اغبر
اشعث ذی طمرین لا یوبه به لو اقسم علی الله لابره

خاکساران جهان را بحقارت منگر	تو چه دانی که درین گرد سواری باشد

مراد باین جنس غربا از اهل اسلام اند که طوبی للغربا در شان ایشان وارد شده
نه گدایان بیدین و دیوانگان چرکین و بالجمله این وقائع و امثال آن دال اند بر صحت
ایمان آدمی و قبول طاعات و سرایت نور در تهِ دل او پس این را غنیمت می باید
شمرد و شکر این نعمت خداوندی بصمیم جنان بلکه بجمله جوارح و لسان ادا باید کرد
بعد از حصول نسبت عروجی دیگر باشد که آنرا فنا فی الله و بقاء بالله خوانند و کلام

برین فنا و بقا گذشت لکن در قول جمیل گفته حق نزد من آنست که این فنا
و بقا از آنحضرت صلعم بواسطه مشائخ بسند متصل ماثور نیست بلکه موهبتی ست
از واهب تعالی شانه هر کرا از بندگان خود که میخواهد میبخشد بدون توارث و
شاهد اینمعنی ست آنچه از خواجه نقشبند رحمه الله تعالی مروی ست که کسی اورا
از سلسله مشائخش پرسید فرمود هیچ یکی تا خدا بسلسله نرسیده بلکه مرا جذبه در رسید
و تا او تعالی برسانید و این قضیه ما ناست بانچه وارد شده که جذبه از جذبات او
تعالی موازی عمل ثقلین ست با آنکه سلسله شیوخش برج معلوم و معروف ست هر که
خواهان این عروج باشد وی را باید که بجانب سائر کتب صاحب قول جمیل رجوع
کند و تفصیلش از کتاب حجة الله البالغه بجوید۔

وصیت دیگر عالم ربانی که وارث انبیاء و مرسلین باشد عبارت از کسی ست
که محافظ ست بر چند کار یکی آنکه در علم دین گوید از تفسیر و حدیث و فقه و سنت
و سلوک و عقائد و نحو و صرف دوم اورا شغلی بعلم کلام و اصول و منطق نبود و
عقائد عبارت ست از علم بالله و بصفات و افعال او تعالی باخلوص از دلائل
عقلیه و علم کلام و اصول عبارت ست از مباحث منطق و امور عامه و جواهر
اعراض و هیولی صورت و نفس و بناء آن بر مقدمات عقلیه و دلائل بدعیه باشد
حق تعالی فرموده هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم
آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب والحکمة مراد بکتاب قرآن کریم ست
و مراد بحکمت حدیث رسول رحیم و علم دین عبارت از همین دو چیز ست پس
و فقه و سلوک و عقائد چون مستخرج و مستنبط ازین هر دو اصل ست پس گویا

این دو اصل بجای متن ست و این هر سه علم بجای شرح و نحو و صرف آلات فهم
این هر دو اند پس مبادی را در اینجا حکم مقاصد داده اند و بالجمله در تدریس مراعات
چند چیز ناگزیر باشد یکی شرح غریب از روی لغت عرب دیگر حل عویص متعلق از روی
نحو سوم توجیه مسائل که با مثله جزئیه تصویرش بکشد و حاصلش را بیان سازد چهارم
تقریب دلائل تا نتیجه اش بلزوم بعض مقدمات مر بعض و اندراج بعضش در بعض
حاصل آید پنجم بیان فوائد قیود در تعریفات و قواعد کلیات ششم بیان وجوه
حصر در تقسیمات هفتم رفع شبهات ظاهره چنانکه دو مذهب یا دو توجیه یا دو عبارت
مختلف مشتبه نمایند یا دو مشتبه مختلف در نظر آیند یا دو سوال و جواب که در حقیقت
مخالف و مختلف اند در ظاهر مشتبه معلوم شوند پس تبیین فرق را میان این هر دو تفریق
ملتبسین خوانند چنانکه حل دو مشتبه مختلف نما را تطبیق مختلفین نامند خواه این اختلاف
میان هر دو بدلالت مطابقی باشد یا یکی مطابقی و دیگر تضمنی یا التزامی و همچو لزوم
چیزی که در تعریفات ممتنع ست مثل استدراک و ذکر اخفی و عدم جمع و منع و نحو آن و
همچو لزوم چیزی که در براهین ممنوع ست مثل جزئی بودن کبری و سالبه بودن صغری
و همچو رفع کردن چیزی که در قیاس استثنائی قادح لزوم و در قیاس اقترانی قادح اندراج
باشد یا دو نمودن خلاف واقع درین کتاب بعبارت کتاب دیگر یا کلام امام آخر که
از ائمهٔ این فن ست و بالجمله عالم نمی تواند که تلامذهٔ خود را فائدهٔ تام بخشد تا آنکه تبیین
این امور از برای وی نپردازد و در اثناء درس او طالبان آگاه نسازد و درین مقاله
این اجمال مفصل سابق شده فراجعه و منجملهٔ امور محافظ علیها یکی تلقین اشتغال
ست و ذکرش بالتفصیل در قول جمیل مرقوم و آن وقتی راست آید که معلم صاحب

استدراک عبارت ست از لفظ زائد در کلام بلا فائده و در تعریف ذکر اخفی چنان باشد که مثلاً در تعریف آتش گویند هو اسطقس فوق الاسطقسات ۱۲

این نسبت وشان وحال باشد ورنه ہدایت بسوی نسبت سلفیہ کافی و وافی وشافی ست وکلام برآن گذشت پس اگر ذوالحال ست می باید کہ اورا ہنگامی باشد کہ درآن با مردم نشیند وبسوی ایشان متوجہ گردد وبر اینان القا سکینہ فرماید چہ صحبت الٰہی جز باستطاعت ممکنہ واستطاعت میسرہ تمام نمیگردد دوم صحبت ست وحث بر اشغال قولاً وفعلاً وتصرفاً بالقلب و الیہ الاشارۃ فی قولہ تعالی ویزکیھم واللہ اعلم واین تزکیہ را نسبت بعامہ امت فرمودہ ودرحق اہل بیت رسالت لفظ تطہیر ارشاد شدہ واین تخصیص ست بعد از تعمیم ودران مزید شرف وکرامت ایشان ست نسبت باحادامت زیرا کہ تزکیہ است بصحبت رسول کریم باشد وتطہیر عترت از خداوند کریم واقع شدہ واین ارفع ست از اول اگرچہ ہر دو خوب ست وعلم بتطہیر ہم بواسطہ آنحضرت صلعم معلوم شدہ واللہ یختص برحمتہ من یشاء دیگر از امور مشار الیہا تخول بموعظہ حسنہ ست او تعالی آنحضرت را فرمود فذکر ان نفعت الذکری لکن درین تذکیر از قصص واہیہ وحکایات مفتعلہ بپرہیزد وتخول بموعظت از آنحضرت صلعم وبعد جناب رسالت از اصحاب عالیجناب ش درکتب اصول مروی ست ودرسنن ابن ماجہ وغیرہ آمدہ کہ ان القصص لم تکن فی زمان رسول اللہ صلعم ولا فی زمان ابی بکر وعمر رضی اللہ عنہما بلکہ مروی ست کہ صحابہ قصاص را از مساجد بدر میکردند وازینجا دانستہ شد کہ قصص غیر موعظت ست واین مذموم ست چنانکہ آن دیگر محمود ست وبرین محمول ست قول حافظ ع مجلس وعظ دراز ست زمان خواہد بود

وقول خواجہ میر درد رحمہ اللہ تعالی

صدای شهرهٔ واعظ که بس بلند شدست	رهین گوش گرانی که داشتم دارم

وقول ناطق وامثال او از دیگر شعراست

خون هزار وعظ بگردن گرفته است	صد آفرین بجرأت گوش گران من

وبالجمله قصص عبارت ست از ذکر حکایات عجیبهٔ نادره ومبالغه کردن در فضائل اعمال وجز آن که حق وصواب نیست ومقصود بدان نه تدریج تلقین سنت وتمرین مردم بحدیث شریف ست بلکه مراد تشدق واعجاب وتمیز از مردم در فصاحت وحسن ایراد حکایات وامثال ست وشک نیست که فرق درمیان این هر دو امر مهم ست ودر قول جمیل از برای آن فصلی جداگانه بسته چنانکه بیاید وآز جملهٔ امور مومی الیها یکی امر بمعروف ونهی عن المنکر ست در وضو ونماز چنانکه یکی را بیند که استیعاب غسل نمیکند پس او را بآواز بلند بگوید ویل للعراقیب من النار یا بیند که تمام طمانینت نمی نماید فریاد برآرد که صل فانك لم تصل وهمچنین دربارهٔ لباس وکلام وغیر ذلک بکند قال تعالی ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویامرون بالمعروف وینهون عن المنکر اولئك هم المفلحون وآداب درین کار و بار رفق ولین ست ولطف وعطوفت قال تعالی وجادلهم بالتی هی احسن وعنف وشدت کار امراء وملوک باشد وانکار از دل کار عوام ست وشرح این سخن درازست ودر محل خود مذکور فارجع الیه وازجملهٔ امور مشار الیها مواسات فقراء وطلبهٔ علم ست بقدر امکان پس اگر خودش قدرت ندارد دوار یا یاران وبرادران موافق اند ایشان را تحریض وحث بر مواسات وخبرگیری این کسان نماید وچون این صفات در یکی فراهم آید شک نکند درآنکه وی وارث انبیاء ومرسلین ست ودر ملکوت او را عظیم میخوانند واز برای وی

خالق خدا دعا گوست تا آنکه ماهی درجوف آب چنانکه در حدیث وارد شده پس
این چنین کس را ملازم می باید بود و از دست فوت نباید کرد که وی کبریت احمر
و بال هما و اکسیر اعظم و عنقاء مغرب ست و آنحضرت صلعم فرمود انما بعثت
معلما و بر دو گروه عالم و عابد گذشت و علماء را بر عبّاد فضیلت نهاد و فضیلت
عالم را بر عابد همچو فضیلت خویش بر احاد امت نشان داد و سر درین باب آنست
که علم حق فی نفسه چنان کمال و فضیلت هست که بسبب آن انسان مظهر رب العالمین
میگردد و همین ست نکته در خلافت که بسبب آن قوت علمیه و قوت عملیه را تکمیل میشود
و هرکه خود را در منصب هدایت و دعوت الی الله نصب کرد و در چیزی ازین امور
اخلال نمود در وی رخنه ست تا آنکه بندش سازد حاصل آنکه عالم کامل و مکمل
مطلق کسی ست که جامع باشد درمیان علم ظاهر و علم باطن چه عالم ظاهر محتاج تحصیل
نسبت باطن ست بهر نوع که ممکن باشد از انواع مذکوره و عالم باطن محتاج تکمیل ظاهر
ست بتحصیل علوم کتاب و سنت تا مجمع البحرین و مطلع النیرین و منبع النورین معدن
الظهورین گردد و یادگار سلف صلحاء و اولیاء عرفاء و وارث رسل و انبیاء
و جانشین علماء کملاء باشد ورنه بقدر اخلال نقصان پذیرست ۔

وصیت دیگر طالب حق را ناگزیرست از چند چیز چنانچه صاحب قول جمیل
بیان نموده و گفته یکی آنکه همنشین اغنیاء نگردد با امراء و آسوده حالان صحبت
ندارد مگر از برای دفع مظلمه از مردم یا برانگیختن عامهٔ ایشان بر خیر و این وجه توفیق
ست میان احادیث داله بر ذم صحبت ملوک و میان مصاحب بودن بسیاری از
علماء بررہ و کبراء خیره با آنها دیگر آنکه با جهال صوفیه نشینند و نه با جهال متعبدین

همنشین شود و نه صاحب فقها رستقشفه گردد و نه باظاهریه از محدثین و نه باغلاة
اصحاب معقول و کلام صحبت دارد بلکه عالم صوفی زاهد در دنیا دائم التوجه بسوی
او تعالی متصف باحوال علیه راغب در سنت متبع از برای حدیث رسول صلعم و
آثار صحابه طالب شرح و بیانش از کلام فقهاء محققین مائلین بجانب حدیث از نظر
و اصحاب عقائد ماخوذه از سنت ناظرین در دلیل عقلی بطریق تبرع و اصحاب سلوک
جامعین میان علم و تصوف متمیز نشده دین بر نفس و مدققین زیادت بر سنت باشد
و همنشینی نگزیند مگر با کسیکه متصف باین صفات باشد گویم ذکر ظاهریه درین شمار
دور از کار ست زیرا که اهل ظاهر خلص است اند در طریقه اتباع و در ایشان ائمه گذشته
مثل داؤد ظاهری و ابن حزم اندلسی اللهم مگر مراد با ایشان کسی باشد که عمل بر حدیث
بلا فهم معنی میکند و خلاف ظاهر مراد شارع عمل مینماید و این نصائح که درینجا ذکر
یافت همه مبنی بر غایت شفقت و نهایت رافت ست بحق طالب حق حافظ فرماید

نخست موعظت پیر دانش این سخن ست	که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

صوفی جاهل ز هر هلاهل ست و عابد بی علم دلیل الحاد و بدعت سعدی گفته

خیالات نادان خلوت نشین	بهم بر کند عاقبت کفر و دین

و فقیه بی سنت زاهد خشک ست که نور باطن و برکات قلبیه را نمیداند و غلاة
معقولیان در اکثر عقائد اسلامیه تردد دارند یا انکارش مینمایند و از برکات
ایمانیه و نور عبودیت بیگانه محض اند و از انجمله این ست که در ترجیح بعض مذاهب
فقها بر بعض تکلم نکند بلکه همه را بالاجمال بر سر قبول نهد و نگوید که مذهب من
مثلاً صواب ست و مذهب غیر من خطا زیرا که صواب و خطا در هر مذهب ست تا

آنکه هیچ ملتی از هفتاد و دو ملت ازان خالی نیست تا بمذاهب مرتبهای ائمه فقهاء
چه رسد و معهذا حکم بهلاک جمله فرق غیر فرقه ناجیه بنا بر آنست که یکدو حرف
صواب در برابر هزار خطا نافع نیست چنانکه یکدو خطا در برابر الوف صواب
مضر نیست چه اکثر را حکم کل ست و شک نیست که ترجیح مذهبی در اکثر ازمان باعث
بر تنقیص و تذلیل سائر مذاهب دیگر شود چنانکه مشاهد ست و لهذا آنحضرت صلعم
فرمود مرا بر یونس بن متی تفضیل نهید و بالجمله انچه درباره مذاهب می باید آنست
که هر چه ازان موافق صریح سنت و معروف آن باشد اتباعش کنند و اگر هر دو
قول مخرج و مروی ست اتباع قولی نماید که اکثر بر آن بوده اند و اگر هر دو مذهب
برابر ست پس خیار دارد و همه مذاهب را همچو یک مذهب گردانند بغیر تعصب گویم
و همین ست شیوه مرضیه اصحاب علم و معرفت قدیماً و حدیثاً چنانکه از وضع شوکانی
در مؤلفات شریفش و از رنگ تلامذه اش در مجامیع شان پیدا و هویدا است که
اتباع حدیث را بدون تقیید مذهبی از مذاهب اربعه و بدون تقلید مشربی از
مشارب ائمه فقهاء اختیار کرده اند و هیچ جا ایشان را خروج از دائره این هر چهار
مذهب معروف اتفاق نیفتاده الا ما شاء الله تعالی والنادر کالمعدوم و این دلیل
صریح ست بر آنکه احکام ثابته از سنت مطهره همچو فرد منتشر ست درین مذاهب
و مذهب واحد ازین مذهبها جامع اتباع حدیث علی الوجه الاتم نیست پس مقلد
جامد بر یک مذهب هر چه باشد هرگز دعوی اتباع نمی تواند کرد و محیط احکام
صحیحه ثابته بسنت نمی تواند شد تا آنکه تفریعات را تابع تخریجات نکند و فقهیات
را بر کتاب و سنت در عبادات و عادات عرض ننماید و هر گاه این چنین نیست دعوی

محروم ست از برکات اتباع واسوۂ سید الانبیاء علیه الصلوٰة والسلام فمن شاء فلیؤمن
ومن شاء فلیکفر ومراد بصریح سنت درعبارت متقدمه سنتی ست که مرادش در افهام
ماهرین لغت عرب متبادر گردد ومراد بمعروفش حدیثی ست که در صحیحین متفق علیه
باشد یا احد ہمار وایتش کرده باز انچه در ہر چہار سنن ست بر ترتیبی که در علم اصول
حدیث ائمه این فن ذکر کرده واختیار فرموده اند وطاعن دران ترتیب بی بهره
وبی نصیب از معرفت حقیقت الامر وناآگاه از اجماعات سلف برین امر ست
ومهون شان وشوکت صحیحین مبتدع متبع غیر سبیل مؤمنین باشد ومراد بمیک ساختن
ہر چہار مذہب آنست که اختلاف شافعیه را با حنفیه مثلاً همچو اختلاف حنفیه باہم
شناسد که درین صورت اورا اختیار ست در طلب ترجیح وتطبیق وموافقت
حدیث صریح وجمع بین الادلة وجز آن واز انجمله این ست که در ترجیح بعض طرق
صوفیه بر بعض دیگر سر رشته سخن باز نکند وبر مغلوبین آنها وبر مؤولین در سماع
وغنا وجز آن انکار نیارد وخودش اتباع نکند مگر چیزی را که در سنت صحیحه ثابت
ست واصحاب علم از محققین راسخین بر آن رفته اند این طریقه بسلامت نسبی نزدیک
ست والله الموفق والمعین وایاه نعبد وبه نستعین۔

وصیت دیگر آگاهی آمد که سلوکی که درین جزو زمان مرضی الٰہی ست آنست
که سالک نخست ایقاظ صفت طهارت کند باین طریق که خلوت اختیار نماید ودر
خوردن ونوشیدن تقلیل کند وغسل مکرر بر آرد وطهارت بر طهارت نماید و
ذکر یا نور وملاحظهٔ نور منبسط درجو لازم گیرد درچند روز علی اختلاف الاحوال
نور طهارت روشن شود واکثار حدیث نفس واخلاط رديه دمویه وسوداویه

واستلاء اوعیه تناسل از منی وصحبت حیوانات ملعونه مانع ست از ظهور این نور
طهارت پس ازان اجتناب نماید وعلامت ظهور این نور واقعات راحت بخش
واطمینان خاطر وانس نفس ست بغیر آنکه لذتی حسیه حاصل گردد وفرونشستن
حدیث نفس ست وبعد ازان باکتساب مناسبت بملاء اعلی پردازد وآن بسه
چیز حاصل میشود یکی آنکه خلوت گزیند ونماز بسیار خواند وبرسوره فاتحه و
آیتی مثل ربنا لا تزغ قلوبنا الخ اکتفا نماید ودر رکوع وسجود هیچ ذکر
نگوید بلکه بجای ذکر نظر اندازد بر نور وچون خواهد که در نماز شروع کند پیش
ازان وضو کرده متوجه قبله بنشیند ودر دل خود رشته نورانی فرض کند که
یکجانب او در سویدای دل ست ویک جانب او متعلق بنوری که بالای عرش
ست چون این ملاحظه بخاطر نشست در نماز شروع کند ودر اثناء نماز نظر دل را
ازان رشته باز نگیرد وباین قسم نماز ها کرر قریب بدو صد رکعت هر روز بگزارد
البته با ملاء اعلی مناسبتی پیدا شود دیگر آنکه کلمه طیبه را بزبان خود تلفظ کند و
ملاحظه نماید که وقت تلفظ نوری از دهان وفروغی از زبان او بر می آید چون
قریب سی صد هزار بار باتمام رساند او را مناسبتی بحقیقت اسم جلاله که در عالم
ملکوت مستقر ست پیدا شود سوم آنکه در خلوتها مناجات باخدای تعالی بسیار
گوید وحاجات دینیه ودنیویه خرد وبزرگ خود را همه مذکور نماید واستعاذه
از هر مکروه کند وحول وقوت خود را فانی بنید وحق سبحانه وتعالی را بحضور
خود تصور نماید علامت حصول نور صلوة راحت یافتن ست در نماز وبمجرد
حضور در صلوة نظر دل بجانب ملاء اعلی کشادن ومحبتی بآن فریق در خود

یافتن وانجذابی والنسی بنسبت ایشان درخویش دیدن وعلامت حصول نوراسم مبارک دلبستگی ست باین نام بزرگ وشفقتی بنسبت این اسم شریف وانسی ولذتی درخویشتن دریافتن وعلامت حصول نورمناجات رقت قلب وبنایش ولذت درمناجات ست چون اینقدر سلوک کرد بتوزیع اوقات برطاعات که فصلی مشهور درمیان صوفیه ست مامور باید ساخت شک نیست که بعدازتمهید این اصول صلوات وادعیۀ ماثوره تهذیب نفس سالک خواهد شد سپس باید که درمقامات قلب نظرکند که آن صبرویقین ووجدان ومانند او ست وکدام یک ازان ظاهرشده وکدام یک ظاهرنشده پس انچه ظاهر نشده آنرا باعتقاد استحسانش وبوقوع درمظان آن ایقاظ نماید بعده نسبت اویسیه راپرورش دهد پس نسبت یادداشت را بعده نسبت توحیدرا ورزش کند درین جزو زمان مرضی الٰهی جمع جمیع نسب ست والله اعلم۔

وصیت دیگر یکی ازشعب امربمعروف ونهی عن المنکرتذکیرست حق تعالی آنحضرت صلعم را فرمود فذکر انما انت مذکر وموسی کلیم را ارشاد کرد وذکرهم بایام الله واین دلیل ست برآنکه تذکیرکه درعرف وعظش خوانند رکنی عظیم ازاسلام وقاعدۀ ازقواعد دین ست لکن مردم درکیفیت وغایت آن ودریافت ماخذ وارکانش قاصرافتادند تاآنکه آفتها دروعاظ زمانه وخللها درآداب اشاعتش راه یافته پس هرکه عالم ربانی باشد ومتصدی وعظ و تذکیرمردم گردد اورا ناگزیرست ازانکه مراعات چیزها کند که درین باب معتمد ومعتبرست مثل آنکه مذکرمکلف عدل بود چنانکه درراوی حدیث و

شاهد شرط کرده اند پس طفل و دیوانه و کافر و فاسق و مبتدع خواه شیعه باشد
یا ناصبی یا جز آن از هفتاد و دو ملت درخورد تذکیر نیست و لهذا گفته اند ع

او خویشتن گم ست کرا رهبری کند		دیگر آنکه مفسر و محدث و عالم باشد

بجمله یکافیه از اخبار و سیرت سلف صالح و مراد بمفسر کسی ست که مشتغل ست
بشرح غریب کتاب الله و توجیه مشکل آن و بانچه از سلف در تفسیرش مروی
شده و کتب تفسیر در دنیا بیشتر از احصار ست و انچه ازان مشهور ست تفسیر
بیضاوی و تفسیر کشاف ست و اول از ثانی گرفته و یکی شافعی فلسفی ست و دیگر
معتزلی حنفی و هر دو در مواضعها از مراد تنزیل دور افتاده اند و از فن حدیث
ناواقف بوده پس در تفاسیر الهام تفسیری باید کرد که جامع باشد میان روایت
و درایت مثل تفسیر فتح القدیر شوکانی و فتح البیان مؤلف این فانی و فتح
الرحمن شیخ احمد و موضح القرآن شاه عبدالقادر و در مختصرات تفسیر جلالین
خیلی خوب واقع شده و در مطولات تفسیر حافظ ابن کثیر و ابن جریر طبری و
واحدی و امثال اینها نافع تر ست و حقیقت تفسیرات بر وجه بسط از کتاب
الاکسیر فی اصول التفسیر باید جست و مراد بمحدث کسی ست که اشتغال دارد بکتب
حدیث باین طریق که لفظش خوانده و معنیش فهمیده و صحت و سقمش دریافته
اگرچه باخبار حافظ یا استنباط فقیه غیر متعصب باشد و کتب حدیث هم در
دنیا بسیار ست و جامع رطب و یابس لکن منجمله اینها معتبر تر از صحاح سته
نیست و انچه ازین هر شش نامها چیده و برگزیده اند مثل تجرید صریح و
مشارق الانوار و مشکوة و تیسیر الوصول و جز آن در حکم اینهاست و احسن کتب

احکام حدیثیه نزد ما کتاب منتقی الاخبار و بلوغ المرام ست و از برای حل غوص
و شرح غریب و درک درایت این کتب شروح این کتب و مجمع البحار کافی ست
همچو نیل الاوطار و سبل السلام و مسک الختام و درین نزدیکی احکام سنت صحیحه
بحمده تعالی بروجهی منقح و ملخص و منتقی شده که بعد ازان احدی را حاجت
مقاسات در جمع و حصولش باقی نمانده چنانکه از فتح المغیث و روضه ندیه و نهج
مقبول و عرف الجادی و بدور اهله واضح ست و کذلک در ابواب دیگر از علوم
سنت رسائل و مسائل بسیار بکمال تحقیق فراهم آمده و حق ابلج از باطل لجلج ممتاز
گشته مثل کتاب انتقاد رجیح و قطف الثمر و لغبیة الرائد در عقائد و کتاب ادراک
و تطهیر الاعتقاد و در تقلید و عقائد حمویه و واسطیه و فتح المجید در رد اشراک بانواعها
و کتاب اقتضاء الصراط المستقیم و کتاب الفرقان در رد بدعات علماء و صوفیه
و تراجم صحاح سته و موطا در فن حدیث و امروز بسیاری ازین کتب و رسائل
میسر ست و همچنین رساله اکلیل الکرامه در مسئله اباست و رساله ظفر اللاضی
و ذخر المحتی در مسائل قضا و افتا و رساله اذاعه و حجج الکرامه در احوال حشر و نشر
و رساله ثمار التنکیت در ماجریات برزخ و این همه مؤلفات خلاصة الخلاصه
و زبدة الزبده و نخبة النخبه علوم حدیث شریف ست و در مسائل شاذه و فاذه
کتاب هدایة السائل و دلیل الطالب و در اصول فقه کتاب ارشاد الفحول و
حصول المامول و اقلید و طریقه مثلی خیلی مفید طالبان حق ست و بعد ازین
مجامیع احتیاجی در دریافت حق صریح و صواب واضح در هیچ بابی از ابواب
دین باقی نمی ماند اینقدر ست که عالی همتی باید تا همه یا بعض این تالیفات را

فراهم آرد و بنظر انصاف در آن بنگرد و نصیب خود ازانها بر باید و بالجمله
عمده در باب هدایت دین و سلوک راه یقین اختیار اعلی و اکمل و اصح و ارجح
علوم و اعمال ست و ایثار مؤلفات اعلم علماء و افضل فضلا و احق ناس بخدا
و رسول و اجمع آنها از برای احکام صحیحه و مسائل ثابته و عقائد سلفیه همچو
تصانیف ائمه حدیث و اتباع ایشان باحسان مثل شیخ الاسلام ابن تیمیه و
حافظ ابن القیم و حافظ ابن حجر و حافظ ابن کثیر و سید محمد بن اسمعیل امیر و ابن وزیر و علامه
ربانی برکة الاسلام قاضی محمد بن علی شوکانی و مسند الوقت شاه ولی الله
محدث دهلوی و اولاد و احفاد ایشان و تلامذه و مریدان این بزرگواران
الی غیر ذلک مما لا یخفی علی احد من اهل المعرفة بالحق والدین
و بالجمله چون معلوم شد که مراد بمفسر و محدث کیست پس الحال می توان
دریافت که مذکر را مستحب ست که با این همه فصیح اللسان بلیغ البیان
هم باشد تا سخن با مردم بر قدر فهم آنها بکند و مرد لطیف الطبع رحیم الفؤاد صاحب حسب
و جاهت و مروت بود علی مرتضی فرمود تکلموا الناس علی قدر عقولهم
و اعتبار وجه و مروت بنا بر آنست که هر که در خلق وجاهت ندارد در نظر
مردم حقیر می نماید و چون حقیر در آید سخن او مؤثر نیفتد و اگر بی مروت ست
مثل کسانی باشد که قول و فعل شان موافق نیست پس وعظ او ثمره نبخشد
پس در وعظ دقائق تقدیر و حقائق توحید وجود و شهود و مسائل عویصه مشکله
علم معانی و بیان ذکر نباید کرد که دور تر از فهم عامه خلق ست و اما کیفیت
تذکیر پس جز بعد از یکدو روز وعظ و اندرز نفرماید و تکلم به پند و نصیحت ننماید

درحال ملال بلکه چون در مردم رغبت بیند وعظ کند و پیش از انکه رغبت
ایشان منقطع شود سخن تمام نمایند کما قیل ع ازان پیش بس کن که گویند بس
و تذکر در جای پاک همچو مسجد بنشینند و ابتدا از کلام مجید خدا و صلوٰة بر رسول
مصطفی صلعم نماید و بر همین هر دو امر ختم سخن فرماید و از برای مؤمنین عموماً
و حاضرین خصوصاً دعا کند و کلام را خاص بترغیب و ترهیب نسازد بلکه سخن
را باین و بآن هر دو بیامیزد چنانکه سنت الله جاری ست از ارداف وعده
بوعید و بشارت بانذار چه تنها ترغیب موجب بیباکی باشد چنانکه تنها ترهیب
سبب نا امیدی ست ؎

درشتی و نرمی بهم در به ست	چو رگزن که جرّاح و مرهم نه ست

و باید که صاحب تذکیر میسر باشد نه معسر بالتعمیم خطاب کند و تخصیص طائفه
دون طائفه ننماید و بذم قوم یا انکار بر شخص واحد مشافهه نکند بلکه کار بتعریض
گزارد مثل آنکه بگوید ما بال اقوام یفعلون کذا و کذا زیرا که در مواجهه بذم
و انکار حمل بر عداوت واعظ میرود و این موجب انقباض خاطر سامعین میگردد
و اعتقاد دیانت و صدقش از دل ایشان می برخیزد و همچنین تکلم بسقط و هزل
نکند که کلام سخیف و قول رکیک و حرف خوش طبعی رعب و هیبت از دل میبرد
بلکه تحسین حسن و تقبیح قبیح و امر بکار نیک و نهی از شی منکر نماید و اسعه نباشد مراد
با سعه کسی ست که همراه هر متکلم میرود و هر جا ئی ست هر شخص که او را خواند باوی
هر جا رفت و وعظ موافق هوای نفس هر مجلس بگفت و غایت تذکیر که لمح آن
می باید کرد آنست که صفت مسلمان در نفس خود تنزویر و تصویر کند در اعمال

وحفظ لسان واخلاق واحوال قلبیه ومداومت او براذکار را بازاین صفت
را بکما لها بتدریج برحسب فهم مردم درسامعین ثابت ومتحقق گرداند ونخستین
امر بفضائل حسنات ومساوی سیئات درلباس و زی ونماز وجزآن نماید
وچون باین چیزها متادب گردند وکاربند شوند امر باذکار فرماید وچون ازذکا
درایشان اثر کرد اکنون تحریص ایشان بر ضبط لسان وقلب کند ودرتاثیر این
چیزها استعانت بذکر ایام الله ووقائع الٰهی بظاہر افعال وظاہر احوال او سبحانه
وتصریف وتعذیب وی تعالی امم خالیه را دردنیا جوید باز ازاہوال موت
وعذاب قبر وشدت یوم الحساب وعذاب نار بترساند وہمچنین این ترتیب را
دربیان ترغیبات بحسب مذکور لحاظ فرماید ودرین مواعظ ونصائح استمداد
کند از کتاب عزیز مطابق تاویل ظاہر وازسنت معروفه نزد محدثین واقوال
صحابه وتابعین وجز ایشان از صلحاء مؤمنین وعلماء متقین وسیرت سید المرسلین
صلعم درامور معاش ومعاد ومراد بتاویل ظاہر چیزی ست که از لفظ قرآن
نزد اطلاق مفہوم ومتبادر گردد واعتبارات صوفیه واشارات باطنیه ونکات
فاضلانه ولطائف شاعرانه دربیان نیارد وقصص مجازفه وافسانہای مختلفه
وحکایات مفتعله ماضیه وحال بیان ننماید صحابه برین کار سخت انکار میکردند
واین چنین واعظان را ازمساجد بدر مینمودند ومیزدند واین ماجرا بیشتر در
اسرائیلات رو میدہد که صحت آن معلوم نیست وہم دربیان سیر وشان
نزول قرآن این بلا پیش می آمد واما ارکان تذکیر پس ہمین ترغیب وترہیب
وتمثیل بامثال واضحه وقصص صحیحه مرققه ونکات نافعه ست این ست طریق

تذکیر و شرح و مسئله که واعظ فکر آن میکند یا از حلال ست یا از حرام یا از باب
آداب صوفیه یا از باب دعوات یا از عقائد اسلام پس قول جلی درین جا آنست
که مسئله را بیان کند که آنرا بخوبی میداند و طریق آموختن آن میشناسد و مستمعین
را باید که رو بمذکر کنند و لعب ننمایند و شور و غلغله نینداز ند و در حال وعظ
با یکدگر سخن نکنند و در هر امر از واعظ نپرسند بلکه اگر کدام شبهه بخاطر گذرد و
او را با آن مسئله تعلق قوی نبود یا بود مگر مسئله دقیق ست که فهم عوام آن را
بر نمی تابد از پرسیدنش در آنجا سکوت ورزد باز اگر خواهد در خلوت استفسار
نماید و اگر با این مسئله تعلق قوی دارد مثل تفصیل اجمال خواستن و مشکل لغت
دریافتن پس انتظار برد تا سخن واعظ بانجام رسد آنگاه از و دریافت نماید
و مذکر را باید که سخن خود را سه بار اعاده میکرده باشد تا در خاطر گوش کنندگان
بخوبی نشیند انس گفته که آنحضرت صلعم چون کلام میفرمود سه نوبت آنرا اعاده
میکرد تا چنانکه باید و شاید بفهم در آید و این حدیث در بخاری ست و لکن شراح
حدیث گفته اند که این تکرار در کلام مهتم بالشان ست نه علی العموم در هر سخن و
اگر در مجلس تذکیر مردم لغات گوناگون و زبانهای بوقلمون موجود اند و
مذکر را قدرت تکلم بر السنه آنها حاصل ست باید که بهر لغت و زبان حرف زند
و از دقت و اجمال سخن اجتناب گزینند چه ازین جنس کلام عموما فائده دست
بهم نمیدهد و آفاتی که وعاظ زمان و مذکران جهان را دامنگیر حال و قال میشود
بسیار ست بضبط نمی تواند در آمد لکن منجمله اش یکی عدم تمیز ست میان
موضوعات و جز آن بلکه غالب کلام ایشان همین حکایت موضوعات و

محرفات واقوال ساقطه واحوال غیر ثابته بطرق صحیحه و ذکر صلوات و
دعوات مخترعهٔ علماء و مشائخ ست که نزد اهل حدیث معدود در وضع و
زیادت بدین باشد واز آنجمله مبالغه ست در ترغیب و ترهیب واز انجمله
ست ذکر قصهٔ کربلا و وفات و ولادت و دیگر داستانهای مواسم و مراسم
واعیاد معینه زیرا که در قرون ثلثهٔ فاضله این قصص رواج نداشت و کسی آنرا
نمی شناخت و خلو این قسم افسانهای گذشته از روایات موضوعه یا ضعیفه
کمتر باشد بلکه هیچ قصه ازین آفات خالی نیست بلکه درین عصر نوبتش تا آنجا
رسیده که در هر سال قصه های مذکوره بنو طرز مرصع در نظم و نثر بافیده میشود
واز قالب طبع بر آمده مطبوع خاطر و مقبول قلب هر عامی جاهل میگردد و هر طفل
وزن درخانه بخواندن و شنیدن آن لذت می برد ارسه

بریده ز اصل کار و پیوسته بفرع	کم معتقد خدا و بسیار بشرع

وصیت دیگر آنکه علم آداب بروجهی که در سنت مطهره مدون گشته هنجار
خود باید ساخت که بعد از تحلی باین حلیه تهذیبی دیگر نیست و منجمله شعب این علم
ست سلام کردن بر آشنا و بیگانه نزد ملاقات چنانکه در حدیث متفق علیه بروایت
ابن عمرو آمده مرفوعاً وتقرئ السلام علی من عرفت ومن لم تعرف و فرمود
افشوا السلام بینکم رواه مسلم عن ابی هریرة مرفوعاً واحکام این
سلام بر وجه بسط در احادیث مذکور ست و منجمله حقوق شش گانه مسلم بر مسلم
است وانچه در بدلش از بندگی و کورنش و مجرا و آداب دیگر الفاظ تراشیده اند
همه خلاف سنت و ضد طریقهٔ اسلام و مانا بشیوهٔ کفر و کافری ست ازان اجتناب

می باید کرد دیگر اجابت دعا و تشمیت عاطس و عیادت مریض و اتباع
جنازه ست و خواستن از برای مسلم انچه از برای خود میخواهد و آین در حدیث
علی نزد ترمذی و دارمی آمده و سنت سلام از زمان خلق آدم تا ایندم شرع
مستمر بوده آمده و زیادت و رحمة الله و برکاته و مغفرته اندران ثابت گشته
و از انجمله استیذان ست که سه بار اذن خواهد اگر ماذون نشود برگردد و این
سنت از عمر دراز مهجور گشته گویا شریعت منسوخه ست و این دستوری بسلام
کردن برکسان خانه باشد و از انجمله مصافحه ست و ظاهرش بیک دست ست
و بهردو دست در حدیثی مرفوع ثابت نشده دیگر معانقه ست با قادم از سفر
و جزآن و بوسیدن دست و تقبیل صبی هم آمده و از قیام تعظیم نهی وارد شده
اما قیام محبت جائز ست قوموا الی سیدکم و استادن از برای فاطمه علیها السلام
و استادنش از برای خیر الانام دلالت دارد برآن و امر بتفسح و توسع در مجلس
در حدیث متفق علیه از ابن عمر مرفوعًا وارد شده دیگر آداب جلوس و نوم و
مشی و عطاس و تثاوب و ضحک و تسمیه اولاد و اشیاء باحسن اسماء و بیان
شعر و حفظ لسان از غیبت و شتم و ایفاء وعد و خلف در وعید و مزاح و
مفاخرت و عصبیت و بر و صله و شفقت و رحمت بر خلق و بغض و حب فی الله
و من الله و تهاجر و تقاطع و اتباع عورات و حذر و تانی در امور و رفق و حیا
و حسن خلق و غضب و کبر و ظلم و امر بمعروف و نهی از منکر ست و احادیث هر
یکی ازین امور در ابواب مستقله از کتب حدیث مدون شده و علماء اسلام
تالیف مفرده دران کرده اند و مرجع همه درستی اخلاق ظاهر و باطن ست

پس مسلمان را ناگزیر است که خود را درین میزان بسنجد انچه سره بر آید و مطابق
سنت سنیه بود آنرا عادت وخوی خود سازد وانچه در ذات او موجود نباشد
باکتساب آن بروجه ماثور پردازد و بجبر وقهر خود را باین سمات اسلامیه وصفات
ایمانیه متصف گرداند وبعد از تحصیل این مرتبه وقیام در مقام آن نظر بر کتاب
رقاق برگمارد وآن بدایت را بنهایت رساند ودر مقدار عیش نبوی صلعم و
فضل فقر و بابت قطع امل و حرص و استحباب مال و عمر از برای طاعت و توکل و حکم
نفی وریا وسمعه و بکا و خوف و تغییر مردم و انذار و تحذیر اعیان نظر بکار
برد و از هر یک امر ازین امور حسنه حصه مقدر خود برباید و عادت الله جاری
ست که هر اول علم حدیث را برکتی از برکات نبوت ناگزیر لازم حال میگردد
و عمر او دراز میشود و مقتدی خصال مذکوره و متصف بشمائل مسطوره نوعی
از صحابیت بهم میرساند و این خاصیت در علم دیگر نیست و جز اهل حدیث این
تاثیر نزد دیگری نتوان یافت و اگرچه بعد از کسب این اخلاق که از معدن
نبوت و مخزن رسالت باشد حاجت بعلم اخلاق مصطلح که دران تالیفها
ساخته اند نیست اما مطالعهٔ کتب سلوک که علماء جامعین میان ظاهر و باطن
بجمع آن پرداخته اند و خصال حمیده را از خصال ذمیمه اندران جدا ساخته و
مطالعهٔ وصایای اکابر اهل علم و مشائخ که باولاد و مریدان خود کرده اند و
سلسله وار از انها تا بما رسیده نیز مثمر برکات و مؤثر حسنات و هیچ هم اهم و
کاشف غم است آنرا مهمل نباید گذاشت که درین طریق فیضهاست ۵

نصیحت گوش کن جانا که از جان دوست‌تر دارند	جوانان سعادتمند پند پیر دانا را

خواجه عبدالخالق غجدوانی نقشبندی رح پسر خود خواجه اولیاء کبیر را وصیتها
کرده اند درینجا نقل آن وصایا می رود زیرا که با وجود ایجاز عبارت جامع
مطالب بسیارست فرمود ای پسرک من وصیت میکنم ترا که تقوی را شعار
خود سازی و وظائف عبادات را ملازمت کنی و مراقب احوال خود باشی
باینکه گرد آن برائی و هرچه ازان موجب رضای ایزدی باشد سپاس آن
نمائی وانچه نه ازان مقوله بود در توبه و استغفار و طلب آمرزش ازان بروی
خود کشائی و دائم از حق تعالی ترسان باشی و حقوق خداوند و حق رسول را
نگاه داری و حق مادر و پدر بجا آری و حق جمیع مشائخ را نگاه داری تا باین
خصلتها برضای حق تعالی مشرف شوی و فرمان خدا را نگاه دار تا حق حافظ
تو شود و بر تو باد که خواندن قرآن را ترک نکنی خواه بظاهر خوان خواه پنهان
یا در مصحف نظر کن و خواه از یاد و قرآن را با تفکر و خوف و گریه خوان
و در جمیع امور بقرآن پناه گیر که حجت خدای تعالی بر خلق قرآن ست وتقیدم
از طلب علم دور مباش و علم حدیث و فقه بیاموز و از صوفیان مقلد دور
باش که دزدان راه دین اند و راهزنان مسلمانان اند و بر تو باد که ملازمت
سنت و جماعت کنی و بر مذهب سلف باشی که هرچه محدث ست مکروه ست
و با جوانان ناپرهیزگار و زنان اهل بدعت و توانگران صحبت مدار که دین
ترا ببرند و از دنیا بدو گروه راضی باش یکی عالم دیندار دوم درویش تقوی
شعار و همیشه با فقرا صحبت دار و حلال بخور که مفتاح خیرات ست و از حرام
اجتناب کن که از حق تعالی دور نیفتی و برین باشی تا فردا در آتش دوزخ

در نهانی و حلال خوری تا حلاوت یابی و دائم از جلالت حق ترسان
باش و نماز در شب و روز بسیار کن و جماعت را ترک مکن بی آنکه تو
امام باشی یا مؤذن اجرت و در قباله نام خود منویس و در محکمهٔ قاضیان
حاضر مشو و با سلاطین دور از طریق منشین و در وصیت های مردمان
در میا و از مردمان گریز چنانکه از شیر میگریزی و بر تو باد که گمنام باشی تا نیکو
نام گردی و بر تو باد که سفر بسیار کنی تا نفس خوار گردد و دلهای مشائخ نگاه دار
و خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین و بمدح کسی مغرور مشو و بخدمت کسی غمگین مباش
باید که مدح و ذم خلق پیش تو یکسان باشد و با خلق بحسن خلق معامله کن و بر تو باد
که با ادب باشی در جمیع احوال و افعال با هر نیک و بد و بجمیع خلق مرحمت کن و
باید که نخندی و از عقوبت حق سبحانه و تعالی ایمن مباش و از رحمت او نا امید
مشو و میان خوف و رجا زندگانی کن ای فرزند شیخ مر مریدان را بمنزلهٔ پدر ست
و از پدر هم مشفق تر که او را بمقام قرب میرساند و تا توانی زن مخواه که طالب
دنیا شوی و در طلب دنیا دین از تو برود و اگر نفس تو مشتاق شهوت بود
روزه داری و دائم در غم آخرت باشی و مرگ را بسیار یاد کنی و طالب ریاست
نباشی و بر تو باد که در فقر پاکیزه باشی و از مردم جاهل حذر کن و مشائخ را هم
بتن و هم بمال و هم بجان خدمت کنی و دل ایشان را نگاه دار و اقتدا بایشان کن و
و سیر و سلوک ایشان را انکار مکن مگر آنچه خلاف شرع بود و اگر مشائخ را انکار
کنی هرگز رستگاری نیابی و فردا را ذخیره مکن اعتماد بر ضمان حق تعالی کن
و در مقام توکل قدم نه و جوانمرد باش و هر چه ترا حق تعالی داده است با خلق

خدا بدل کن و از بخل و حسد دور باش و ظاهر خود را سیار ای و اعتماد بوعده
حق تعالی دار و از جمیع خلق نومید باش و با ایشان انس مگیر و از حق گوئی مترس
و با هیچکس از مخلوقات چنان صحبت مدار که از حق دور افتی و بر تو باد که ملازمت
ریاضت نفس خود کنی تا او بصلاح آید و از آنچه ترا گزیر است زبان در کشی و دائم
خلق را نصیحت کنی و بر تو باد که طعام و آب کم خوری و کم خسپی و کم گوئی و زنهار
نخسپی مگر آنکه خواب بر تو غلبه کند پس ساعتی خسپی بعد از آن برخیزی و در سماع
بسیار منشین و سماع را انکار مکن که اصحاب سماع بسیار اند و باید که خانهٔ تو مسجد بود
و اوقات تو با مجاهده و جامهٔ تو کهنه و رفیقان تو درویش و مال تو کتب فقه باشد
و آرایش تو زهد و مونس تو خدای تعالی و هیچکس را ابرادری قبول مکن ای
پسر کس بر تو باد که در خلوت پنهان باشی و شکسته دل باشی ای فرزند نگاه
دار وصیتهای مرا همچنان که من یاد گرفتم از شیخ خود قدس الله روحه و عمل
کردم اکنون تو نیز یاد گیری و عمل کنی حق تعالی حافظ و نگاهدار تو باشد
در دنیا و آخرت اگر اینها که ذکر کردم در سالکی از سالکان پدید آمد مرتبهٔ شیخی
او را مسلم باشد و هر که با و اقتدا کند او را بمقصود رساند این مرتبه هر کس را
مسلم نشود انتهی گویم این همه وصایا جواهر بی بهاست جز دو سه جمله که بنا آن
بر اختلاف احوال مشائخ و بر مقتضای هر زمان است مثل آنکه سفر بسیار کنی و زن
مخواه و نخوان که امروز عمل برین ضرور نیست و این وصایا را شرح است که شیخ
خوب الله رحمه الله تعالی در آن کشف هر جمله کرده و گفته که مضمون این وصایای
مبارک بسیار نزدیک است با مطلب وصایای شیخ الشیوخ قدس سره که با این

عبارت دیده شد انتهی بعده عبارت عربی شیخ الشیوخ را ذکر کرده جز لفظی
چند کم وبیشی دران نیست بعده گفته که خواجه غجدوانی رح خلیفه خواجه یوسف
همدانی ست که با شیخ عبدالقادر گیلانی معاصر بود و شیخ الشیوخ از انجناب
مستفید ست ولادت شیخ شهاب الدین سهروردی در سنه ۵۳۹ بوده ست و وفات
در سنه ۶۳۲ و وفات صاحب وصایای فارسیه در سنه ۶۱۵ پس اتحاد هر دو وصیت
شاید ازان راه باشد که هر دو کس را از شیوخ خود رسیده چنانکه از اواخر هر دو
وصیت ظاهر ست و یکی بزبان عربی و دیگری بزبان فارسی بیان کرده والله
اعلم بالصواب انتهی و از انجا که مشائخ نقشبندیه در اتباع سنت و اقتدار ظاهر
شریعت پیشقدم جمله طوائف تصوف و سلوک اند و سلسله بیعت دودمان ما
بحضرات نقشبندیه منتهی میشود لهذا بر نقل این وصایا قصر کردیم ورنه وصیتهای
مشائخ و وصایای اکابر اهل علم از سلف و خلف که مصداق اخلصناهم
بخالصة ذکری الدار بوده اند بسیار و بیشمار ست و هر که از اهل علم ست
و معرفت بعلم حدیث دارد و فر اول قرآن و سنت و باذل اوقات در دریافت
مدارک این هر دو اصل اصول اسلام بوده ست وی مستغنی ست از جمله وصایای
خلق زیرا که هیچ وصیت اگرچه از اعلم علما و افضل فضلا بیاید هرگز بوصایای
اکمل المرسلین و خاتم النبیین صلی الله علیه وآله وسلم نمیرسد و همچنین هر که
خود را متحلی بآداب شریعت مطهره کرد و اخلاق ظاهر و باطن خود را بمیزان
سنت سنجید همه کمالات در ذات او حاصل آمد وگویا جمله مراحل سلوک و
منازل تصوف سنی را که بلسان شرع موسوم باحسان ست طی کرد و امروز که

وجود مشائخ وعلماء دینداز حکم عنقا وکیمیا گرفته وطالبان مخلص از حصول
صحبت همچو صاحب وصایا مایوس گشته چاره نیست ازانکه طالب آخرت
وباغی خیر وسالک سبیل نجات انهماک در تحصیل علم کتاب وسنت کند وخودش
شیخ واستاذ نفس خود گشته خویش را منصبغ بصبغ آداب واحکام حدیث شریف
گرداند وکثرت درود لازم گیرد وتلاوت قرآن بتدبر نماید ورهبانیت وریاضات
شاقه راکه عامهٔ فقراء ومتصوفه ایجاد کرده اند ترک داده بر عبادات حقه ومعاملات
صادقه که سلف صلحاء از صحابه وتابعین وتبع ایشان بران مقتصر بوده اند اقتصار
نماید وهر که چنین کند امیدست که برکات وسعادات آن زمان درینکس ظاهر
شدن گیرد وآن حالات صالحه درصورت استمرار ودوام بران لازم حال این
کس گردد وحاجت بارشاد شیخی درمیان نماند وکیف که علماء ومشائخ درین
زمانه هم بسیار اند وزی صلحاء دارند اما اگر از حقیقة الامر حساب گرفته آید
وپرده از روی کار برداشته شود وبواطن ایشان را نیکتر بشگافند دریابند که
درخانه کسی نیست ٭

خویش را ابر نوک مژگان ستم کیشان زدیم	آنقدر زخمی که دل میخواست در خنجر نبود

وصیت دیگر آنست که نزد ما از اسباب دنیا هیچ نیست مگر بعض عمارات
که بضرورت بشریه از برای اخلاف بنا نهادیم واسرافی که دران میتماید خدا
آگاه ست که بقصر قاصر بوده ورنه میدانیم که مال مبذول در عمارت بر باد ست
چنانکه خباب از آنحضرت صلعم آورده که فرمود ما انفق مؤمن من نفقة
الا اُجر فیها الا نفقته فی هذا التراب رواه الترمذی وابن ماجه

وعن انس قال قال رسول الله صلعم النفقة كلها فی سبیل الله
الا البناء فلا خیر فیه رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب و در
حدیث دیگر از وی رضی الله عنه ست مرفوعا اما ان کل بناء وبال علی
صاحبه الا ما لا الا ما لا یعنی الا ما لا بد منه رواه ابو داؤد وعن علی قال
قال رسول الله صلعم اذا لم یبارك للعبد فی ماله جعله فی الماء والطین
وعن ابن عمر ان النبی صلعم قال اتقوا الحرام فی البنیان فانه اساس
الخراب رواهما البیهقی فی شعب الایمان دیگر قدری مال ست که بدون
استشراف حاصل شد و حقیقتش آنست که دمیکه انقطاع از ریاست دادندمی
گرفتیم بنا بر آنکه اولا از یاده بر حاجت بود دوم آنکه بعض رقوم محاصل بر زمینداران
ازان جنس ست که شرع رخصت اخذش نمیدهد و گذاشتن آن بر خلاف قاعدهٔ
ریاست در حد اختیار ما نیست ناچار بمقتضای من ابتلی ببلیتین فلیختر
اهونهما نظم و نسق او را چنانکه بود بدست کارپردازان دولت گذاشته آمد
و دخل خود بر داشتیم و باندازهٔ جمع جاگیر ستاندن زر نقد در سال تمام از خزانه
بآستانه مقرر کردیم لعل الله یحدث بعد ذلك امرا و تامی توانیم درین
آمدنی انچه از حقوق شرعیه و صلهٔ ارحام بر ذمهٔ ماست موذی میسازیم و در
اشاعت کتب علوم سنت می کوشیم آنحضرت صلعم میفرمایدان هذا المال
خضرة حلوة فمن اخذه بحقه ووضعه فی حقه فنعم المعونة
هو ومن اخذه بغیر حقه کان کالذی یاکل ولا یشبع و یکون شهیدا
علیه یوم القیامة متفق علیه من حدیث ابی سعید الخدری

والحمد لله تعالی که مارا در نفس خود حرصی بر جمع حطام دنیا نیست و دل بر کفاف صابر و بر غنای نفس قانع و برین زیادت شاکر و کیف که در حدیث کعب بن عیاض ست مرفوعًا ان لکل امة فتنة وفتنة امتی المال رواه الترمذی و در حدیث ابی ہریرہ آمده قال قال رسول الله صلعم من طلب الدنیا حلالا استعفافا عن المسئلة وسعیا علی اهله و تعطفا علی جاره لقی الله تعالی یوم القیامة ووجهه مثل القمر لیلة البدر ومن طلب الدنیا حلالا مکاثرا مفاخرا مرائیا لقی الله وهو علیه غضبان رواه البیهقی فی شعب الایمان وابو نعیم فی الحلیة وشک نیست که اگر استعفاف از مسئله وسعی بر اہل نمی بود این ہمه در کار نداشتیم اخلاف مارا نیز زیبا آنست که طلب مزید دنیا نکنند و کفاف را اگر بی کراہت وحرمت میسر آید غنیمت بارده انکار زند و قلت مال را سبب حسن مآل شناسند زیرا که اقبال دولت راه بسیاری زده ویکی در ہزار واندکی از بسیار باشد که بغرور مال از جا نرفته ؎

باده نوشیدن و ہشیار نشستن سہل ست	گر بدولت رسی ومست نگردی مردی

آفاتی که در دولت وحکومت ست عشر عشیر آن در فقر نیست از آنجمله یکی حب مدح وبغض ذم ست مردم در مواجهه چیزی میگویند ودر غیبت چیزی دیگر غایت ابلہی باشد که مدح اینان ساوزن نهاده آید یا از ذم غائبانه ایشان رنجشی بدل رسد یا این حرکات بی برکات فرح وترح زاید مارا گوش برین ہرزه سرائی مردم نیست اما گاہی مصلحت مقتضی سکوت بر سمع خراشی میشود چه می باید

کرد باری الحمد لله که هیچگاه فربهی نفس باین ستایش حاصل نشد و نشنیدن
ذم مردم نسبت خود خلشی در خاطر و فکر از اله آن از خویش دامن دل نگرفت
و بالجمله این مشتی از مال که فراهم آمده انچه ازان بعد از بذل تا مرگ ما بماند
دران حصص هر سه فرزندان بموجب فریضهٔ عادله مقرر داشته ایم با سهام هر دو
زوج باین تفصیل مسئله ۸۰ ابن ۲۸ ابن ۲۸ بنت ۱۴ زوج ۵ زوج ۵ اول
منطوق کریمهٔ للذکر مثل حظ الانثیین ست و آخر منطوق این آیهٔ عظیمه
فان کان لکم ولد فلهن الثمن مما ترکتم من بعد وصیة و خواهر ما را و
اولاد او را با وجود اخلاف ما خود حقی درین مال نباشد قال تعالی ان امرء هلك
لیس له ولد وله اخت فلها نصف ما ترك وهو یرثها ان لم یکن لها ولد
و فرضا اگر یکی از هر دو زوج بخشش خود نستانند و نگیرد بلکه باولاد خود دهد شکل فریضه
این چنین باشد مسئله ۱۶ زوجه ۱ ابن ۶ ابن ۶ بنت ۳ و همچنین اگر از هر دو
ازواج یکی سهم خود بدیگری بخشند پس قسمت فریضه چنین می تواند شد مسئله ۴۰
زوجه ۵ ابن ۱۴ ابن ۱۴ بنت ۷ لکن انچه زودتر بخاطر میرسد صورت نخستین است
والله اعلم علی کل حال فرزندان سعادتمند را وصیت میکنیم که در مضار
این فریضهٔ عادله بتقصیری از خود درضی نگردند و باین رهگذر در ورطهٔ هلاک
دنیا و عقاب آخرت نیفتند علی الخصوص در اداکردن سهم مادر دیگر خود آنکه
این همه اوج و موج طفیل همت و محبت اوست و منت های بسیار از وی
برگردن ما و شماست هرگز کوتاهی نتوان کرد و می باید دانست که انچه نزد
ماست همه بخشیدهٔ اوست و این همه بخشش بجای سابقهٔ کدام استحقاق

از جانب اوبوده

تو دادی همه چیز من چیز تست		نیاوردم از خانه چیزی نخست

والحمد لله تعالی که مهر مسمی ادا کردیم و نفقه در هر ماه میدهیم انچه باقی ست همین سهم فریضه ست و معذلک اگر بعد از ما امری خلاف مفروض از ایشان نسبت شما ظاهر گردد و زیاده از فریضه ستانند باید که انقباضی ازان بخاطر شما راه نیابد و متوکلا علی الله شما از همه دست بشوئید که مظلوم بودن بهتر از ظالم آمدن باشد با آنکه ظاهر حال مقتضی این معامله نیست و بر شما باد که کسب معیشت بپامردی دست خودش بکنید و تا توانید بر پا گیرید و تا نکار جای مطمئن نبوده نوکری را بر چنین گذران تقدم دهید تا در نظر خلق خوار و نزد خالق بی اعتبار نباشید و با اولاد رئیس راه دانشمندانه بسپرید و باید که شما را با هیچکس کینه در خاطر نبود و از طرف احدی غشی در دل نباشد که صفت مؤمن همین ست و اطاعت امرا واجب ست در هر عسر و یسر و منشط و مکره مادام که نماز میگزارند و این جمله از برای آن گفتیم که حکم شریعت دیگر ست و راه و رسم ریاست در مواجهه و غیبت و حیات و ممات هر یکی دیگر یکی را با آخر مناسبتی نیست و جنس امارت مغائر جنس جمیع بنی آدم ست چنانکه سعدی گفته بسلامی برنجند و بدشنامی خلعت دهند سخن در خاطر ایشان جز بمحبوبیت در رضای اینان و تقدیم مرضی و مراد این طائفه بر همه مرادات خویش و بیگانه صورت نمی بندد و بالجمله شارع علیه السلام فریضه ها را بتقسیم آیه محکمه و سنت قائمه گردانیده چنانکه در حدیث ابن عمرو نزد ابوداؤد و ابن ماجه وارد ست و گذشت و بر تعلم

آن تحریض فرموده چنانکه در حدیث مرفوع ابی هریره آمده تعلموا الفرائض والقرآن وعلموا
الناس رواه الترمذی ولکن درین است تعالی آن از عمر دراز چنان برافتاده که گویا شرع منسوخ
ست و دانندگانش قلیل و عاملانش اقل قلیل واین نیست مگر یکی از اشراط ساعت و امارات
قیامت پس برشما باد که تعالم این فریضه در خانهٔ خود همیشه دستور دارید و هرگز تعلیم
آن فرو نگذارید که موجب رخنه در دین و فساد در دنیاست و سبب اضاعت حقوق
بسیاری از عباد و حرمان اهل استحقاق از سهام فریضه ست و مواخذهٔ آن سخت
و تجاوز ازین عقبهٔ کئود جز کسیکه ایمان بخدا و روز آخرت دارد نمی تواند آمد و درین
علم که عبارت از فریضهٔ عادله است رسائل و مسائل بسیار فراهم کرده اند اما آنچه درخور تمسک باشد
جز آنچه در کتب فقه سنت ست و در کتاب و حدیث آمده دیگر نیست و فرائض ثابته از
کتاب و سنت در روضهٔ ندیه و نیل الاوطار مذکور ست و در ماورای آن اجتهاد و هر ذی
اجتهاد دست که بحمل نظیر بر نظیر و بنظر در منصوصات متفق علیها زود تر پیدا می تواند
آورد قدری استفراغ جهد اندران در کار ست پس بس سوم از اسباب ظاهری
کتابخانهٔ بس انفس نفیس ست که بصد جانکاهی و زرافشانی بدست آورده ایم و قدر
و قیمت آن نمیداند مگر هرکه اعلم علما و اکمل اتقیا و افضل محققین و اتقن مؤسسین باشد
و اعز این کتب مؤلفات علامهٔ ربانی قاضی محمد بن علی شوکانی رحمه الله تعالی ست
ثم الامثل فالامثل واین کتابها را از بلاد دور دست عرب و عجم بهم رسانیده ایم
و در درستی جلود و وقایهٔ آن مصارف گرانمایه را متحمل شده و بعض کتب را بقیمتی خریداری
کرده ایم که همت احدی بدان نمی گراید و بعض نوشتهٔ دست پدر عالی قدر رحمه الله تعالی
بوده و بر بعض دستخط اصحاب تالیف و دیگر شیوخ مسلم الثبوت ست و اکثر مطبوع

مصر و جز آن پس منجمله این کتابخانه هر کتاب که قلمی ست و از مؤلفات ائمه حدیث
ست بر شما باد که آنرا دوست تر از جان دارید و در حفظ آن از ته دل کوشید
و آنچه مطبوع ست منجمله آنها هر کتاب که عزیز الوجود بوده و آلحال نسخه دیگر ازان
میسر نمی آید آنرا حکم قلمی ست و آنچه ازان تعلق بعلم ادب و تاریخ و جز آن از علوم
آلیه دارد حفظ آن سرسری کافی ست و فهرست این صحائف جداگانه در سلسلة العسجد
وغیره بقلم آمده و می باید دانست که از امتعه دنیا و اقمشه این سپنجی سرا هر چیز بتدبیری
میسر می آید مگر کتاب که در بعض احوال هیچ فکر دست بهم نمیدهد پس ناگزیرست که قدر
آن از همه اموال بالاتر باشد چنانکه نزد جاهلان هیچ قدرش نیست و به پشیزی نمی ارزد
و بر شما باد که در حفظ مؤلفات ما کشش و کوشش بسیار بمیان آرید زیرا که خلاصه عمارت
تمام عمر ما و نتیجه اشتغال جمله اوقات ما در علم همان ست و هر کتاب ازان کتب در باب خود
مغنی از دفاتر آراست و با آنکه نشر این کتب بحمده تعالی از شرق تا غرب و از جنوب
تا شمال شده و بلاد عرب و عجم را فرا گرفته و علماء عصر و ائمه دهر محض بدیدن و سواد
گرفتن ازان تقریظها نوشته فرستاده اند و غائبانه ستوده لکن شما را ناگزیرست که
در آن نظر کنید و سعت رحمت الهی را دریابید و بدرس و تدریس این کتب بعد از ما نیز ازان
تا اثری از آثار ما باقی ماند و سبب مغفرت و خلاص ما از آفات آخرت گردد و روح ما از شما
خوشنود شود زیرا که در حدیث شریف آمده اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلثة
الا من صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو له رواه مسلم عن ابى هريرة
رضى الله تعالى عنه اما صدقه جاریه پس منجمله آن چاهها و سرای و مسجد هاست که متعدد
بنا ساخته ایم و اما علم منتفع به پس منجمله آن کتابخانه مذکورست که بصد محنت فراهم کرده ایم

و اما ولد صالح پس از شمایان و خواهر شما امید داریم که ما را بعد از حلول اجل مسمی در
آخر نماز پنجگانه فراموش نکنید و پیوسته چنانکه ما از برای والدین خود و شما دعای
مغفرت میکنیم شما از برای ما میکرده باشید و اگر زیاده نتوانید باللهم اغفر لی و
لوالدی و لمن توالد او ارحمهما کما ربیانی صغیرا الخ اقتصار نمودن بسندست و همیشه
از خدا ترسان و امیدوار بوده در اصلاح خود و اولاد خود بکوشید و یک لمحه از دعا و
سوال از حضرت خداوندی جلت عظمته و عمت رحمته غفلت نورزید که ما را
انچه میسر شده و نصیب آمده همه از آثار اجابت دعاهاست و محرومی از دعای خدا در
خلوت و جلوت یکی حرمان عظیم از جمله سعادات دارین و برکات نشاتین ست و بر تاخیر
اجابت یاس بهم رسانیدن نشان کفران ست ممکن نیست که دعا پذیرا نشود الا لابد ست
در آن از حضور خاطر و اخلاص فواد و الحاح در مسئله و درین باب کتابهاست که در آن
جمله آداب و واجبات ادعیه ذکر کرده اند و معلوم شما باد که قسمت امکنه و اموال
و کتب تا ممکن ست در حیات خود نموده بشما تفویض میفمائیم ان شاء الله تعالی تا بعد
از ما وقتی مر شما را روی ندهد و نزاعی با خواهر و برادر در میان نیاید و همچنین تا زنده ایم
تسویه و رهبات و عطایا ملحوظ نظر ماست و در هر چه قصوری براه بشریت رو د و
باقی ماند و رنش بمیزان شرع بلا روی و رعایت احدی و بلا خصومت باهم رشما
ست تا ذمه ما بهر وجه از انواع مظالم خویش و بیگانه بری باشد و الحمد لله تعالی
که نزد ما از امانات و ودائع و قرض و وام و دیگر حقوق انام چیزی موجود و
واجب الادا بر ذمه ما نیست که درباره آن وصیتی کنیم انچه هست همین چیزهاست
که کشف حقیقت آن کردیم و انچه درین حین بنگارش بیاد آمد نوشتیم و از او تعالی

درازی عمر شما همه سله در مرضیات او سبحانه با برکت در ذات و مال و علم و دولت و کمال و حسن عاقبت و خیریت مآل بدل میخواهیم و هردم دعای این چیزها بر زبان داریم و ما را معلوم نیست که دعای از وی تعالی کرده باشیم که قبول نشده پس امید قوی ست که این ادعیه که از برای شما میکنیم هم باجابت رسد ان شاء الله تعالی ع

این دعا از من و از جمله جهان آمین باد ✤ ـــ

وصیت دیگر که تعلق بولادت و مرگ ما دارد آنست که دیروز که از صد و سیزده هجرت چهل و هشت سال گذشته بود روح علویم با کالبد خاکی پیوند گرفت و در پنج سالگی سایهٔ پدر از سر برخاست در کنار مهر مادر مهربان پرورش یافتیم و قریب زمانه شعور در طلب علم بر آمده جادهٔ سیاحت چند بلده سپردیم و بعمر بیست سالگی در تلاش معاش بر آمدیم و از سی روپیه ماهوار بمشاهرهٔ هشت هزار و سه صد و سی و سه روپیه ماهوار بلکه قدری زائد ترقی گرفتیم و آنچه هرگز استحقاق آن نظر بحالات دنیا و ابناء دنیا نداشتیم محض بفضل خدای تعالی بدست آوردیم این ست حال بدایت و نهایت ما و در اثنای این هر دو حالت آنچه از آفات فاقه کشی و خوف هلاک در زمانهٔ غدر هند و تهیدستی و عجز از هر کار و عدم قدرت بر روزگار و عدم نصرت از ابناء جنس خود دیدیم و بر سر داشتیم داستانی بس دور و دراز ست و هرگز منت کش احدی از همچشمان نشدیم و با هر کس از مردم زمانه خواه دوست باشند یا دشمن مهما امکن سلوک مسلک خلق و احسان نمودیم مع هذا از همگنان الا ما شاء الله تعالی اخلاص در مودت و طمانیتی در مصاحبت نمی یابیم هر که هست در بند کشائش و خودغرضی خویش هست و در ظاهر شاکر و در باطن شاکی و در بر آمد کار خود خلاف نفس الامر در درون شاد و در بیرون باکی درین زمانه که از صدر

سینر دہم سنہ سال باقی ست وحیات فانی مرا مرحله چہل وہشت سال گزشته معلوم نیست
کہ از انفاس مستعار چند نفس در گزر ست و تا فردای رحیل چند منزل در پیش و انچہ از
عمر میگذرد خواب در پی بیداری ست و خجالت گناہان و ندامت بزہ کاری علاوہ از
در پی دل آزاری حق تعالی را امید وارم کہ دنیا را از برای ما حجاب آخرت نگرداند
بلکہ مزرعۂ مغفرت سازد و قید این جای را سبب آزادی آنجا کند و دمیکہ وعدۂ موعود
بر سر وقت گذر نماید زبان و دل را بکلمۂ طیبہ شہادت گویان و تحفۂ آخر یوم از ایام
دنیا فرماید و برفیق اعلی رساند۔ در حدیث عبادہ بن صامت ست رضی اللہ تعالی عنہ
قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول من شہد ان لا الہ الا اللہ وان محمد
رسول اللہ حرم اللہ علیہ النار رواہ مسلم وعن عثمان رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول
اللہ علیہ وآلہ وسلم من مات وھو یعلم انہ لا الہ الا اللہ دخل الجنۃ رواہ مسلم ایضا
وعن جابر رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ثنتان
موجبتان قال رجل یا رسول اللہ ما الموجبتان قال من مات یشرک باللہ شیئا دخل
النار ومن مات لا یشرک باللہ شیئا دخل الجنۃ اخرجہ مسلم والحمد للہ کہ در علم
خود در تمام عمر خویش شرکی و بدعتی نکردہ ایم واز دیگری بر آن راضی نشدہ و اگر
در علم الٰہی قصوری در علم و فتوری در عمل رفتہ باشد بہزار دل و زبان ازان توبہ میکنیم
واو تعالی تواب و رحیم ست این امت مرحومہ را بر خطا و نسیان واکراہ مواخذہ نمیفرماید
و محبتی کہ در جان از اسلام و ایمان و احسان و حلاوتی کہ ازان در مذاق باطن می یابیم
خدا آگاہ ست کہ چون و چندان ست گو ظاہر حال بمجبوری و معذوری بنا بر موانع خارجیہ
مساعدت و تصدیق آن نکند و در چشم ظاہر بینان جلوہ دروغ ولاف زنی دہد

هرکسی از ظن خود شد یارِ من	از درونِ من نجست اسرارِ من

ولنعم ما قیل ؎

مردمم اندر حسرتِ فهمِ درست	اینکه می گویم بقدرِ فهمِ تست

واز جمله نعم الٰهی برین هیچمیرز کس همین یکی آنست که انچه در شرع حرام یا کبیره یا مکروه یا ناجائز ست در ارتکاب آن میلی در خود و جبلت نمی یابد و هر چه حلال وطیب ومستحب ومندوب ست همه بالطبع فطرةً مرغوب دلِ ماست اگرچه ابتلاءً و امتحاناً با اول نزدیک واز ثانی دور باشیم انشاء الله گویا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرموده ثلاث من کن فیه وجد بهن حلاوة الایمان من کان الله ورسوله احب الیه مما سواهما ومن احب عبدا لا یحبه الا لله ومن یکره ان یعود فی الکفر بعد ان انقذه الله منه کما یکره ان یلقی فی النار متفق علیه بالجمله مسلمان را ضرور ست که این هر سه صفت در خود هم ساند تا لذتی از ایمان ربوده باشد اثرِ صفتِ اول آنست که در برابر حکمِ خدا و رسول حکمِ احدی را ترجیح وتقدیم ننهد اگرچه اکبر کبراء واعلم علما وامام ائمه وشیخ مشائخ وابو الآباء بود واین حاصل نمی شود مگر باتباعِ کتاب و سنت وترک تقلید احاد امت واثر صفتِ دوم آنست که آدمی روز قیامت همراه دوستِ خود باشد ودر سایهٔ عرش بود حدیث المرء مع من احب وانچه درین معنی ست دلالت دارد برآن ومحبتی که مسلم مؤمن را با اصحاب وعترت ودیگر ائمه وصلحا واولیا وعلما می باشد بلا غرض دنیوی از همین جنس ست پس کسیکه بدل آشفتهٔ محبتِ خدا ست وبجان شیفتهٔ مودتِ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم از وی چه می توان گفت والذین آمنوا اشد حبا لله واتبعونی یحببکم الله واثرِ صفتِ سوم آنست که اگر

تمام دنیا در دامن او نهند و خواهند که از اسلام روگردان شود و بلیتی دیگر گرایید هرگز ادنی میل از وی بسوی آن بوجود نرسد بلکه اگر یکره شود تا هم دل بمرگ نهد واز توحید برنگردد اینجا امتحان قوت وضعف ایمان بوجه خوب دست بهم میدهد در حدیث عباس بن عبد المطلب آمده قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ذاق طعم الایمان من رضی بالله ربا وبالاسلام دینا وبمحمد رسولا رواه مسلم و ابوذر رضی الله تعالی عنه گفته اتیت النبی صلی الله علیه وآله وسلم وعلیه ثوب ابیض وهو نائم ثم اتیته و قد استیقظ فقال ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات علی ذلک الا دخل الجنة قلت وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق قلت وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق قلت وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق علی رغم انف ابی ذر وکان ابوذر اذا حدث بهذا قال وان رغم انف ابی ذر متفق علیه ودر حدیث عباده بن صامت آمده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم من شهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له وان محمدا عبده ورسوله وان عیسی عبد الله الی قوله والجنة حق والنار حق ادخله الله الجنة علی ما کان من العمل متفق علیه ای حسنا کان او سیئا قلیلا کان او کثیرا و معاذ بن جبل رضی الله تعالی عنه گفته قال لی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مفاتیح الجنة شهادة ان لا اله الا الله رواه احمد وبخاری در ترجمه باب زیاده کرده قال وهب بن منبه لیس مفتاح الا وله اسنان فان جئت بمفتاح له اسنان فتح لک والا لم یفتح لک ونیز در حدیث معاذ ست که گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم را میفرمود من لقی الله لا یشرک به شیئا ویصلی الخمس ویصوم رمضان غفر له قلت افلا ابشرهم یا

رسول اللہ قال دعهم یعملوا رواہ احمد و بالجملہ اصل نجات در قول باین مقالۂ طیبہ ست و عمل صالح معتد او ست و کمال اسلام بعمل باشد و مرگ بر آن سبب مغفرت ذنوب و موجب دخول در جنت ست اماتنا اللہ تعالی و اخلافنا علی ذلک و چون امر ناگزیر پیش آید باید کہ مراتب تجہیز و تکفین و غسل و دفن را بر وجہ سنت صحیحہ مستفیضہ ادا کنند و نماز جنازہ بجماعت کثیر و امام صالح بجا آرند و بعد از تکبیرۂ اولی سورۂ فاتحہ بخوانند و بعد از مردن من از رسوم دنیوی ہیچ رسم نکنند و کردن ندہند کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم زیادہ از سہ روز ماتم کردن جائز نداشتہ بلکہ حرام ساختہ ست و از گریہ و زاری خود را باز دارند و زنان خانہ را ازان منع بلیغ نمایند این بندہ در حالت حیات خود باین چیزہا رضا ندادہ و باختیار خود احدی را کردن نداد و خود بحمدہ تعالی در خاندان ما رسمی از رسوم جاہلیت کہ شرع بمنع ازان وارد شدہ مروج نیست و رسم سیوم و چہلم و نحو آن ہمہ بدعت و ظلمت و ضلالت و معصیت بحت ست رائحۂ ازان از کتاب و سنت استشمام نمی توان کرد و گاہی در خاندان ما نبودہ آری امداد بدعا و ختم قرآن و استغفار و درود و صدقہ از مال حلال باخفا مضائقہ ندارد و در بعض اخبار آمدہ میت در قبر ہمچو غریق متغوص ست انتظار میکشد دعوت را کہ از جانب پدر یا برادر یا دوست بوی ملحق گردد در کتاب ثمار التنکیت شرح ابیات التثبیت مسئلۂ چیزہا ئیکہ از زندہ بمردہ میرسد و از سنت صحیحہ و ادلۂ شرعیہ نقلیہ ثابت ست نوشتہ ایم و ہم وصیتی مختصر در آنجا تحریر ساختہ آنرا در نظر آوردہ آنچہ ممکن باشد بجا آرند و آنچہ نتوانند ترک دہند و بنا گنبد بر گور و گچ کردن آن و انداختن جامہ بر آن و نوشتن چیزی بالای آن و بلند ساختن آن زیادہ بہ

یک شبر موجب لعنت خدا و رسول ست هرگز چیزی ازین ها نباید کرد این سوم را جهله صوفیه و سفهاء اهل دول بر آورده اند در شرع شریف اثری و عینی ازان نیست و بعد از آنکه شما را اطلاع بر مؤلفات ما در حیات ما حاصل گردد خود حاجت وصیت باین چیزها نیست زیرا که در جمله ابواب عبادت و معاملت که متعلق بحیات و ممات ست احکام سنت مطهره را بر وجه تحقیق حق و ترجیح راجح تحریر نموده ایم و آنچه هر فرد بشر را از زمرهٔ اسلامیان در امور دنیا و دین محتاج الیه بوده ست بکشف و تبیین آن بر طریق لائق و بسط فائق پرداخته ایم ولکن درینجا مقصود تنبیه ست بر بعض آن امور با حواله باقی بر کتاب و باید که سلوک شما بعد از ما با برادر و خواهر چنان باشد که روح ما را المی نرسد و در حال یسر و عسر و نشاط و سخط با یکدیگر چنان باشید که گویا جان و مال شما جان و مال دیگر ست و در حفظ آبرو و اثاث البیت و رفع فقر یکدیگر معاضد و مساعد همدگر باشید

بنی آدم اعضای یکدیگر اند	که در آفرینش ز یک جوهر ند
چو عضوی بدرد آورد روزگار	دگر عضوها را نماند قرار

و چون این معامله با عامهٔ مؤمنین مامور بها ست با عزه که از یک مادر و پدر باشند چه رسد و مراد ما در مردن آنست که مرگ و یکی از دو حرم محترم پیش آید و اجل محتوم و قضاء مبرم همانجا روی نماید اما اگر تقدیر مرگ درین سرزمین باشد در جای تنها زیر خاک باید سپرد و در گورستانهای اینجا مقبور نباید کرد که تنها بودن سالم تر ست از برای ذنوب یا در همسائگی کسی باید گذاشت که صلاح حال و مآل او متفق علیه جمعی از مسلمانان بی غل و غش باشد زیرا که جوار

صلها در حیات و ممات هر دو خوب ست و گور خام بی رونق که کسی آن را نشناسد
و از قبور عامهٔ مؤمنین و مسلمین ممتاز نبود برکتی دیگر دارد و گاه گاه بر قبر از برای
زیارت آمدن و بفاتحه و دعا یاد نمودن موقوف بر توفیق و همت و تعهد شماست
و یکی از انواع صلهٔ رحم ست که بعد از فوت و موت موجب انس و رفع وحشت باشد
از خاطر ما که با شما الفتی بسیار دارد آینده انچه مقدر ست پیش آید چون مرگ را
وقتی معین نیست و فرقی در جوان و پیر نمی کند و حسابی از من و تو بر نمی گیرد
پس یاد داشتن آن ها ذم لذات باشد و معلوم نیست که پیغام اجل در کدام وقت از
عمر بشب یا روز میرسد و بکدام نهج روان از تن روان می شود و هر دمی که از ما
میگذرد و هر نفسی که می برآید ما را با وقات مرگ نزدیکتر می سازد پس ناگزیر آمد
که این وصایا نوشته پیش یاد شما و دیگران که معرفت دارند موجود باشد
تا هر که بر امضار آن قدرت یابد بذاته یا بغیره کوتاهی را در آن روا ندارد و باید
شما و یا کسانیکه ایشان را درین کار دخل باشد بدهد و ذمهٔ ما را و شما را و ذمه
خود را پاک کند و توفیق بدست او سبحانه ست بنده را با بخت و اتفاق و قدر
و قضا ستیزه نیست و تکلیف شرع از بیچارهٔ مرده و مسکین میت مرتفع و وبال
تبدیل بر کسی ثابت که در آن تفاوت نماید و بی موجب شرعی عصبیت خود را
جلوهٔ اظهار بخشد قال الله سبحانه و تعالی فمن بدله بعد ما سمعه فانما
اثمه على الذين يبدلونه و بالله التوفيق

تنبیه

این ست بیان نصائح و وصایا و خلاصهٔ قول این مزایا آنست که وصیت گاه

واجب ست وگاه مندوب وگاه مکروه وگاه حرام وبثلث مال جائز وکم از
ثلث اولی تر وبخشیدن وصیت مابحق ولاد بازیستن بر اسلام ومردن براوست
وبگذیدن دین دیگر برملت محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة وچنگل زدن بکتاب عزیز
وسنت مطهره در اعتقاد وعمل وایثار حق بر خلق وبیعت نکردن بامشائخ این زمان
وامر کردن بمعروف ونهی نمودن از منکر بمقدار امکان که منجر بفساد وزیان
مال وجان نشود وبعنف در ترک فرائض وارتکاب کبائر واکتفا نمودن درمسائل
مختلف فیها قدیماً وحدیثاً بر رسانیدن آیت وحدیث وارد در آن باب واعتقاد
نیک داشتن در حق صحابه وعترت والتزام نمودن مذهب اهل سنت وجماعت و
اصحاب اثر وحقارت دنیا وقرب موت در نظر آوردن ومرگ را بسیار یاد
کردن واعتماد نمودن بر مال وجاه ودل در آن نه بستن وبر مقدار کفاف قناعت
فرمودن وکسب معیشت ونفقه از برای خود واهل وعیال خویش کردن ووام
نگرفتن واز کسی چیزی نخواستن ودر انفاق وعسر ویسر جادهٔ اقتصاد پیمودن
وبر اقبال دنیا خوشدل نشدن وبر ادبارش رنج نبردن ودر همه حال راضی
بودن بخدا ودر طلب علم از ته دل کوشیدن وبموجب آن تا امکان ودسترس
کاربند شدن وتحصیل علم بر طریق مقرر تعلم که در کتاب طلب الادب ورسالهٔ دانشمندی
وابجد العلوم مرقوم ست نمودن ودر حصیص بیص فقرا که فنا وبقا وانسلاخ را اهل
مطلوب نشان میدهند نیفتادن وظاهر وباطن وصورت ومعنی واندرون
وبرون ونهان وآشکار خود را بزیور واضح سنت مطهره وکتاب عزیز و
ظاهر نظم این هردو اصل اصیل آراستن وپیراستن واز مسئله وحدت وجود و

وشهود ودقائق این راه ونحو آن جدا ماندن وسکوت نمودن وعربیت نسب و
عربیت لسان واتصال تخمه را بسید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم فخر خود داشتن
و در حفظ آن کوشیدن و تا امکان آنرا از دست ندادن وصحت نسب را در پدران
مقصور شناختن و در کفارت اسلام وحسن عادات وسیر را مقدم نمودن و در مهر و
صداق وکابین پسران و دختران وزنان خاندان خود مهما امکن قلت وکمی کردن
و در سرور وشیون وماتم وشادی اسراف مال ومتاع ننمودن ونکاح ثانی بیوگان
را رواج دادن وبا هیچ یکی از اهل علم وعمل وابنای دنیا در امری از امور دین
ودنیا بحث علم وعمل ننمودن وطرف نشدن ودشمنی نکردن واز تجسس احوال
فرزندان عصر چشم پوشیدن وبا کسی کاری نداشتن واز مواقع جنگ وجدال دور تر
گریختن واز شرکت در فتن وآفات حکام وجمله انام از خاص وعام خود را جدا
داشتن وآنچه ناگهان بدون دخل واحتمال خود برسد وابتلا بدان خدا نخواسته دست
دهد بر آن صابر وشکیبا ماندن واز او سبحانه وتعالی در خلا وملا در هر لحظه ولمحه دعای
حفظ وصون از شرور وآفات زمان واعدا نمودن وسلام جناب نبوت صلی الله علیه
وآله وسلم بحضرت روح الله عیسی بن مریم علیهما السلام بر تقدیر دریافت زمان آنجناب
رسانیدن ومصلحت دین را در هر مقام ودر هر حال بر مصلحت دنیاوی تقدیم
بخشیدن وبا وابستگان خود از حشم وخدم وفرزند وزن وکنیز وغلام واحباب
واصحاب شیوهٔ حسن معاشرت گزیدن وبا دوستان بتلطف وبا دشمنان بمدارا
پیش آمدن وعلم آداب واخلاق را از دواوین سنت اسلام حاصل نمودن وبعد
از مرگ ما تقسیم حصص در جائداد موجوده از کتب ومکان وجز آن بموجب فرائض

اسد ساختن و در آن اهمال نوعی و ضرر و اضرار و اتلاف حقوق یکدیگر روا داشتن
و با برادر و خواهر خود در امور دارین مطابق شرع شریف معاون و موافق بودن
و نزاعی بر سر دنیا و متاع آن با هم برنا انگیختن و تا توانستن جان پاک را بکلمهٔ طیبه
ختم نمودن و لا اله الا الله گویان از دنیا بسوی آخرت سفر کردن و لا تموتن
الا وانتم مسلمون را هر دم نصب العین داشتن و بعد از امر ناگزیر ما را بدعا و صدقه
یاد آوردن و در کفن و دفن ما بموجب سنت مطهره در هر تقصیر و تطهیر کار بستن و
گنبد و مقبره بران بنیاد نساختن و سازنده را بر منع ما ازین امور آگاهانیدن و از
رسوم جاهلیت که واویلا و فریاد برآوردن و مانند آن باشد هیچ رسمی بجا نیاوردن
و بمقدار یک ذره خلاف کتاب و سنت در ممات و حیات ما و خود ها روا نداشتن
و تفصیل این مجملات پیش از حادثهٔ مرگ و ذائقهٔ موت ما ازین وصایا جستن و آنرا
در خاطر داشتن تا بر عین وقت حاجت و ضرورت حرجی بمیان نیاید و مهما امکن
و حتی الوسع در امتثال مطالب این رساله بجان و دل کوشیدن تا ذمهٔ ما و شما هر دو
در هر دو سرای پاک گردد و باز پرسی و خلاف وصیتی ازین وصایا دامنگیر حال و مآل نشود

و بالله التوفیق وهو المستعان و علیه التکلان

خاتمة الرساله وعاقبة المقاله

ترجمهٔ خودم که محتوی بر حال ولادت و یتیم و تحصیل علم و طلب معاش و سیر و سفر
ممالک هند و عرب و جز آن از دیگر ماجریات ست اولاً در حطه و ثانیاً در اتحاف النبلاء
و ثالثاً در شمع انجمن و رابعاً در ابجد العلوم و خامساً در حظیرة القدس و سادساً

در ریاض المرتاض وسابعًا در مغنم بارد وثامنًا در تاج مکلل وتاسعًا در تقصار وعاشرًا وغیر آن باجمال وتفصیل نوشته ایم وتلک عشرة کاملة ویزید الله فی الخلق ما یشاء وذکر نموده ایم که سال ولادت ما دوازده صد وچهل وهشت هجری روز یکشنبه نوزدهم ماه جمادی الاولی ست ودر حین کتابت این عبارت سال پنجاهم شروع شده ۵

ای که پنجاه رفت ودر خوابی	مگر این پنج روزه دریابی

ومعلوم نیست که طول یا قصر حیات باقی چندان ست وهر چه باشد امید از لطف عام خالق انام آنست که چنانکه از جمله حوادث وآفات زمانم تا امروز نگاهداشته ست واین هیچکاره را در سایهٔ عاطفت وربوبیت خویش پرورده همچنان در سائر عمر در صون وعون خود نگاه دارد واز مکاره اعدا وحساد دنیا ودین عفو وعافیت روزی فرماید وولادت شما که اکبر فرزندانید در اتحاف وجز آن هیچو فرع نامی نوشته شده وآن روز چهارشنبه بست ویکم رجب سنه دوازده صد وهفتاد وهشت هجری ست وقت صبح صادق پیش از طلوع مهر در بلدهٔ بهوپال واین روزی ست که در آن یونس بن متی علیه السلام متولد شده وفتح غزوهٔ احزاب بدست صحابهٔ رسول صلی الله علیه وآله وسلم گردیده واین ماه ماهی ست که معراج نبوی صلعم در آن بوده وشاد احمد برادر شما نیم شب روز پنجشنبه چهارم ربیع الآخر سنه دوازده صد وهشتاد وسه در بلدهٔ محمیهٔ بهوپال علیه لباس هستی پوشید واین تاریخ نیز موافق ست با تواریخ موالید بسیاری از کبار مشائخ وامرا چنانکه از نظر در کتب سیر واضح می شود وولادت خواهر شما بست وهفتم ربیع الاول روز دوشنبه نیم شب در سنه دوازده صد وهشتاد هجری اتفاق فتاده

وعقد نکاح شما بر وفق سنت مطهره روز دوشنبه چهارم ربیع الثانی در سنه ۱۲۹۵ هجری بمسجد
حاجی صاحبه زیر سوتی محل بحضور اعیان واکابر ریاست از اخوان وارکان دولت
بهوپال بحضور جناب مدار المهام صاحب بهادر نائب ریاست محمد جمال الدینخان
دهلوی صدیقی عافاهم الله تعالی بشهادت برادران اخیافی شما محمد اسحق ومحمد سعید
بعد از نماز دیگر بین العصر والمغرب بوقوع آمده ومولوی عبدالقیوم فرزند مولوی
عبدالحی مرحوم خطبه خواندند ودستها بدعا ها بلند شد ورسمی از رسوم بدعت بمیان
نیامد ولله الحمد واین تاریخها درکتاب اتحاف ورساله فرح نامی وجز آن بکرات ومرات
نوشته شده ودر بیولا که دهم جمادی الاولی سنه ۱۲۹۹ هجری ست عقد ومسرت آمود شما
هر دو برادر در قصبه هسوه ضلع فتحپور که میان آله آباد وکانپور واقع ست بخانه سید
حیدر علی صاحب که از نجبای سادات قریه بیتی بوده اند در مجمع عظیم از اخوان واعیان
ریاست بحضور اهل علم وقرابت از اهل صهر میان عصر ومغرب بخطبه خواندن سید پاک
وعالم ذکی عبدالسلام نقشبندی حماهم الله تعالی دست بهم داد ودوش از بار ادای
این مفروض سبکسار گردید ولله الحمد بارک الله لکما وعلیکما وفیکما واخرج
منکما الکثیر الطیب واز برای هر یکی از شما وخواهر شما اقطاع جداگانه از ریاست
وتیول مستقل از والیه دولت حفظها الله تعالی مقرر ست خواهر شما سالانه جاگیر
شش هزار روپیه می یابد وشما هر دو سالانه دوازده هزار روپیه میستانید
ویزید الله فی الخلق ما یشاء ونظر مرحمت مادر مهربان ولینعمت شما نواب شاهجهان بیگم
حفظها الله وسلم در تزائد ترقیات شما ست واین همه که از دست تکرمت واحسانش
بشما همگنان رسیده ومیرسد بدون استحقاق وقبل از سابقه کدام خدمت ست پس

برشما باد که شکر این نعمت خداوندی جلت نعمته و سپاس احسان این منعم مجازی دام دولته در هیچ حال از دل فراموش نکنید که هر که شکر مردم نکرد وی شکر خدا نکرد وادای شکر محسن صید مزید و قید عتید ست و کفران نعمت ولی نعمت مستجلب عذاب شدید پس اما آیه کریمه اعملوا آل داؤد شکرا و قلیل من عبادی الشکور را نصب العین خود داشته قیام بوظائف خدمت محسن بجان و دل در حضور و غیبت فرض عین شناسید وهمواره خود را قاصر در شکر نعم او دانید

منت منه که خدمت سلطان همی کنم	منت شناس ازو که بخدمت بداشتت

محبت طبعی و شرعی که بوجه اتحاد لحم و دم مارا باشماست مقتضی آنست که چنانکه درین سپنجی سرا در بند حیات مستعار جدائی خود از شما و جدائی شما از خود نمی پسندیم و در یک شهر و یک محله و یک خانه روز را بشب می آریم همچنان در دار آخرت که حسن الدار آنجا از برای اهل تقوی است جا گزین یک منزل و نزیل یک محل باشیم آن منزل کدام ست منطوق کریمه ان الذین امنوا وعملوا الصالحات کانت لهم جنات الفردوس نزلا ست لکن نزول درین منزل و قفول باین محل نه باختیار ماست و نه بدست قدرت شما اینقدر ست که هر که شرک نکرده و آلوده چرک بدعت نشده دل بکلمه طیبه گرویده و تا دستگاه خویش در اعمال صالحه کوشیده و خلوص و صواب را شعار خود ساخته و زبان را باستغفار و درود و تلاوت کتاب معبود آراسته و جوارح و اعضا را از کبائر و مهلکات و موبقات برکران داشته و جان و تن را وقف مرضیات الهی و اتباع سنت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله وسلم و تحصیل ملکات منجیات ساخته و از راهی و تقلیدات رجال و قیل و قال اجیال دا قیال که جهانی از عمر دراز در آن

گرفتارست دور داشته و با حق سبحانه گمان نیک بهم رسانیده و خاتمهٔ عمر و کلام او بر علم یا قول لا اله الا الله محمد رسول الله شده ست امیدست که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم باذن رب العزت جل مجده لب بشفاعت وی کشاید و او تعالی که ارحم الراحمین و اکرم الاکرمین ست برحمت و مغفرت گراید و عفو و آمرزش فرماید وما ذلک علی الله بعزیز و اولاد صالح را با آبا آنها یکجا فراهم کند در آخر کتاب مثیر ساکن الغرام الی روضات دار السلام فصلی مرقوم ست که در آن ذکر مستحقین بشارت بجنت بوده و انچه ملائم این حال و مناسب این مآل ست در آنجا مبین گشته پس بر شما باد که دران نگاه غائر بکنید و حتی الوسع خود را بآن اوصاف متصف سازید تا الحاق ذریت با آبا بنابر اتحاد در وصف ایمان و تقوی و عمل صالح و نیت صالح صورت بربندد این حرف از برای آن گفتیم که ما نیز امیدوار آن داریم که با آبا کرام و سلف عظام خویشیم اگرچه در عمل قاصریم و قصور واضح داریم و عمل خود کدام عمل نداریم چه اعمال ما در برابر عمل سلف صالح وزن پر کاهی مقابل این بنیا رد اما او سبحانه وتعالی در کتاب عزیز فرموده الذین امنوا واتبعتهم ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم وما التناهم من عملهم من شیء واحدی و نیو لللو تر از خالق نیست ومن اصدق من الله قیلا و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ارشاد کرده المرء مع من احب وانت مع من احببت و وی علیه السلام صادق مصدوق ست و درین باب حدیثهاست که دلالت میکند بر معیت و رفاقت محب با محبوب اگرچه در عمل بمرتبهٔ او نرسیده باشد و محبت مسلم مؤمن با خدا و رسول خدا و یاران و عترت و ذریت و اهل بیت و ازواج رسالت و حملهٔ حدیث و

نقلهٔ روایت و اتباع او از اہل علم و صلاح و احسان و جمیع سلف امت و ایمۂ ملت
و مجتہدین دین و محدثین این چنیزی ست که انکار آن نتوان کرد مگر آنکه یکی را
غشاوۂ تقلید و فسق و بدعت از برکات این الفت و دوستی از ازل آزال
محروم و اعمی ساخته باشد و نعوذ بالله منه و محبتی که آدمی را با آدمی زاد دیگر
باشد اگر خالص از برای خداست خواه آن محبوب زنده باشد یا مرده یکی از
خصال موجبۂ ظلال عرش ذو الجلال ست و این خصال را بر وجه بسط در آخر
کتاب دلیل الطالب بیان کرده ایم و هر چه را در مغفرت ذنوب متقدمه و متاخره
دخل ست آنرا بدان منضم ساخته پس بر شماست که در تحصیل این خصال و تکمیل
این قال و حال چست و چالاک باشید و چندان کشش و کوشش کنید که فردا
همراه آبار کرام و اہل بیت عظام و اولیار عالی مقام و محدثین فخام در یک
منزل و مقام ساکن شوید و پیش رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و اتباع او
بالاحسان شرمنده و خجل نگردید حیف باشد که از نسل شریف نبوی شمرده شویم
و فردی از افراد عترت طاهره و ذریت مطهرهٔ نبوت باشیم و مع ذلک بر غیر طریقهٔ
رسالت ماشی و سائر گردیم و غیر سنت مطهرهٔ نبوت را که عصابۂ محدثین و جماعهٔ
آثاریین حرف حرف آن را از صفحات روی زمین بهزار محنت و جفا یکجا فراهم کرده اند
و بار منت لاتعد و لاتحصی بر رقاب امم اسلام نهاده اند و راه هدایت تام و ارشاد عام
بتام انام از خاص و عام و انموده دیانت خود سازیم و بر گفته زید و عمرو از صراط مستقیم
مصطفوی و اتباع هدی و هیم نبوی تعریج نمائیم خوشی و ناخوشی ابنار جنس با چیزی
نیست و رد و قبول خلق در برابر رضای خالق وقعی ندارد و آنچه هست سخط و رضای

خدا و رسول اوست صلعم اهل دنیا را گاه اقبال دولت و جاه و گاه رسوم شعائر
پگاه و بیگاه و گاه اندیشهٔ زوال عزت و حشمت و گاه خوف فقر و قلت و ذلت و گاه
هوس نام آوری و شهرت و گاه قبول در نظر عام و خاص و گاه تقرب بدرگاه امرا
و رؤسا و ذی جاه و گاه مزید امتیاز و اعزاز در همچشمان و گاه موافقت با اهل شهر
و محله و گاه مرافقت با اهل قرابت و امثال این خصوصیات و اسباب حجاب راه شریعت
و عائق طریق معرفت و حقیقت می شود و دین پرستان خداشناس و اخلاص ورزان
سنت اقتباس را در برابر ایثار حق بر خلق و اختیار صواب بر خطا و تمسک بحلال و حرام
بین و ترک مشتبهات این همه مواد فاسده لهو و لعب بیش نمی نماید و این حجب و موانع
در نظر باریک بین ایشان بقدر جوی نمی ارزد و وزن پر کاهی نمی آرد قل الله
ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون پس سعید از خلف ما آنکه تمامه است کسی ست
که سلف امت و ائمهٔ ملت را قدوه گیرد و صدر اول و طراز نخستین را اسوه دارین خود
سازد و دنیا و ما فیها را در برابر آن جیفهٔ مردار شمارد و آخرت را در قیمت مخزن زر
و معدن جوهر گیرد و این را فانی و آنرا باقی اعتقاد کرده دمی از اکتساب مدارج علیا
و معارج حسنی و تحصیل ملکهٔ موجب فردوس و مواد عفو و عافیت نیاساید و مهما امکن از
دریافت مقامات احسان و تحصیل مراتب عرفان که عبارت از سلوک مسلک مشائخ کرام
و محدثین عظام ست بتقصیری از خود رضا ندهد که شناخت طریقت و حقیقت مغز
شریعت و دیانت ست پس نخستین مراحل اسلام طی کند پستر مقاصد و شعب ایمان
بنگرد و رزد سپس تکمیل مراتب احسان کند بعد ازان برین حالات استقامت نماید که این
استمرار فوق کرامت ست و یکی از عمده منازل یقین و مراحل دین متین ست و حق تعالی

را تا آنجا بپرستد که یقین آید و جان از تن بر کلمه طیبه شهادت بدر رود و سجانی آنکه گریان آمده بود و بربان زلیسته خندان بسوی گلزار جنت خرامد و در جوار قدس وحظیرة انس عند ملیك مقتدر بیارامد هذا والعبد الآن یسأل الله تعالی الذی لا اله الا هو الحلیم الکریم رب العرش العظیم ان یحسن ختامه ویبلغه من خیر الدارین مرامه ویسدده فی اقواله وافعاله ویبارك له وعلیه فی نفسه وجمیع فعاله وخصاله وینزع حب الدنیا من قلبه وقالبه حتی ینظر الی الحقیقة فیفوز بنیل دقائق المعرفة وحقائق الطریقة اللهم اجذبه الی جنابك العلی جذبة یصحی عندها من سکر غروره وافتح له خوخة یتخلص بها عن حجابه المظلم وشروره ولا تخرجه من هذا الدار الا بعد ان یسبح فی بحار حبك ویغسل ادران قلبه بمیاه قربك فانت اذا شئت وضعت فی القول والفعل سدادا واذا اردت جعلت المرید مرادا

اذا کان هذا الدمع یجری صبابة	علی غیر لیلی فهو دمع مضیع

ولست اقول کما قال من قال ؎

وکیف تری لیلی بعین تری بها	سواها وما طهرتها بالمدامع
وتلتذ منها بالحدیث وقد جری	حدیث سواها فی خروق المسامع

بل اقول کما قال الآخر ؎

الا ان وادی الجزع اضحی ترابه	من المسك کافورا واعواده رندا
وما ذاك الا ان هندا عشیة	تمشت وجرت فی جوانبه بردا

واقول ؎

انا راض بما قضی	واقف تحت حکمه
سائل ان افوز با	لخیر من حسن ختمه

وما احسن قول من قال ؎

العفو یرجی من بنی آدم	فکیف لا یرجی من الرب

واقول مجیزا لهذا البیت ؎

فانه اراف بی منهم	حسبی به حسبی به حسبی

اللهم اهدنی فی من هدیت وعافنی فیمن عافیت وتولنی فیمن تولیت وبارک لی فیما اعطیت وقنی شر ما قضیت فانک تقضی ولا یقضی علیک انه لا یذل من والیت ولا یعز من عادیت تبارکت ربنا وتعالیت نستغفرک ونتوب الیک و صلی الله علی النبی وسلم

تمت

خاتمه طبع مع قطعه تاریخ از نتائج طبع ماهر ناظم ساحر مولوی حافظ حکیم سید اعظم حسین صاحب سندیلوی سلمه الله تعالی

کار یکه می باید گرفت و شغلی که میتوان پذیرفت خدا را یاد کردن و نبی را درود گفتن میتواند شد بدین شیوه در ساختن و بدان کار پرداختن از گرامی گوهران دودهٔ نبوت که رحمت جاوید بر آنان باد آموخته ایم و از همه آن بزم رسالت که خدای برتر از ایشان راضی باد برگرفته خوشا مردیکه هم پی اینها

برداشت و هم گام بر گام آنان گذاشت خود را سپاس گزاریم که دنباله پوی
این کاروانیم و در هوای مرد راهی درین وادی بهر سو نگران بوکه توفیق
یاوری کند و اقبال رهبری هم بدین جستجو که باز گفتیم راه بجایی برده ایم
و سر و برگی بکف آورده همانا دانش سواد بیاضی و بینش نصاب کتابی
پیشم نهاده اند و از حکمت آموز آیینها نشانم داده که هم بران منوال کار دین
باید ساخت و هم بدین دستور بنیانی دون بیتوان پرداخت مجموعهٔ وصایای للشیخ
ست موسوم به مقاله فصیحه فی الوصیة والنصیحة و فرهنگ کاردانی دانشوران
حقیقت آیین ست بهم آوردهٔ اندیشهٔ دانش پیشه ارسطوی سکندر سریر فلاطون
روشن ضمیر بینش نگاه بصیرت افروز دانش پناه حقیقت آموز کتابت آرای انجم
نقاط محفل طراز ثریا بساط جاده پیمای تحقیق باده پالای تدقیق عدالت پژوه
والا شکوه خورشید منظر بهرام خنجر کاوس عنان فریدون نشان جمشید بزم
سهراب رزم فرخ القاب عالی خطاب جناب والاجاه امیر الملک نواب سید
محمد صدیق حسن خان صاحب بهادر دام له المجد والتفاخر ندانم این خردمند
روشندل خود از عالم دید و دانش چه قدر سرمایه دارست که عطائش بدین
پایه و نوالش بدان مقدارست درین ایام میمنت فرجام که دورهٔ وسادهٔ آرائی
نوشابه نوشیروان عدالت التقوای سنجر امارت ست اعنی خیرت نشان خلوت
نشین دولت قرآن دانش قرین پرویز اختر جمشید ساغر سعادت محرم سیادت
توام جناب نواب شاهجهان بیگم مخاطب بعالی خطاب رئیس دلاور اعظم طبقه
اعلای ستاره هند و تاج هندوستان و رئیسه بهوپال دام لها العز والاقبال ع

فرمان جناب مؤلف بطبع این همایون صحیفه از شگرفان کارآگاه عز قرین پیرایه بکار رفت تا باندک فرصت بادارت خان رفیع المکان منشی احمدخان صاحب صوفی عافاه الرحمن در مطبع نامی مفید عام واقع نزهت آباد اکبرآباد در رونق انطباع برگرفت

قطعهٔ تاریخ

داد حق نواب والاجاه را	شوکت جم در مقام بایزید
از برای طالع او کردگار	مشتری با زهره توام آفرید
سر بمهرش تا رساند از ورق	نقش توقیع سلیمانی دمید
بادهٔ اشراق پالود آنچنان	کافتاب از خم افلاطون چکید
بر بساط نثر تا باشد نثار	ثابت و سیار از افلاک چید
تا بسلک نظم گوهر در کشد	از فلک عقد ثریا را خرید
زین نمایش کز حجابی بیش نیست	دیدنیهای نهان بی پرده دید
زین دف و نی کز درون آمد تهی	نغمهای پرمعانی را شنید
تافت بروی آفتاب فیض حق	سایهٔ شب زنده داران را رسید
هر دو گیتی ارمغان آورد بخت	زان همه سرمایه دینی برگزید
تا بخود رسم شبانی برگرفت	پور زن نتوانست بر آهو دوید
هفتخوان پیمای مردی گز رهش	پور دستان مانده صد منزل بعید
تنگ سهراب افگنان لشکرش	در کمند آوردن گرد آفرید
یک اثر از جنبش ابروی اوست	فتح باب گنج ناپید الکلید

حرف حرف دفتر یونان نشست
جزو جزو ژند و استا را درید

نقل برواران لفظش را مدام
برزبانها رفته اقوال سدید

داد ترتیب وصیت نامهٔ
نغز از گفتار دانایان کشید

پند آموزانه آیینها نهاد
از برای فهم رسم داد و دید

هرچه با آن رفت ایما از خبر
هرچه فرمان کرد فرقان حمید

نغز گفتاری که از راهِ خرد
میتوان بروی اساس کار چید

هرکرا توفیق آمد پیشرو
هرکرا شد رهنمون بختِ سعید

سر بسر سرمایهٔ بینش فزای
مصرع تاریخش آوردم پدید
۱۲۹۸ھ

خاتمهٔ کتاب مقالهٔ فصیحه از شاعر نازک خیال معنی ظهور نظیری نظیر افتخار الشعرا حافظ نواب سید به شهیر سلمه الله فم این خردمند

فروغ انجمن معدلت امیر الملک
که [illegible] که عطائش بدین

چنان بلند بر آمد بنای همت او
که [illegible] و ساده آرائی

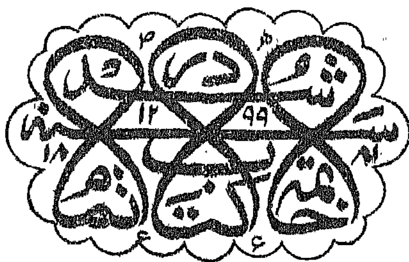
چه یوسفی ست که دولت بعشق خدمت او
در معاملت شورش زلیخا زد

حضور همت او این اوست سائل را
که جبین ناز به پیشانی تقاضا زد

خوشا کسیکه بمیخانهٔ عنایت او
می نشاط به [illegible]

قبول عام اسیر بیان اوست بجاست
که بند سحر بپای غرور [illegible]

بدست او نبود کلک عنبرین پیچیت ‌‌ ‌ که کوس دولت و اقبال لفظ و معنی زد
بلند بر دخیان شعلهٔ بصیرت را ‌ ‌ که آتشی به نهانخانهٔ معما زد
قدم گذاشت بمیدان شوکت انشاد ‌ ‌ علم بعرصهٔ مردآزمای انشا زد
هزار زمزمهٔ تازه دگر بر لب ‌ ‌ نفس به پیچ و خم نغمه و صلایا زد
برون ز فکر دهر صورت وصیت را ‌ ‌ بنوک نشتر قدرت رگ هیولا زد
زهی کتاب که بعد از شنیدن صفتش ‌ ‌ کسیکه حرف زد از عالم تمنا زد
خوشم که بر سر افواج جهل و بیباکی ‌ ‌ جنود شوکت میدان علم و تقوی زد
سیاهی رقمش آنچنان بدل جا کرد ‌ ‌ که خیمه در طرف ساحت سویدا زد
سر مهر بیشکیکه از عبارت اوست باده اشراق ‌ ‌ هزار ناوک غم در دل ستقفا زد
بر بساط نثر سور رفت وه هیچ دل بگذاشت ‌ ‌ ره ترد دغار تگران یغما زد
تا بسلک نظم گوهر سلک جمال صورت او ‌ ‌ که رنگ روی پریچهرگان بصفرا زد
زین نمایش گره حجابی بیش نیست ‌ ‌ طپانچه موج بروی غرور دریا زد
زین دف و نی گره درون آمد هستاو ‌ ‌ که برق عجز بصد دودمان دعوی زد
تافت بروی آفتاب فیض مراد ‌ ‌ گلی ز گلشن توفیق حق تعالی زد
گفته ارشاد آن هنند ‌ ‌ که تیر بر هدف ناوک مسیحا زد

ترجمهٔ حضرت مؤلف دام مجده حرره

نخستین ترجمه که حضرت ایشان نگاشته اند خاتمهٔ کتاب حطه ست سیفرمایند
ما انا باحد بهذا الوادی واول من یدلذالك الرحیق فی النادی بل عملت بسنة
الائمة الهداة وسلکت مسلك العلماء الثقات ان کرم صورتسکیم قدوم
میمنت لزوم ایشان درین عالم مظاهر بوده میتوان بروی ا [illegible] ارشیدن صفر
سنه ۱۲۴۸ در بلدهٔ بریلی موطن آتم مغفرت تو [illegible] کراشد رهنماج جهل و بیباکی
وباغاز سال ششم خودش داعی اجل را لبیک اجابت گفت [illegible] هنا از کسب علوم
درسیه در کانپور و نواح وطن و دهلی وسفر بهوپال و تحصیل علم حدیث از ابناء
قاضی محسن بن محمد سبعی انصاری یمنی واستحصال سند از شیخ محمد یعقوب
مهاجر مکی متوفی در مکه مکرمه روز جمعه بست ششم ذی قعده سنه ۱۲۸۲ فرموده
وگفته تاریخ وفات ایشان کریمه الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون
ست ثم قال وقد رزقت بحمده سبحانه طبعا سلیما لا اعوجاج فیه
وقلبا مستقیما لا انزعاج معه احب العلم واهله وعلیه جبلت وابغض
الجهل وذویه وله خلقت ودر اتحاف النبلاء بشرح کتب تحصیلیه نام بنام
ونشان بحث ومقام پرداخته واتصال اسانید بمشائخ کرام بیان نموده ونوشته
که بعد از تحصیل علوم وحصول مرتبه اجازت وروایت توفیق الهی دستگیری
کرد و در خدمت علم شریف حدیث در مقام استقامت نشاند وجز علم
سنت از همه صنائع وعلوم بیگانگی دست بهم داد وطریقه او در تالیف وتصنیف

نقل ترجمهٔ عبارات قوم و رجوع بکلام ائمهٔ دین و اکابر محدثین ست و تنزیه این مقام از فضول کلام و در بارهٔ مؤلفات زمان بدایت طلب علم نوشته که دل به هیچ یکی از ان راضی نیست زیرا که ضعیفة القوی ظامیة الروی واهیة العدة کثیرة العدد ست الی قوله الحق چندانکه ملکات می افزاید ساخته و پرداخته پیشین تقویم پارینه بنظر می آید پستر بعض اشعار فارسی و ابیات عربی نتیجه فکر خود ایراد فرموده و قصهٔ سفر حج در سنه ۱۲۸۵ بعبارت شیرین و اشارت نمکین تحریر کرده و این حکایت را هم بعبارت عربی در آخر رساله رحلة الصدیق تحریر نموده و تلمذ خود با احامد و محامد بیان فرموده یعنی نخستین شیخ ملت جناب رسول خداست صلعم که اسم سامی و نام نامیش محمد ست پس محمد نام شافعی و احمد نام ابن حنبل بعده احمد نام ابن تیمیه و محمد نام ابن القیم عقب آن محمد نام صاحب سبل السلام و هم نام شیخ السنت شوکانی ست باز احمد نام شاه ولی الله محدث دهلوی ست و قس علی ذلک الا ما شاء الله و درین کتاب بذکر تالیف تفسیر خود فتح البیان پرداخته و گفته

روز قیامت هر کسی در دست گیرد نامهٔ | من نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن در بغل

پستر بست و پنجم شعبان سنه ۱۲۷۷ھ را عقد نکاح نخستین خود با دختر نائب ریاست و سنه ۱۲۸۸ھ را تاریخ عقد ثانی خود را با رئیسهٔ معظمهٔ بهوپال نشان داده و از سنه ۱۲۸۸ھ مخاطب بمعتمد المهام و نیابت دوم ریاست شده و از غرهٔ صفر سنه ۱۲۸۹ بخطاب نوابی با جمله لوازم آن از اقطاع و شلک سلامی و استقبال و نذرا خوان و ارکان ریاست و جز آن امتیاز اندوخته و در آخر ترجمه مذکور نوشته که این همه عروج

منزلت در نظر من هیچ و پوچ می آید و بر دعای حسن خاتمه ختم سخن فرموده و در
کتاب شمع انجمن بذکر اسفار خمسه خود ببلاد عرب و عجم پرداخته و در کتاب ابجد العلوم گفته قد
خصه الله بکرمه الوافر لهذا العهد الآخر بتدوین احکام الاسلام علی الوجه المأثور عن سید الانام
والسلف الکرام علی نوع لم یسبق الیه احد من علماء الدیار الهندیة والله یختص برحمته من یشاء
و در جزء سوم از کتاب مذکور ترجمه جمعی از اکابر علوم متداوله نگاشته و ترجمه پدر و برادر و شهر
پسر خود تحریر فرموده و زیر ترجمه خویش نوشته ثم القی عصی التسیار والترحال بمحروسة بهوپال من
بلاد مالوة الدکن فنزل بها نزول المطر علی الدمن واقام بها وتوطن واتخذ الدار واسکن وتمول وتولد
واستوزر وناب والف وصنف وعاد الی العمران بعد خراب وکان فضل الله علیه عظیما الی قوله مع ما هو
مبتلی به من سیاسة الریاسة وفقد الاحبة والانصار وکثرة الاعداء الجاهلین والمرجو من الله ان
یجعله ممن قال فیهم واتیناه فی الدنیا حسنة وانه فی الآخرة لمن الصالحین بعده اسمای مؤلفات خود
مرتبا ذکر نموده و همچنین پسر او اسامی آنها در آخر کتاب حضرات التجلی پرداخته و شمار آن بشصت و یک
کتاب مابین مختصر و مطول رسانیده و خط حضرت سلطان روم عبد الحمید خان و سید خیر الدین
صدر اعظم اسلامبول بنام خود نقل فرموده و آمدن نشان مجیدی از بخشی رانشان داده و تهانی
اهل علم و مورخین و شعرا را بر حصول این مراتب علیه ذکر نموده و عقب آن کتاب را بر ترجمه مستطاب
نواب شاهجهان بیگم صاحبه والیه عالیه ریاست محمیه ختم فرموده و گفته ان زمانها هذا زمان السعادة
واوان ترقی العلوم وموسم المسرة لکل خادم ومخدوم کیف وهی تاج الهند ورأس الرؤس وقد قیل
فی المثل السائر لا عطر بعد عروس و در کتاب حظیرة القدس جغرافیه بهوپال و قنوج نوشته و
داد تحقیق داده هم در ریاض المرتاض بذکر این هر دو بلده پرداخته و در تقصار ترجمه خود
نگاشته و از کیف و کم صورت و معنی خبر داده و نیز ترجمه شریف او جمعی از اهل فضل و علم در کتب

متعدده و اوائل و خواتیم دواوین مدونه نوشته اند از انجمله ترجمه ملخصه باول تفسیر فتح البیان
ست از سید ابو الحسن فخر و الفقار احمد نقوی و از انجمله ترجمه شیخ عبد الرشید شوبیانی ست ضمنا در
رساله نزل من اتقی بکشف احوال المنتقی و مستقلا در کتاب قطر الصیب فی ترجمة الامام ابی الطیب
در رساله مذکوره گفته هو الامام الهمام الذی تخاط به الخروق ویفر الشیطان من ظله کما
کان یفر من ظل الفاروق جهد فی بث السنة والکتاب ما یتجاوز الممکن ویفوق واحق الحق
وابطل الباطل والباطل له زهوق ومحا ليلة التقليد والليل لا یبقی بعد الشروق وعین الراجح
من المرجوح واماط الآراء والشقوق الخ و این رساله در سنه ۱۲۹۷ھ بدهلی مطبوع شد و قطر الصیب
در اسلامبول مطلوب گردیده بعده سید ابو الخیر میر نور الحسن خان طیب در روض بسام ترجمه
شریفش پرداخته و گفته و اما حضرة الاب الرحیم فترجمته مدونة فی مؤلفاته ومؤلفات
غیره حافلة کاملة جامعة الی قوله سار ذکره فی الدنیا سیر المثل وطلعت اخباره طلوع
الشهب فی الفلک الاول نشرت تالیفه الممتعة فی شاسع البلاد وولعت به طبائع الحاضر
والباد وروی له منامات صالحة الخ و نیز ترجمه شریفه وی در اوائل و اواخر کتب مطبوعه مصر
قاهره مطبوع ولناست مثل نیل الاوطار و جلاء العینین و غیرهما شیخ علامه محمد قاسم مصری
در خاتمه روضه ندیه شرح در ر بهیه مؤلفه حضرت وی در مدح کتاب مذکور نوشته شرح
سلک فیه حفظه الله تعالی مسلک الانصاف وجانب فی الترجیح بسبیل الحیف والاعتساف
وذکر مذاهب الاسلاف وما وقع بینهم من الوفاق والخلاف مع ترجیح ما عضده البرهان
من غیر نظر فی ذلک الی خصوصیة انسان رائیا ان الحق احق بان یعض بالنواجذ علیه
وان ما سواه یطرح فی زوایا الاهمال ولا یعول علیه الخ گویم حالت جمله مقالات و مؤلفات
دام مجده همین ست که این علامه بدان افصاح فرموده و هر که بالغ مبلغ علم نافع و عارج معرج

تحقیق صادق ست دل و زبانش بدان گواهی میدهد و اما اعدا جمله پس از
ایشان هیچ مپرس چه این همان قوم ست که امام محمد شاگرد امام ابوحنیفه رحمهما
الله تعالی دربارهٔ ایشان ارشاد فرموده لو ملکتهم لاعتقتهم و آن کیست که او غبار
بروی حسد نبرده اند و از دست لئام هدف ملام غیر ملائم نگشته این نیز یکی از
سنن انبیاء علیهم السلام ست معهذا در استقرار این حقیقت گزار جز چهار نفر دیگری
معلوم نیست که خار بغض این امام در دلش خلیده باشد و با وجود عدم سابقهٔ
معرفت با احدی ازین قوائم اربع زبان بسقط گفتن کشاده یکی در مدراس و
دیگر در آگره و سوم در سلهٹ و چهارم در پانی پت و هم کانوا فی سکرتهم یعمهون
و عن العلم بالجهل و الحسد مشغولون نازم بر علو همت و سمو نهمت و نهایت
متانت و غایت حلم و وقار این عالم نامدار که مبالاتی به نهیق این طائفه نکرد و حسابی
از نعیق این جرگه نبرد و هر که در بحر سر باز کند بر روی او آید و هر که بر مهر خاک اندازد
بر سرش افتد معهذا عصابه از اهل سنت و جماعه از علماء ملت بکشف حجاب این طائفه پرداخته اند
و دروغگویان را تا خانهٔ ایشان رسانیده و ابراز غی اینها کرده و بطرز رد معقول و منقول پرداخته
شده و لله الحمد و گر فهیم که مزاحمت در تالیف میکنند باری باید فرمود که مقاومت در تأمیر چه
قسم می توانند کرد آنجا حسد جز سوختن حسنات سود دیگر نمیدهد اینجا ابراز رد غیر موتوا
بغیظکم نتیجه آخر نیارد آنچه گفتیم عارضی از کلام بود مقصود غیر از بیان حقائق حالات صاحب
ترجمه نیست خدا را منت که آنچه از حالت ایشان میدانیم آنست که امروز حل و عقد ریاستی بزرگ
بدست اوست و فرمانش بر همه ملک کس نافذ و حکام وقت تعظیم واجب میفرمایند و حرف و سخن او را
پذیرا میشنایند انتقام گرفتن از اعدا درین حالت نزد وی آسان چیزیست لکن تا قدم درین عالم نهاده

احدی را سقط گفتن و سخط نمودن و رد فرمودن آزار نداده و بر حسد و بغض هیچ یکی آشفته
خاطری ظاهر نفرموده و با احدی جز احسان و عطا و صدق و صفا سلوک ننموده و دست
بازاله عرض یکی از اهل علم و ابنا رجل و اخوان دنیا نگشوده بلکه با هر دشمن جاده دوستی سپرده
و با هر جاهل حلم بکار برده واعرض عن الجاهلین و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما
را کاربند شده و ما انا من المتکلفین را هردم پیش نظر گرفته و از احدی منت نستانده و با
احدی خشت درخیر ننموده اگر نیک بنگری معلوم شود که بلوغ این رتبه نحو صله بهر کس قسمت
ست و ترقی برین پایه بمقدار هر حرمان نصیب وما یلقاها الا الذین صبروا وما یلقاها
الا ذو حظ عظیم او سبحانه همین نیت خیر طویت او را دریافته ست که چنین قبول عظیم در دلهای
دوستان خویش ارزانی داشته و از مکائد و مصائد حرف گیران و دشمنان محفوظ نموده ان
الذین آمنوا و عملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن ودا زبان شرق و غرب بثنا و دعا وی مصروف
ست و جنان اهل تقوی و دیانت بجانب مودت و احترامش معطوف اعانت و لطف خفی و جلی حضرت
خداوند عالم جل مجده هر لحظه در صدد کار و بار او ست و رحمت عامه الهی عم نواله هر دم حافظ ضمائر
و اظهار او درین شهر یکی از مکارم مؤلفاتش دو نسخه زیر طبع ست یکی عون الباری لحل
ادلة البخاری دوم السراج الوهاج من کشف مطالب صحیح مسلم
بن الحجاج و تاج مکلل در طبقات اهل حدیث علاوه این هر دو بدور ابهر ست
خود از قالب مطبع برآمده آفتاب جهانتاب گردیده و روض الخصیب و این وصیت نامه که
می بینی از مطلع آگره ساطع شده روشنی دیگر بعالم و دلها بخشیده آنچه در تکالیف انطباع دواوین
اسلام و مصارف چاپ کتب سنت خیر انام صلعم تا این زمان بذل شده بگویند عدد و عددش
کتابا و نفقةً بلک مبلغ میرسد و این همه صحف و اسفار عجم را تا عرب و شرق را تا غرب فرا گرفته

واکابر واصاغر من عالم را در بار آمده قرۃ الاعیان وحسرت الاذهان
مؤلف سلیم فارس افندی فرزند صاحب جوائب را باید ملاحظه کرد که شاهد
عدل این دعوی ست وجاسوس علی القاموس را که درین ولا باسلامبول
جلوۂ تازه گرفته باید نگریست که تالیف این چنین کتاب غریب از برای کیست

جوهر جام جم از طینت کان دگرست	تو توقع ز گل کوزه گران میداری

درباب وهابیت تحقیقی که در روض خصیب وتاج مکلل وموائد العوائد خصوصًا
در آخر رساله موسوم باسم تاریخی تاریخ بلده بهوپال تحریر فرموده اند شبهات اعداء
اهل حدیث را از صفحۂ دلهای حکام گورنمنٹ عالیہ [illegible] ومکائد اهل بدع و
اصحاب ای را ملاحظه باید [illegible] را که بر او شماتت وشامل
فلان می توان شمرد بهتر آنست که ختم این کلام بر دعای حسن ختام
نموده آید اللهم ایده بروح القدس واحفظه من مکائد الاعداء والجبلة
بما تحفظ به عبادك الصالحين واختم له بالحسنى وزيادة

حرره محمد اعظم حسين عفا الله عنه فی سنه ۱۲۹۹ھ

تمت

کاتب الحروف محمد یسین لکهنوی عفی عنه ابن مولوی محمد هادی علی خوشنویس
مرحوم ومغفور

جدول تصحیح اغلاط مقاله فصیحه

صفحه	سطر	خطا	صواب
٤	٣	یعقوب ان	یعقوب یا بنیّ ان
٨	٦	وامر باحسان	وامر باحسان
〃	٩	صحیحه	صیحه
٢١	٢	بازعاج	بازعاج
٣٥	١٦	قبول ازدیاد	قبول وازدیاد
٣٧	٦	عمرو جستجوی	عمرو وجستجوی
〃	٨	خواهی	خائی
٣٩	١	آثارتی	اثارتی
٥٤	١٥	اخرت	آخرت
٥٥	١	فاثروا	فآثروا
٦٠	١٩	آلهیات	الهیات
٦٨	٢	تلیب	طیب
٧١	٩	ستانند	نماید
٨١	١	اگر	اگر
٩٢	١	الطب	الطیب
٩٦	٣	لایخافون فی الله لومة	لایخافون لومة

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۱۱۴	۱۰	سکینئہ	سکینہ
۱۱۷	۱۱	فقہ وسنت	فقہ سنت
۱۱۸	۱۲	تبیین	تبیین
۱۲۰	۱۳	اولئک	واولئک
۱۲۱	۵	اجاد	احاد
۱۳۲	۱	فکر	ذکر
۱۳۷	۱۳	لو	تو
۱۴۰	۱۹	نفقیۃ	نفقتہ
۱۶۶	۱۷	قرآن	قران
۱۶۸	۸	سربسر سرمایہ بخشش فزای	سربسر سرمایہ بخشش فزای
	و ۹	مصرع تاریخش آوردم پدید ۱۲۹۸ھ	مصرع تاریخش آوردم پدید ۱۲۹۸ھ
۱۷۰	۱	حرره	وعزّه
=	۳	الناوی	النادی
۱۷۲	۷	الامن	الدمن
۱۷۳	۱۷	بالنوجد	بالتواجد

تمام شد